Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozijum o srednjovjekovnom Katunu (održan 24. i 25. novembra 1961.)

Filipović, Milenko S.

1963

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/78dc4b0d-0108-4840-80ef-6a41872d5d5a

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

НАУЧНО ДРУШТВО СР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА II

ОДЈЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКО-ФИЛОЛОШКИХ НАУКА

КЊИГА 1.

Уредник

МИЛЕНКО С. ФИЛИПОВИЋ,

редовни члан Научног друштва СР БиХ

СИМПОЗИЈУМ

О СРЕДЊОВЈЕКОВНОМ КАТУНУ

ОДРЖАН 24. и 25. НОВЕМБРА 1961. Г.

ANU BiH АНУ БиХ

САРАЈЕВО

1963.

МИЛЕНКО С. ФИЛИПОВИЋ

СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЈА СРЕДЊОВЕКОВНОГ КАТУНА

ПРЕДГОВОР

Реч к а т у н имала је у прошлости, као што има и данас, различита значења. Два су основна значења, два појма који се називају тим називом. Катун значи у првом реду (а уверен сам да му је то и првобитно значење) једну групу људи од неколико породица или домаћинстава окупљених око једног свог главара или вође, под чијим су руководством вршили своје обавезе према господарима чији су били поданици или у чијој су били служби и обављали знатније привредне послове. Катун, затим, значи насеље у ком на окупу живи једна таква група. Слично је и са речи с е л о, која код Јужних Словена од старине има два значења: насеље (што је првобитно и означавало само посед једног домаћинства) и заједницу становника једног села. У овом раду биће говора само о катуну као људској групи. Не улазећи у етимологију тог имена, настојаћу да покажем, колико то писани извори допуштају, какве су биле структура и организација тога катуна у балканским земљама у средњем веку, тј. у времену пре него што су Турци покорили и последње балканске државе.

Пошто је појам катуна у средњем веку готово редовно повезан с именом Влаха и влаха — у доба српске средњовековне самосталности помиње се само неколико арбанашких катуна у оквиру немањићке државе — овај рад у ствари самим тим третира и проблем средњовековних влаха и треба да послужи као прилог његову решењу.

Проблем катуна и средњовековних влаха је веома сложен, а он је постао још сложенији по томе што су се њим бавили многи научници, у првом реду историчари, и што су настојали да га реше без претходних студија појединих аспеката тог проблема. Отуда су настале и разне заблуде — особито оне о етничком карактеру средњовековних влаха, па о катуну као родовској организацији, о власима као номадским сточарима, итд. — од којих се неке и данас одржавају.

Највећу тешкоћу у решавању проблема катуна и влаха (»Влаха«), а нарочито њихова језика и етничког карактера, представља то што нема никаквих извора из средњег века писаних руком неког влаха (или Влаха) и говором њиховим. Иначе, вести о њима има прилично, али су веома хетерогене. Док у византијским изворима има помена о њиховој војничко-политичкој улози, па и о начину сточарења, а писане вести из немањићке Србије дају доста података о броју и распрострањености влаха, као и о обавезама оних влаха који су били на црквеним властелинствима, те вести из западних делова Балкана — о власима као поданицима високе феудалне господе, војницима и сточарима, дотле богати дубровачки архив даје обиље грађе за познавање влаха као поносника и њихове улоге у трговини и транспорту.

Влаха је било на Балкану током читавог средњег века, али тако да се њихово присуство најпре јаче осећало у централним деловима Балканског полуострва, а пред крај средњег века и у првим вековима новог века они се јављају у великом броју и као врло активан друштвени елеменат у северозападним областима Балкана.

Ни катун ни власи нису ишчезли са Балкана и поред свих бура које су прешле преко њега. Иако су се међу правим Власима, као и у оним групама на Балкану које су потомци влаха, до данас одржали многи начини живота и установе из старине, ипак су и они били подложни променама. Током столећа било је код Влаха (и влаха) знатних промена као резултата прилагођавања новој географској средини, услед њихових веома живих и далекосежних миграција, као и промена током времена а у зависности од друштвених (политичких и економских) чинилаца. Довољно је поменути да је етничких Влаха (Аромуна) све мање и да је и њихова територија све мања; нигде више нема влаха као професионалних војника, а, вероватно, више нигде ни као кириџија од неког већег значаја; где их још има, они су грађани у држави као и сви други грађани. Ни данашњи катуни нису оно што су били катуни у средњем веку. Иако је сточарство и код данашњих Влаха, као и потомака влаха, важно занимање, и у њему има знатних промена. Мада код савремених Влаха и влаха има доста установа и црта које су сигурно пореклом из средњег века, ипак се једноставно на основи данашњег стања не смеју правити никакви закључци са важношћу за средњи век, већ и стога што народни живот данашњих Влаха није добро познат. Због свега тога, ограничићу се на то да прикажем структуру и организацију катуна односно оних људи који су у средњем веку живели по катунима, на основи средњовековних извора, узимајући у помоћ, и то само изузетно, аналогије из данашњег времена. Резултати пак треба да послуже, поред осталог, и томе да се утврди шта се у данашњој народној култури балканских народа може да сматра као наслеђе од балканских влаха.

Проф. Б. Ђурђев, који је био љубазан да прочита овај рад у рукопису, скренуо ми је пажњу на неке недостатке, на чему му и овом приликом захваљујем. Разуме се, за сва излагања и закључке у овом раду одговорност сноси аутор.

I

ВЕЛИЧИНА КАТУНА

Само неке манастирске повеље из доба Немањића дају тачне податке о величини катуна с обзиром на број домаћинстава, док се у некима само уопштено говори о броју уступљених влашких домаћинстава. Величина катуна варира између 10 и око 105 домаћинстава. Додуше, помињу се и веће групе, али то, сигурно, нису катуни. У Немањиној повељи из 1199. помињу се два »судства« влаха са 170 домаћинстава,[1]) у Жичкој повељи из године 1220. група од 219 влашких домаћинстава са кнезом Грдом на челу,[2]) а у повељи краља Милутина Хиландару из 1293—1302. кнез Воихна са 107 домаћинстава влаха, уз њих још две групе с око 50 домаћинстава, такође без ознаке у колико су катуна.[3]) Те групе су, свакако, живеле у више катуна, пошто су већи катуни уопште реткост, као што се види из следећег списка катуна познате величине:

катун	повеља	година	величина у дом.	напомена
Пијанци	Светостефанска	1313—1318.	52	
Шишатовац	„	„	99	
Блгарски	„	„	39	
Бафељевски	„	„	60	
Пројловци	„	„	10	
Урсуловац	„	„	47	
Бобојевац	„	„	31	
Смудирог	„	„	око 105	
Војсиљци	„	„	40	
Комани	Грачаничка	1320—1321.	24	
катун Арбанаса	Дечанска	1330.	29	
Ратишевци	„	„	17	
Сушичани	„	„	29	
Вардиштани	„	„	12	
Лепчиновци	„	„	18	
Тудоричевци	„	„	око 29	
Световрачани	„	„	35	
Ђурашевски I	„	„	16	У Душановој потврди око 47
Ђурашевски II	„	„	20	
Пагарушани	Дечанска	око 1336.	—	У Душановој потврди око 29
Псодерци	Врањска	1334—1346.	39+10	
Блатчани	Арханђ.	1348.	78	
Гунцати	„	„	75	
Добрушинци	„	„	32	
Голубовци	„	„	36	
Кострчани	„	„	68	
Синајинци	„	„	33	
Пинушинци	„	„	36	
Драгољевци	„	„	80	

[1]) Ал. Соловјев: Одабрани извори за историју српског права. (Београд, 1926) 14.
[2]) Нав. дело 19—20.
[3]) F. Miklosich: Monumenta serbica (Viennae, 1858) 59—61.

На властелинству манастира св. Арханђела било је девет катуна Арбанаса, али се они, што је врло карактеристично, помињу само по имену: нити се говори о њиховим међама нити се набрајају њихова домаћинства.

Од 28 катуна из времена 1330—1348 (на дечанском властелинству два катуна из 1330. са 36 домаћинстава стопила су се мало после у један и порасла на око 47 домаћинстава), чија је величина позната, само у 8 било је више од 50 домаћинстава.

Преглед катуна по величини:

до 10	домаћинстава	1
11— 20	„	5
21— 30	„	4
31— 40	„	9
41— 50	„	1
51— 60	„	2
61— 70	„	1
71— 80	„	2
81— 90	„	1
91—100	„	1
105	„	1

Тај преглед показује да је већина катуна (њих 20 или 71%) била са испод 50 домаћинстава. Па и кад су два ђурашевска катуна убрзо после 1330. састављена у један и додато им неколико домаћинстава, тај нови катун под именом Сремљани имао је тек ско 47 домаћинстава. Вероватно су катуни одржавани већином на нивоу испод 50 домаћинстава стога што се мањим катунима могло лакше управљати, лакше се с њима могло кретати и лакше се могла налазити пасишта за њихову стоку, па и људство једног катуна лакше могло употребити као мања војничка јединица. Очигледно је да српски средњи век није познавао прописе о величини катуна. То су завели тек Турци када су освојили наше земље и преузели установу влаха: по једној кануннами из 16. века код смедеревских влаха 50 »флорија«, тј. филурицијских кућа, чине један к а т у н[1]).

Нема никаквих података о величини иначе многобројних катуна који се помињу у западним крајевима Балкана. С обзиром на карсни карактер тих крајева, где су и данас ретка већа села, вероватно да су тамошњи средњовековни катуни били и мањи од просечног катуна у централним балканским деловима.

Писани извори из средњег века помињу често влашка кретања са стоком на летње и зимске паше. Кад је реч о величини катуна, требало би и о томе водити рачуна. Наиме, у манастирским повељама се не каже ништа о томе где и у која доба године су пописивани ти власи. Пошто се катуни често изједначују са селима и пошто се често наводе са својим међама, значи да су то била њихова стална насеља, у којима су боравили током зиме

[1]) Ћ. Т р у х е л к а: Историчка подлога аграрног питања у Босни. Гласник Земаљског музеја XXVII (1915) 156; П. С к о к: Чешка књига о влашком праву. Гласник Земаљског музеја XXX (1918) 303.

и у којима су они живели концентрисани. Вероватно да су се власи и тада кретали на летишта на планине у мањим групама, као што и данас чине романски Власи у Македонији. Власи у источној Македонији у годинама пред други светски рат на зимовиштима су се скупљали у веће групе, а лети су у мањим групама. Једна таква група коју сам посетио у лето 1935. на Ограждену састојала се од 17 породица.[5]) Турски и монголски номади у наше време живе у две врсте социјалних заједница: зимско падалиште, 10—100 шатора, и летње, 2—3 сродна домаћинства.[6])

Радослав Ивановић је нашао да на местима катуна манастира Дечана и Св. Арханђела, уколико су могли да се убицирају, и данас постоје као села у метохијској котлини: Ратишевци — данас села Горњи и Доњи Ратиш, Ђурашевски катун — села Велики и Мали Ђурђевик, Гиновци — сада село Ђиновци, Блаце — село Блаце, Гунцати — село Гунцати, Кострц — село Кострц, Голубовци — село Голубовци, Драгољевци — село Драгољевци, Синајинци — село Синаја, Чрнча — сада, вероватно, село Црнце.[7]) Тако исто и неки од катуна бањских били су на местима где сада постоје села која носе иста имена или се зна да су та имена промењена: катун Блгарски — сада село Србовац код Кос. Митровице, Барељевски — сада село Барильево (Сосово), Бобојевац — село Бубојевац (Подрима), Смудирог — »катун« Смудирог (у Црној Гори), Војсил'ц — заселак Војсалићи код Н. Пазара.[8]) А то значи да ти катуни, сем Смудирога, и нису били у високим планинама, односно да су то била њихова зимска и стална насеља, а лети су се растурали по планинама где би нашли паше за говеда и овце и ишли на разне послове са коњима.

Поред разних села што их је Маљушат, син кнеза Балдовина, приложио Хиландару, што је краљ Душан потврдио повељом изданом између 1334—1346, приложен је и катун влаха зван Псодерци. Тај катун је имао 39 домаћинстава и имао је села: »катун влах именем Псодерци и села Псодерцем и међа поче....«[9]) Ако су ти власи из једног катуна живели заиста у више села, онда су та села била сразмерно малена. Можда се ради о једном насељу разбијеног типа.

Бројно стање домаћинстава по катунима било је променљиво, а било је и крупнијих промена у саставу појединих катуна. На жалост, о тим променама има врло мало података, а они што их има показују да су те промене биле врло честе. Пре свега, до промена у саставу катуна и броју домаћинстава долазило је из природних узрока: појединa домаћинства су расла и делила се, а појединa су изумирала сасвим или у мушкој лози; о томе

[5]) Мил. С. Филиповић: Номадски Цинцари на Ограждену. Гласник Географског друштва XXIV (Београд, 1938) 63.

[6]) Carleton S. Coon: Caravan (1952) 143.

[7]) Рад. Ивановић: Дечански катуни. Историски часопис III (Београд, 1951—1952) 258; — Дечанско властелинство. Историски часопис IV (Београд, 1952—1953) 203.

[8]) Г. Шкриванић: Властелинство св. Стефана у Бањској. Историски часопис VI (Београд, 1956) 194.

има података у повељама. Али је било и вештачких и крупнијих захвата, о којима има података за дечанско властелинство.

Поред текста Дечанске повеље из 1330, постоји и њена Потврда коју је издао краљ Душан, после свог доласка на престо, око 1336. У неким катунима није било никакве промене у том кратком временском размаку, у некима је било мањих, док је у некима било крупнијих. Катуни Лепчиновци и Световрачани нису претрпели никаквих промена, сем што су Световрачани 1330. били уписани под именом Говнечије. У катуну Сушичана једно домаћинство се изменило, а појавило се једно ново; код Тудоричеваца је једно ново домаћинство, код Ратишеваца четири. Вардиштани су се знатно изменили и порасли за четири домаћинства, од два Ђурашевска катуна са 36 домаћинстава постао је један под именом Сремљани, са новим кнезом Ђурђем на челу и са свега 47 домаћинстава. У време Душанове потврде те повеље око 1336, јавља се и катун Пагарушана, који се не помиње 1330.[10]) Може се томе додати још један податак: краљ Милутин, поред 24 домаћинства влаха Комана, дао је 1320/1321. Грачаници још два (или три) домаћинства, која је одузео од Стрза, а међу њима су »Сушичане трије братенци Радовићи: Стан (с) синови, Болеслав, Доброслав (с)) синови«.[11]) Краљ Дечански приложио је 1330. својој задужбини и катун Сушичане.[12]) Врло је вероватно да се ради о истом катуну од кога су Радовићи раније одвојени. У Грачаничкој повељи краљ Милутин помиње влахе Драгобратиће, које је дао св. Стефану (и место њих Грачаници даје Комане);[13]) међутим, у Повељи св. Стефана (Бањској) из 1313—1318. уопште нема помена ни катуну ни домаћинству таквог имена, што значи да се опет радило о некој знатној промени у катуну.

II

ЕТНИЧКА СТРУКТУРА КАТУНА

Првобитно Јужни Словени, као и сви Словени уопште, називали су романске народе Власима. Назив Власи у том значењу и данас се употребљава код Јужних Словена за балканске романске народе: Румуне, Аромуне или Цинцаре и Мегленске Влахе. Међутим, током времена, назив в л а х-В л а х добивао је код Јужних Словена и друга значења, сасвим различита од оног првобитног, као што је то лепо показао већ 1879. Константин Јиречек.[1]) Дошло се чак дотле да се становници села с обе стране херцеговачко-далматинске границе у близини Дубровника уза-

---

[9]) Ст. Новаковић: Законски споменици (Београд, 1912) 414.

[10]) М. С. Милојевић: Дечанске хрисовуље (Београд, 1880) 49 и д. — У даљем тексту скраћено: Деч. хр.

[11]) Ал. Соловјев: пом. дело 103.

[12]) Деч. хр. 50.

[13]) Ал. Соловјев: на озн. месту.

[1]) К. Јиречек: пом. рад. Зборник Константина Јиречека I, 193—194.

јамно називају Власима, иако су етнички, културно и национално сбоји једно исто.

Тај семантички развитак етникона В л а х почео је већ у средњем веку тако да су на великом пространству српскохрватских земаља називани власима људи нарочитог занимања и начина живота који нису уопште били романског етничког карактера. Ти власи, који су сами живели поглавито од сточарства (али се бавили уз то и земљорадњом), издвајају се од осталог становништва по службама које су обављали својим господарима: били су војници, поносници, професионални пастири.

Није ово прилика да се упуштам у разматрања о пореклу балканских романских Влаха нити у детаљну семантичку и етимолошку анализу назива в л а х. Потребно је, ипак, да укратко изнесем како је могло доћи до преношења тог имена на становнике који нису били романског карактера.

Пред најездом Јужних Словена, балканско старо романско становништво повлачило се у утврђене приморске градове и у планине на југу. Ти који су доспели у планине прилагодили су се новој животној средини на тај начин што су прешли на сточарство. Као сточари у планини они су били принуђени на симбиоске односе са становништвом ниских области у подножју планина, са Грцима на једној, а Словенима на другој страни. Симбиоза је била нужна, јер су са стоком силазили у зимовишта међу Грке и Словене и јер су се од њих морали да снабдевају цереалијама. Симбиоза је доводила нужно до билингвитета, а из билингвитета се лако прелазило и утапало и у другу етничку заједницу. Пошто су у планини, уз то, ограничене могућности демографском развитку те сразмерно брзо долази до пренасељености, стварао се вишак становништва који је одлазио. Ти који су одлазили ступали су у службе у суседним областима. Тако су међу Јужне Словене доспевали — јер се ради о процесу који је трајао столећима — Власи који су ступали у службу владара и феудалаца као војници, пастири и поносници и сами се издржавали још од стоке. Будући да су они били носиоци нарочитог занимања у словенској средини, та средина је њихово етничко име Влах пренела на све оне који су се бавили тим пословима, и тако су у средњем веку постали в л а с и. Првобитно су етнички В л а с и били војници, професионални пастири и поносници, а доцније су и не-романи који су живели од тих занимања и на начин и у друштвеном статусу првобитних Влаха називани власима. Има читав низ аналогија с тим појавама из старог и новог времена.

Кад су Турци, по заузећу наших земаља, прихватили установу влаха заједно са њиховим правним статусом, они су све такве војнике хришћане звали власима, често изједначујући тај назив са Срби, јер су стварно и били Срби.[2]) Особито је, у овом погледу, значајан пример који наводи К. Кадлец да су се и Украјинци (»Русини«) у Пољској, који су оснивали колоније на влашком праву, називали Власима, иако то нису.[3])

---

[2]) П. С к о к: пом. рад. 300, 304.

[3]) Наведено према наводу код П. **С к о к а: пом. рад 311.**

У 18. веку по северним српским крајевима, па и у Македонији, били су се раширили многи трговци Цинцари који су се издавали за Грке, и у тим областима назив г р к значио је, па значи и сада, трговца. У неким нашим крајевима за ковача се каже ц и г а н и н, без обзира на народност, јер су ковачи били Цигани. У северној Србији реч ц и н ц а р и н била је синоним за механцију, јер су једно време механције били готово све сами Цинцари. Код Срба у Војводини назив (х) е р а је доскора био назив за тешког физичког радника уопште, јер су се тим пословима бавили дошљаци из динарских области, Херe, а у наше дане у Београду и неким другим градовима назив а р н а у т или ш и п т а р постао је синоним за резаче и цепаче дрва.

Док су се, с једне стране, Власи који су долазили у јужнословенске земље нужно пословењивали живећи као мањина у симбиози са Словенима, с друге стране су и Словени и Арбанаси, због великих потреба тадашњег друштва, а, свакако, и због бољег друштвеног положаја, прелазили у професију и друштвени положај који су имали Власи, па и они постају в л а с и, тј. са Власима се изједначили по занимању и друштвеном положају и, ушавши тако међу њих, још више допринели пословењивању Влаха. Тај процес је трајао дуго времена. Иста судбина је снашла и оне праве Влахе или Аромуне, који су као трговци, занатлије или чисти сточари долазили у наше земље, па је тај процес пословењивања романских Влаха који су дошли у току 19. и 20. века у Македонију сада у пуном јеку.

Процес пословењивања Влаха у симбиози са Словенима почео је, свакако, врло рано, али је најстарија потврда о томе из 11. века. Године 1066. побунили су се против византијске власти Грци, Бугари и Власи у Тесалији. Јуна 1066. Никулица, стратег теме Хеладе, имао је састанак са представницима побуњених Влаха у Ларисиу кући В л а х а Б е р и в о ј а; стада тих Влаха и жене били су у то време у бугарским планинама.[1]) Словенско име Беривој једног влашког главара речит је доказ да су ти тесалски Власи били под снажним утицајима околних Словена. Власи који се помињу од краја 12. века у српским и хрватским земљама, а нарочито у држави Немањића, тј. већ од прве своје појаве, не разликују се у писаним изворима од своје словенске околине: они носе (већ у Жичкој повељи из 1220) огромном већином српска, односно хрватска имена (као нпр.: Смиљ, Храниславб, Богдан, Дражан, Доброгост итд.) и називи за сродство су им српскохрватски (брат, син, ташта, дед итд.). Има их који носе романска имена (као нпр. Бач, Бун, Букор, Барбат, Урсул, Шарбан итд.). С друге стране, међу обичним сељацима који се у споменицима зову Србљима, било их је с романским именима, истим као код влаха: Букур, Шарул, Бун, Дрокун, Дминко, Руђа и др. Чак је и П. Скок веровао да се онде где се ради о чисто румунским именима са поузданошћу може закључивати о прецима румунске народности, а где су имена словенска, онде се мора

[1]) M. G y ó n i: La transhumance de Vlaques balkaniques au Moyen Age. Byzantinoslavica XII (Prague, 1951) 33—34.

закључити да су власи с таквим именима већ пословењени или да су у саобраћају двојезични...[5]) Међутим, у списковима становника појединих села и катуна, каквих има прилично у повељама Немањића, има много примера да су уписани чланови трију генерација: дед, син и унук, па да предак носи романско а потомак српско име, као и обратно, и да неки од рођене браће носи српско, а други романско име. Прегледавши сва имена из Дечанске повеље, која садржи највише личних имена, Ст. Станојевић је утврдио да је нетачно и погрешно мишљење (које су, међу осталим, делили и Ст. Новаковић и К. Јиречек) да лична имена у српским повељама средњега века обележавају и народност дотичне личности, односно да је сваки човек са влашким именом у старим документима по народности Влах, а сваки с арбанашким именом Арнаутин. Пошто је изнео каквих је све могло бити комбинација у давању српских и страних имена по генерацијама, Станојевић је дошао до закључка, који је једини и оправдан, да: »лична имена у нашим средњовековним споменицима не могу се ни у ком случају узети као подаци на основу којих се може поуздано обележити народност дотичне особе«.[6])

Пок. Станојевић није, међутим, улазио у питање откуда страна, особито романска, имена код људи по селима и катунима средњовековне Србије. Не узимајући у обзир страна имена која су дошла под утицајем цркве (календарска имена као: Никола, Ђурађ, Манојло, Тудор, Никифор, итд.) и услед обичаја да се дају имена народа (Турчин, Фруг, Куманин итд.), било је, поред словенских, и романских народних имена. Романска имена су сразмерно ретка и по катунима, али их исто тако има и по селима, међу Србима. Та имена су разноврсног порекла. Пре свега, биће их, по пореклу, таквих која су Словени преузели од староседелаца одмах по досељењу. Затим, биће их које су примили посредством цркве (можда Доминко), као и таквих која су дошла под утицајем литературе (нпр. Оливер, Балдовин-Балдуин). А највише ће их бити романско-влашког порекла, тј. таквих које су Срби и други Јужни Словени попримили у току симбиозе од романских Влаха и које су власи наследили и сачували од негдашњих романских Влаха па их предавали и Србима. Можда би се лингвистичком анализом могло утврдити којој категорији припадају поједина романска имена из српских повеља. Треба још поменути да се у арбанашким катунима, не узимајући у обзир календарска имена, истичу, сасвим природно, арбанашка имена, поред српских: тако нпр. у катуну Арбанаса, који је краљ Дечански приложио манастиру Дечанима, људи носе српска имена као: Бранислав, Свињоглав, Пријезда, Голуб, Тешмир итд., поред правих арбанашких (Љеш, Гин, Гон, Шок); али, било их је и с романским, односно влашким именима (Дминко, Пелегрин). Опет, било је и Срба с арбанашким именима, нпр. Гон (у селу Грмочелу Гон са синовима Радославом и Богославом).

---

[5]) П. Скок: пом. рад 308.

[6]) Ст. Станојевић: Лична имена и народност у Србији средњега века. Јужнословенски филолог VIII (Београд. 1928—1929) 151—154.

Значајније је да се у списковима влаха на црквеним властелинствима неки људи помињу презименима, којих има разних врста. Има их и таквих која нису по неком директном претку (оцу, деду), него по занимању, надимку и др. А пошто су баш таква презимена обично трајнија, особит значај имају онда она која се могу сматрати као влашка или аромунска. Познато је да се аромунска имена готово редовно свршавају отвореним слогом и да су обично двосложна или тросложна, али их има и дужих. Таква су презимена средњовековних влаха: Мња (Братислав Мња међу хиландарским власима, око 1302).[7]) Кожа (Болеслав Кожа у бугарском катуну манастира Бањске, 1318),[8]) Кондре (Богдан Кондре у катуну Шишатовцу, 1318)[9]) и др. Једно типично влашко презиме сусреће се 1330. и у Средњем Селу на дечанском властелинству· Батавала (»Братослав Батавала и брат му Милко а отац им бил Седраг«)[10]). Уједно пример како је Влаха било и изван катуна а међу Србима.

Док су се етнички Власи кроз цео средњи, па и нови, век одржавали етнички на Пинду и у Тесалији, али постепено се осипајући, нема сумње да су они који су долазили у наше земље долазили као билингви и већ увелико подлегли пословењивању, да се временом сасвим пословене, и то још у току средњег века. Етничких Влаха било је међу Србима још крајем 13. века, као што се види из повеља краљице Јелене и краља Милутина манастиру св. Николе на острву Врањини, писаних око 1280. и 1296: ту се помињу властела и достојанственици (владушти) Срби, Латини, Арбанаси, Власи[11]). Потомци пословењених Влаха одржавали су и даље знатне елементе романског влашког језика, које је од њих попримила и њихова словенска околина, као што су неки термини у сточарству и преради млека (катун, брнзасир, брнзар-пастирска торба, бач и бачија и др.), многи топографски називи (Тјентиште, Нахорево, и др.) и презимена (Фурдиловић, Беатовић, Сарапа итд.), расути свуда по српским и хрватским земљама, па и остаци румунског бројања у далматинској Загори[12]).

Романски Власи унели су понешто свога, свакако, и у културу Јужних Словена, првенствено у сточарску и млекарску технологију, али на том пољу нису још вршена довољна истраживања те врсте.

Укратко, већ од времена кад се балкански Власи јављају по писаним изворима на јужнословенском тлу, они више нису етнички чисти романски Власи. Значајно је да су и они представници Влаха из новијег времена који су дошли у Босну у

---

[7]) F. Miklosich: нав. дело 61.
[8]) Споменик IV, 8.
[9]) Споменик IV, 7.
[10]) Деч. хр. 26.
[11]) Ст. Новаковић: Законски споменици... 579.; Ал. Соловјев: нав. дело 69.; П. Скок: Из румунске литературе... Гласник Скопског научног друштва III (1927), 305—306.
[12]) П. Скок: Чешка књига... 316; Етнографска истраживања и грађа II (Загреб, 1940), 118.

18. веку већ били начети, да су они негде у свом кретању били делимично пословењени, да се у Босни у сразмерно кратком времену сасвим пословене[13]).

Сем влашких катуна, било је у средњем веку у немањићкој држави и арбанашких катуна, који су ту доспели на сличан начин. Помиње их се свега неколико, и то тек у 14. веку. Био је један катун Арбанаса на дечанском властелинству са 30 домаћинстава и девет катуна (Гиновци, Флоковци, Мађерци, Белоглавци, Чрнча, Цапарци, Гоновци, Шпинадинци, Новаци) на властелинству Светих арханђела. Иако нису били далеко од своје етничке области чији је један део била захватила немањићка држава, ти су катуни били сви у околини Призрена и у Метохији и представљали су стварно арбанашку дијаспору. Кретање тих Арбанаса условљено је, несумњиво, истим узроцима као и оно влашко: пренасељеност у њиховој земљи. Арбанаса као плаћеника било је од средњег века па све до у нови век у разним земљама[14]). Било је Арбанаса насељених као трговаца, свештеника и др. у нашим градовима по Приморју и у Србији.

Било је, међутим, Арбанаса у српској средњовековној држави и другде, и то као властеле и пастира. Краљица Јелена у Повељи манастиру св. Николе на Врањини, око 1280, прети оном од велике и мале властеле и осталих достојанственика (»владуштн«), без обзира да ли је Србин или Латинин или Арбанас или Влах, ко би одузео што од онога што је она дала том манастиру[15]). Врањински манастир је у Зети, у чијем границама је тада могло бити Арбанаса[16]). Арбанаса је било и у другим граничним крајевима немањићке државе, па је сасвим нормално да их помињу повеље које се тичу тих крајева: краљ Дечански је забранио, 1330, да у планинама манастира Дечана сме да има метоха и властелин, и влах и Арбанас, што је потврдио и Душан по ступању на престо[17]). Краљ Душан обновио је цркву у Тетову и дао јој, између 1337—1346, нека села, па и планину Нанов дол, с тим да у тој планини нема метеха нико од краљевских функционера (»владуштих«), па ни травничар, ни Арбанас ни влах, и то под претњом велике глобе (300 перпера)[18]), а кад је, као цар, 1355. потврђивао Хиландарску метохију св. Петра Коришког и друге земље и повластице, забранио је да се планином св. Петра силом користи као пашом који велики или мали властелин, влах

---

[13]) Мил. С. Филиповић: Цинцари у Босни. Зборник радова Етнографског института САН II (Београд, 1951), 93.

[14]) Ст. Новаковић: Стара српска војска (Београд, 1893), 176—182; L. Thallóczy: Illyrisch-albanische Forschungen I (München und Leipzig 1916) 86.

[15]) Ст. Новаковић: Законски споменици 579.

[16]) Дечанском властелинству припадало је и село Кушево у Зети. Не каже се какве су етничке припадности били његови становници, али људи знатним делом носе арбанашка имена (Деч. хр. 120). Тако исто честа су арбанашка имена и у маленом селу Греви, од 11 домаћинстава (Деч. хр. 34, 108).

[17]) М. Милојевић: Деч. хр. 55—56 и 127.

[18]) Ст. Новаковић: нав. дело 660.

или Арбанас[19]). У позном средњем веку помиње се у Зети пет катуна: Гољемаде, Бери, Озрихне, Горичане и Круси (1452; прва три се помињу и раније, 1444, као села)[20]). Први носи чисто арбанашко име, па је у њему, вероватно, било Арбанаса или је био првобитно арбанашки. Сем у Зети, Арбанаса је било настањених и у околини Котора; били су тежаци, сточари и кирицији. И они су често нападали и пљачкали которске караване[21]), као што су другде, а, свакако, и у околини Котора, радили власи.

Арбанаси у арбанашким катунима у призренско-метохијској области били су етнички Арбанаси, иако, можда, више не сасвим чисти. Сем етничког имена Арбанас, донекле су доказ томе и лична имена и презимена у арбанашком катуну на дечанском властелинству, која су добрим делом типично арбанашка (Љеш, Гон, Гин, Туз, Сума, Лазор, Шок), и тако и нека патронимичка имена арбанашких катуна на властелинству Светих арханђела (Гиновци, Гоновци, Флоковци).

Било је Арбанаса и у катунима изван те области, али се они не помињу под тим именом. Чувен је био у средњем веку влашки катун Бурмази у Херцеговини, данас село Бурмази код Стоца. Катун носи чисто арбанашко име (»велики човек«), које није случајно настало. Катун Бурмаза се помиње од 1343, па често у 15. веку[22]). Исто тако у Херцеговини се помиње већ 1313. влашки катун Зотовићи (Зот, арбанашки: господин)[23]). Нису случајност ни многобројна арбанашка презимена (Шимрак, Шмитран и др.) међу српским и хрватским становништвом, које води порекло с југоистока, а које су писани извори називали Власима. Дубровчани су, иначе, врло добро знали ко су Арбанаси.

Откуда та арбанашка примеса у херцеговачким катунима и зашто се њихови становници зову власима? Мислим да је одговор врло једноставан. Ти Арбанаси су досп ели или у Херцеговину или у немањићку државу као етнички Арбанаси који су ступили у службу, обавезе и ред влаха, па тако и сами најпре постали социјално власи, а онда временом, заједно с онима који су били Власи или правог влашког порекла, посрбљени и похрваћени. То је била неминовна последица чињенице да су и они били, и то у већој мери него Власи, незнатна мањина међу словенским живљем, која се, уз то, знатно удаљила од своје етничке матице.

Дубровачки извори и повеље средњовековних владара не говоре толико о обавезама арбанашких катуњана колико влашких, али колико о том говоре, више посредно, — занимања, обавезе и положај арбанашких и влашких катуњана били су исти.

У једном уговору између Дубровника и Драча 1355. године реч је о трговцима из Драча којима би робу до трговa у Србији

---

[19]) Ал. Соловјев: Два прилога проучавању Душанове државе. Гласник Скопског научног друштва II (1927), 28.

[20]) К. Јиречек: Историја Срба II (1923), 188.

[21]) И. Синдик: Комунално уређење Котора (Београд, 1950), 29, 39—40.

[22]) Мих. Динић: Дубровачка средњовековна трговина. Југословенски историски часопис III (Љубљана—Загреб—Београд, 1937), 134—135.

[23]) Мих. Динић: пом. рад 134—135.

носили власи, Арбанаси и други[24]). Краљ Дечански у својој Повељи 1330. не износи ништа посебно о дужностима арбанашког катуна, у коме се на првом месту помиње Љеш Туз, дакле катунар. А краљ Душан, око 1336, у Потврди те Повеље, даје једну одредбу у којој су ти Арбанаси изједначени са власима: »И вси власи и Арбанаси Тузије да носе сол црковну од светога Срђа«[25]) Душан, као цар, у Арханђелској хрисовуљи, 1348, одредио је да град Бар даје цркви Светих арханђела 10 товара (по 14 стара) уља и да то носе Арбанаси (свакако, они из катуна приложених Светим арханђелима)[26]). Да су власи и Арбанаси (који су живели и радили као власи) имали исти правни положај, речите доказе пружа Душанов законик у чл. 77. и 82, који прописују исту висину глобе за влахе и Арбанасе, и то за преступе приликом кретања са стоком[27]).

У ствари, дакле, уколико су се катуни и регрутовали и образовали у словенским земљама на Балкану од несловенских етничких елемената, ти елементи су били подложни пословењивању, и крајњи резултат је био да се катун није разликовао етнички од села, у чији су етнички састав такође улазили и страни елементи. Ни у савременим писаним изворима из позног средњег века власи се не разликују од Словена, него се изједначују с њима. Примера ради наводим само како је Млетачка влада 1417. писала свом кнезу у Шибенику да ради утврђивања капије и других радова одабере 600, па и више, снажних људи од Морлака и других Словена (de Morlachi et altri Schiavi)[28]). Морлаци су, дакле, и сами Словени. Иако су установу катуна донели Власи, она је брзо изгубила влашко етничко обележје. Катун је био кроз средњи век организована група људи који су се од »земаљских људи« разликовали не толико привредном производњом, јер су се обоји бавили сточарством и ратарством, колико својим службама (војници, поносници, професионални пастири) и својим правним положајем.

Као што сам већ поменуо, власи у нашим земљама у средњем веку у огромној већини носе словенска имена (док међу Србима има опет таквих који носе влашка имена). У недостатку других ознака тешко је одлучивати да ли се увек и само ради о пословењеним романским Власима или да, можда, у оквиру тих влашких група нема и Срба који су постали власи. Већ је Ст. Новаковић помишљао на то да је било влаха и од Словена[29]). Било је, сигурно, и таквих Срба (и Хрвата) који су се убрштавали међу влахе пошто су на неки начин успели да промене свој положај. Сигурно је пак да су многи Срби постајали власима тако што су се женили од влаха и прелазили њима (в. о томе на стр. 71, 75), па учестали такви прелази довели до забране таквих

[24]) Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium XXIX (Загреб, 1897), 385.
[25]) Деч. хр. 63, 134.
[26]) Гласник Друштва српске словесности XV (Београд, 1862), 288.
[27]) Ст. Новаковић: Законик Ст. Душана (Београд, 1898) 192 и 195.
[28]) S. Ljubić: Listine... Monumenta sp. h. Sl. M. XII (Загреб, 1892). 237.
[29]) Ст. Новаковић: Село (Београд, 1891) 31.

женидаба, да се не би реметила равнотежа у сразмери влаха и невлаха. Да су и Срби могли постати власима, има још један особити податак, истина, већ из турског доба: у једној кануннами из 1542. помиње се категорија »неверника« у варошима који су постали власи[30]). Треба се само подсетити да су Турци преузели установу влаха од Срба и с обичајима који су владали код Срба. Сем Срба, могли су ући у влашки катун и Арбанаси: у катуну Блатчана на властелинству Светих арханђела био је (1348) и Гон'ц Арбанасин са синовима[31]). Тај, свакако, није био и једини Арбанас који је ушао у неки влашки катун.

С друге стране, било је Влаха (односно влаха) и изван катуна. Многи Власи (и власи) били су дошли у Дубровник из унутрашњости, а нарочито кад су Турци почели да освајају наше земље. Не узимајући у обзир те влахе у Дубровнику, као ни оне који су се расули као појединци по приморју, ево неколико примера влаха међу Србима по селима и варошима. На дечанском властелинству био је (1330. и око 1336) у селу Чабићу влах Добромир са синовима Славом, Будиславом, Новаком, Братилом, Војихном и Хранивлавом[32]), а у селу Бродлићима код Дечана, које је краљ дао Хвалоју, био је Радослав влах[33]). Властелин Иванко Пробиштитовић саградио је у граду Штипу једну цркву и приложио јој своје »отроке«, међу којима су били: Маноо Влах, Гин Арбанасин, Драгослав Влах, и Драгослав Србљин са братом. То је потврдио цар Душан 1350[34]). У Подграђу (уз Ново Брдо) помиње се између 1432—1438. Радич Влах из Штимље[35]).

Једна одредба Пољичког статута — чл. 25 (20) — донета на заједничком скупу, забрањује пољичанима да ико може држати влаха у Пољицима ни на пољичком сем ко га може држати на свом и о свом[36]), што значи да су се поједини власи одвајали од својих група и одлазили у службе имућнијим људима у другим селима и крајевима; с друге стране, та одредба је имала и да заштити Пољичане од нежељених придошлица.

Као што се могло постати влахом, тако се могло и престати да се буде то: изласком из катуна, напуштањем обавеза и положаја влаха. Многи су власи из данашње Херцеговине још у средњем веку прешли у Дубровник и тамо престали да буду власи. Има доста података о томе како су поједине влашке породице постајале дубровачки грађани, али је, свакако, најкарактеристичније решење Малог већа од 20. IX 1379. о пријему Радеше Озриславића Плесчића за дубровачког грађанина, јер је у записник унето да Радиша »olim Moroulachus fuit factus civis Ragusi, qui iuravit fidelitatem consuetam sicut ceteri cives Ragusini«[37]). Дакле, он није више влах, него дубровачки грађанин!

---

[30]) Х. Шабановић: Канун-нама босанског санџака из 1542. — Кануни и канун-наме (Сарајево, 1957) 67.
[31]) Гласник Друштва српске словесности XV, 289.
[32]) Деч. хр. 24, 92.
[33]) Деч. хр. 59—60.
[34]) Ал. Соловјев: Одабрани споменици... 151.
[35]) Мих. Динић: Из дубровачког архива I (Београд, 1957), 69.
[36]) Monumenta sp. h. Sl. M. IV (Загреб, 1890), 37— 38.
[37]) C. Jireček: Die Wlachen... Зборник К. J. I, 203.

III

САСТАВ КАТУНА ПО ПОРЕКЛУ

Утврдивши да средњовековни влашки катун у југословенским земљама није увек био етнички хомоген, дотакли смо се и делимично већ одговорили и на питање од особите важности, а наиме да ли су припадници једног катуна сачињавали истовремено и један род. Очигледно је да катун који није био етнички хомоген није био ни једна родовска целина. Али, катуна за које се може доказати да нису били етнички хомогени било је мало, па је потребно детаљније се позабавити питањем да ли је катун као установа био у исто време, по сродничким односима оних који су га сачињавали, и род.

Већ је К. Јиречек указао (1879) на чињеницу да се имена катуна јављају у плуралу, јер да су то истодобно и имена родова[1]). Стојан Новаковић је углавном усвојио то мишљење, додавши само да има имена катуна и по месту становања. Сматрао је да »њихово нестално живљење, а без сумње и унутрашња патријархалности ближа уредба у облику братства за цело су узрок овим називањима по старешини или родоначелнику«.[2]). Одмах да напоменем да је безброј и села која носе имена по појединцима или родовима који су их засновали или у њима живели. Истакнути лингвиста Н. Јокл сматрао је да је првобитно родовско село обухватало само један катун, па се то име раширило на више насеља, како је расло становништво[3]).

Заиста, неки катуни носе имена по месту становања (или по месту порекла, односно ранијег становања), нпр.: Чрнча, Блатчани, Кострчани, Сушичани итд. Пада у очи да су таква имена (нпр. Бањани, Рињани) сасвим ретка као имена катуна на тлу негдашње источне Херцеговине. Иначе, и арбанашки и влашки катуни носе обично имена изведена од личних имена. Сумњиво је да су сами Арбанаси својим језиком звали своје катуне Флоковци итд.; ако јесу, онда би то био само знак њихова повлашивања и посрбљивања.

Шта значе имена катуна изведена од личних имена и како су она настала? Да ли су то заиста имена родова и да ли су катуни били заиста истовремено састављени од припадника једног рода? Покушаћу да одговорим на та питања на основи података што их пружа већ објављена грађа. Највише пак података пружају спискови људи у катунима које Немањићи дарују својим задужбинама.

У краљевским повељама манастиру св. Петра на Лиму око 1260, и манастиру Хиландару, између 1293—1302, помињу се многи власи, и то великом већином само по личном имену. У првој Повељи су два презимена од надимка или надимци (Гађул,

---

[1]) К. Јиречек: пом. рад 196.
[2]) Ст. Новаковић: Село (1891) 36.
[3]) N. Jokl: Katun. Indogermanische Forschungen XXVIII (Stuttgart, 1913/1914), 431—432.

Буколај), а осам их на -и ч, односно -ић (Глотановић, Доброслалић итд.)[4]). И у другој Повељи су власи већином без презимена, а свега седам са презимена, и то сви на -и ћ (Грдовић, Неготић итд.). На челу групе од 107 влаха у тој повељи је кнез Воихна са децом, зет му Првослав са децом и брат Станислав. Воихна се презивао, вероватно, Брзотић, јер иза њега је у списку и »други Брзотић«, Драгомир с децом и са синовима Бунилом и Братеславом, који такође имају децу[5]).

Последњи од девет катуна на властелинству манастира Бањске или св. Стефана (1319) је Војсиљц, чији је старешина Војсил Групшић[6]). Катун не носи име по роду, него по свом старешини или вођи, који је уписан и са својим презименом. Осам домаћина у том катуну уписани су с презименом, и то све на -и ћ (Бкровић, Крагујевић итд.). Барељевском катуну је на челу премићур Костадин, а Бобојевцу премићур Војсил, али никаквог нема ослонца да се утврди како су настала имена тих катуна: да ли по личностима или по местима. За остале катуне не помињу се њихове старешине, уколико то нису први домаћини на списку, или да катуни носе имена по бившим старешинама. Имена већине осталих катуна су изведена од личних имена: Шишатовац, Проиловци, Урсуловац и Бобојевац, вероватно и Пијаинц. У ту групу стављам и име катуна бугарског: верујем да је оно изведено од личног имена Бугарин (међу власима које је краљ Стефан Урош дао Хиландару био је и поп Блгарин), а не од имена села. Име катуна Смудирог можда је неки надимак његова старешине. Иначе, уколико су домаћини из тих катуна уписани с презименом, та су презимена готово само на -и ћ, при чему треба истаћи да су четири домаћинства уписана само по презимену, без личних имена, и то у облику за множину (Љубојевићи, Видрарјевићи, Повелићи, Будиславлићи). Једино први домаћин у бугарском катуну Радомир носи презиме Ручица[7]). На том властелинству су били и власи Драгобратићи (група или катун), за које краљ Милутин у другој прилици каже да их је био дао св. Стефану[8]): вероватно да је то друго име неког од поменутих катуна. Значајно је да ово име има облик на -и ћ и.

На челу катуна Арбанаса на дечанском властелинству (1330 и око 1336) био је Љеш Туз[9]); на другом месту у Душановој потврди ти се Арбанаси зову Т у з и ј е, дакле једноставно по имену свог старешине[10]). Катуни влашки на том властелинству зову се такође на разне начине, тј. по месту становања или пореклу (Сушичани, Вардиштани, Сремљани, Световрачани, Пагарушани), или по својим старешинама. Први међу домаћинима влаха Лепчиноваца је Лепчин унук Радомиров[11]), код влаха Тудоричеваца

[4]) Споменик III, 10.
[5]) F. Miklosich: нав. дело 61—62.
[6]) Споменик IV, 8.
[7]) Споменик IV, 7—9.
[8]) Ал. Соловјев: Одабрани споменици . . 103
[9]) Деч. хр. 55 и 121.
[10]) Деч. хр. 134.
[11]) Деч. хр. 50.

Тудориц унук Бачев[12]); дакле, два катуна која носе имена по својим првим домаћинима или вођама. Таквог је типа и име Ратишевци, али се не зна ко је тај Ратиш. У катуну је било домаћинство Ђурђа чији је дед био Ратиш. Патронимичног типа је и општи назив двају Ђурашевских катуна, који ће се после 1330. сјединити у једну целину и добити старешину који се уопште није налазио у тим катунима 1330. Али су ти власи прозвани по селу Ђурашима (село Ђураше), у коме су били. И на дечанском властелинству помињу се многи влашки домаћини с презименом. Сем два изузетка (Драгослав Бугарин у катуну Тудоричевцима, 1330, и Костадин Хула међу Сремљанима, само у Душановој потврди, око 1336), сва остала презимена су на -и ћ.

У околини Врања био је катун влаха Псодераца у време краља Душана са 50 домаћинстава, са премићуром Болеславом. Али међу тим власима је био и Граја Псодеров син[13]). На основи тога, могло би се узети да је катун прозван по свом бившем вођи Псодеру, иако старешинство није остало у његовом потомству.

Нема никаквог ослонца да се утврди како су настала од личних имена изведена имена арбанашких катуна које је цар Душан дао 1348. својој задужбини Светим арханђелима: Гоновци, Белоглавци, Гиновци, Флоковци, Новаци. Вероватно су настала по старешинама. Иако су у тој истој Повељи изнета имена свих домаћина у влашким катунима и имена старешина неких катуна, нема никаквог ослонца да се утврди веза између имена тих старешина и катуна чија су имена изведена од личних имена. Први домаћин у катуну Гунцатима је Хрс, у катуну Доброшинцу или Јанчиштима је премићур Воихна, у Голубовцима кнез Ђурађ, у Синајинцима је први домаћин Преислав, у Пинушинцима Лепчин, а у Драгољевцима премићур Граде[14]). Можда су ипак имена тих личности и њихових катуна у некој генетској вези, али то не мора бити кад се има у виду како су се мењале старешине и састав катуна. Иначе, људи и у тим катунима носе презимена огромном већином на -и ћ. Изузеци су веома ретки: два по пореклу (Арбанасин, Влахиот), једно по оцу у номинативу (Преде Укопа), једно по претку на -и н (Ковач Раичин) и шест по надимцима (Мрчина, Пулооча, Дрочиња, Пргомет, Целимак и Цепимати); два лица су обележена занимањем (ковач, стргун).

Према грађи коју дају повеље Немањића, породице влаха имале су презимена на -и ћ, а катуни који су се звали по личностима или кућама носили имена са наставцима -(и) н а ц, -н ц и и -в ц, -в ц и, и та имена су у неким случајевима изведена од имена живог старешине или вође (Војсилц, Тудоричевци, Лепчиновци) или, вероватно, успомене на неког ранијег старешину (Псодерци).

Много је већи број имена катуна из западних крајева из 14. и 15. века, али се из тих катуна помињу само појединци. Већ

---

[12]) Деч. хр. 51.

[13]) А л. С о л о в ј е в: Повеља краља Душана о манастиру св. Николе у Врању. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VII (Београд, 1927), 112.

[14]) Гласник XV, 288—300.

сам поменуо да су тамо имена катуна по географским именима ретка (Рићани, Бањани и др.). Имена неких катуна одржавала су се дуго неизмењена, као нпр. име катуна Бурмаза, почевши од 1343. па кроз 15. век (до данас као име села), а имена многих су сачувана до данас као имена племена или предеоних целина (Дробњак, Бањани, Рудине), као имена насеља (Мириловићи, Бобани) или родова (Буквићи и др.). Ту има више разноврсности у називима катуна по личним именима, али су већином на -ић: Друшковићи, Зотовићи, Мириловићи, Јурјевићи, Хрсовићи, Буквићи, Ненковићи итд. Али, било их је на -вци: Пилатовци, док се један катун јавља и у облику Малешевац и у облику Малешевци[15]). Пошто су то имена која и данас живе (или се зна да су доскора живела) као родовска имена, могло је бити и тога да су неки катуни били сразмерно малени, као што су у тим карсним областима и данас насеља сразмерно малена, и — да се састоје само од домаћинстава једног рода, па се по њему и звали. Али, као што ћу показати, ни ти катуни нису увек били генеалошки хомогени, а има примера да су се поједини катуни звали по својим старешинама; нпр. 1367. помиње се у околини Дубровника катун влаха (Moroblachus) Жура Богуновића, који се касније помиње као катун Жури-Журовићи; од 1437. то исто место зове Калађурђевићи, како се и данас (па и 1961) зове[16]). 1379. се помињу Милбрадача и Зуб Хлаповић, власи из катуна Милбрадачића, а 1404. Радач Бставчић из катуна Радослава Журовића[17]). Год. 1431, у току конавоског рата, једном приликом напала је Дубровчане и чета влаха Врсињана, којој је био на челу Радич Добровојевић с надимком Враг[18]); пошто се катун влаха Враговића помиње у околини Требиња између 1419. и 1436[19]), вероватно је да Радичев надимак значи припадност или катуну или роду чији је родоначелник био Враг. У катуну Пилатоваца поједини људи носе презиме Пилатовићи, што значи да је њихов предак могао бити оснивач катуна.

Има још и убедљивијих доказа да средњовековни катун није био родовска целина. Спискови домаћинстава по катунима из немањићких повеља нису писани једнообразно: у попису људи из неких катуна су само лична имена домаћина, у некима има података о саставу домаћинстава и о презименима, па и понеки други детаљ. Већ сам показао да сваки катун није био и етнички хомоген. Међу власима Блатчанима био је (1348) Гон'ц Арбанасин са синовима[20]), а у катуну Тудоричевцима (1330) Драгослав Бугарин[21]). Помињу се лица досељена у катун, односно у влахе, са стране: међу власима које је краљ Стефан Урош дао (1293—

---

[15]) М. Динић: Дубровачка средњовековна трговина... 121, 128, 134—135.

[16]) К. Јиречек: Историја Срба III (1923), 116.

[17]) Мих. Динић: пом. рад 134—135.

[18]) Ђ. Трухелка: Конавоски рат (1430—1433). Гласник Земаљског музеја XXIX (1917), 159—160.

[19]) П. Скок: пом. рад 308.

[20]) Гласник XV 289.

[21]) Деч. хр. 51—52.

1302) Хиландару, а којима је био на челу кнез Воихна, били су и »Мирен, Братан, које си је из Грк довел«,[22]) у катуну Добрушинцима Драгја Влахиот (тј. из Тесалије) са синовима[23]); краљ Милутин је одузео од неког Стрза и дао Грачаници неке влахе, који стога нису морали мењати место становања и припадност, али су међу њима три братанца Радовића Сушичана[24]), а врло је вероватно да су они у вези са Сушичанима, односно огранак Сушичана, који се (после 1330) помињу на дечанском властелинству. У арбанашком катуну на дечанском властелинству су домаћини који носе презимена: Туз, Бушат, Сума, Куч[25]), добро позната имена родова или села, односно племена. Очигледно је, дакле, већ према томе да чланови једног катуна нису морали бити заједничког порекла, од истог рода.

Не знамо шта је све у средњем веку сматрано родом, тј. до колико се генерација нечије потомство сматрало да чини род, егзогамну групу. Познато је да су све до у најновије време у Арбанији и Црној Гори и веће групе, братства, биле егзогамне. У најгорем случају, род као егзогамна група обухватао је најмање три генерације. Поред егзогамије као поузданог критерија за утврђивање да ли је нека група род или не, има један и помоћни критериј, а то је величина. Ретки су уопште, ма да их има, родови који обухватају коју десетину или стотину домаћинстава, нарочито у време кад се живело у кућним заједницама. А као што сам показао, било је катуна и с око 100 домаћинстава. На овом критерију нећу се уопште више задржавати, јер ће разматрања по првом критерију дати јасан одговор.

Ако би катун био исто што и род, онда би сви његови мушки чланови (пошто се ради несумњиво о партилинеалности) били међу собом рођаци по мушкој крви, и у појединим домаћинствима, као и између домаћинстава насталих после скорих деоба, имали бисмо дедове, синове и унуке. Само би жене биле из других катуна, односно родова. Међутим, у домаћинствима по катунима има зетова, шурака, сестрића и пасторака, а тога никако не би могло бити кад би један катун био један род, једна егзогамна група. Треба уз то имати још у виду да је и црква бдела да не буде узимања у роду. У катуну Шишатовцу на бањском властелинству били су и домаћини: Сењ с пасторцима, Хлап с децом и зетом[26]), у Бугарском катуну: Негован с децом и зетом, Хрс с децом и зетом, Белош с децом и зетом, Прибо с децом и шуром, Стан с децом и зетом, Влађ с децом и пасторком, Дехо с децом и зетом, Стефан са шурама, Добре с децом и зетом, Радило, попов зет, с децом, Братило с децом и зетом, Литрокос с децом, зетом и шурама, Радило с децом и зетом, поп Кустодија с тастом и шурама[27]). Тај катун је био по томе заиста необичан, али је таквих породичних односа било и у другим катунима.

---

[22]) F. Miklosich: нав. дело 59.
[23]) Гласник XV, 292.
[24]) Ал. Соловјев: Одабрани споменици... 103.
[25]) Деч. хр. 55.
[26]) Споменик IV, 8.
[27]) На озн. месту.

иако не у толиком броју. Карактеристично је да се такви односи не помињу у списковима влаха на дечанском властелинству (што никако не значи да их није било), али се помињу на властелинству Светих арханђела (1348). Тако, међу власима Блатчанима били су: Раја Ковачевић с братом и зетом, Крајмир Болиновић с братом и сестричићима, Денче Станиловић с браћом и зетом, Крајмир Хрсовић с браћом и зетом; у катуну Кострчана: Русин са сетричићима; у Голубовцима су били домаћини Ђурађ Кршибабић и његов сестричић Рајко; у катуну Драгољевцима: Станимир и Радослав са Градетиним сестричићима (тај Граде је, вероватно, премићур тог катуна), Бољеша и сестричић му Брзота[28]).

Као доказ да катун није један род може послужити и чињеница да домаћинства у катуну носе разна презимена, али пошто су честа презимена по оцу, тај доказ је од слабе вредности, а није ни потребан.

На крају један особит пример и доказ како катун није један род. На дечанском властелинству било је 1330. село Ђураше и уз њега два катуна ђурашевских влаха. У првоме је било 16 домаћинстава, а у другоме 20; први у списку је у првом катуну Костадин, а у другом Гојло. Приликом Душанове Потврде Повеље, око 1336, та два катуна су састављена у једну целину под именом »власи Сремљани«, којој је дошао на чело кнез Ђурађ Бранисављић, а после њега је у списку онај Костадин. Тада се у списку јавља, сем кнеза Ђурђа, још најмање 10 нових домаћинстава[29]). То није природни прираштај, а њихових имена и презимена нема у списку из 1330, што све значи да су они однекуд придошли и да нису род с онима из 1330.

Нема никаквих података о домаћинствима, односно нема потпуних спискова домаћинстава по катунима изван призренско-метохијске области. Истина, у споменицима дубровачког архива има тога да се помиње по више разних лица и са разним презименима г из истог катуна: као крамари из катуна Бурмаза помињу се Бојан Глеђевић и Богота Ненковић 1404, Прибац Николић, катунар, 1407—1418, крамари из катуна Малешеваца-Малешевића: Балько Хераковић 1435—1436, Иваниш Кребиљановић 1408, из катуна Пилатовића Вукац Пилатовић, Милић Брајковић и Владоје Пилатовић 1404[30]). Као Власи Влатковићи војводе Радосава помињу се 1435: Бијела Вучинић, Стјепко Вукашиновић, Стјепан Радонић, Првосав Бранковић и Влатко Добрковић[31]). У 1392. помињу се из катуна Мириловића (то је тада катун Новака Мириловића) Бранко Гојсалић, звани Маслић, а 1403. власи Вуковићи и неки Дудојевић из тог катуна[32]). Питање је какав су карактер имала та презимена. Могућно је, наиме, да су презимена била по оцу или деду и да су ипак људи носиоци разних презимена били чланови једног рода. Али, то не мора бити и око гла-

[28]) Гласник XV, 288—290, 294, 298.
[29]) Деч. хр. 53—54, 126—127.
[30]) Мих. Динић: пом. рад 134—135.
[31]) Пом. рад 139.
[32]) П. Скок: пом. рад 308.

вара појединих катуна, по којима се онда катуни и зову, могло је и у тим крајевима бити породица различитог порекла, тј. од различитих родова, што је највероватније.

Према свему, очигледно је да средњовековни катун није био родовска заједница. Међу оним што су савремени Власи одржали од старине је и таква организација њиховог живота: као што сам то раније изнео, код сточарских Влаха у Македонији једну групу, тајфу, коју предводи један ћехаја (или челник), сачињава неколико породица разних родова, и то тако да породица једног рода буде у разним тајфама. Састав тајфе је веома промењљив[32]). И састав »компанија« савремених Саракачана (сточара који говоре грчки а иначе су у свему као и савремени номадски Цинцари) је такав: 10—20 породица које међу собом нису у крвном сродству [31])

Катун у средњем веку био је, па је такав и данас где има Влаха, група од по неколико разнородних породица, оно што се у науци обично зове хорда или, како се данас у литератури на енглеском каже, multy-family band. У средњем веку се много водило рачуна о роду или, како се тада говорило, о »племену«. Да је катун био род или родовска целина, то би, свакако, негде дошло до изражаја.

IV

ПОРОДИЦА И ЗАДРУГА У КАТУНУ

Покушаћу, колико је могућно, да прикажем и каква је била породица у катуну. Пок. Стојан Новаковић позабавио се, у својој монографији »Село«, и унутрашњим животом села у средњем веку, поглавито на дечанском властелинству, али је он то питање схватио уско, наиме он се задржао на приказивању задружног живота, при чему је правом задругом сматрао само домаћинства која су се састојала од најмање три брата и имала већи број мушких чланова. Својим разматрањима обухватио је и катуне. Утврдио је да прилике у средњовековној српској држави нису биле повољне по задругу, да је тадашњи државни и друштвени систем био против задруге као установе, али да је ипак било задруга, па да их је било и великих[1]).

Не улазећи у разматрања о утицају средњовековног законодавства и феудалног поретка на установу задруге, који је Ст. Новаковић детаљно приказао, задржаћу се на томе да прикажем породицу у катуну из нешто ширег аспекта него што је то чинио Ст. Новаковић.

Ст. Новаковић је утврдио да су задруге биле сразмерно ретке. Ипак, оне су биле и чешће него што је он нашао, јер је он за главни критериј узео број браће, а не уопште структуру до-

---

[32]) Мил. С. Филиповић: Номадски Цинцари на Ограждену. Гласник Географског друштва XXIV (Београд, 1938), 63.

[31]) Лепосава Жунић: Саракачани-»Ашани« на Гочу. Гласник Етнографског института САН VII (Београд, 1958), 89—90.

[1]) Ст. Новаковић: Село 205—248.

мађинства. Ако је у кући отац са својим синовима, то није права задруга; ако су они ожењени и живе и даље заједно с оцем, то се може звати очинска задруга. Али ако су у домаћинству два брата, брат и синови и сл., онда је то права задруга, братска задруга, јер они живе на окупу и држе имање у заједници, иако више нема ауторитета који их је држао на окупу. Вероватно да је и у средњем веку отац док је био жив био власник и управљач кућом и имовином. Може такво домаћинство које отац чини са синовима имати и велик број мушких глава, али оно није задруга, као што је оно које се састоји од два брата или брата и синовца; макар ту биле само две одрасле мушке главе, то је права задруга.

Док се у Немањиној повељи Хиландару из 1199. наводи само општи број дарованих влаха, у повељама његових наследника и потомака изданим између 1220. и 1348. износе се и спискови влаха. На жалост, ти спискови нису једнообразни: неки пут су само лична имена, неки пут има и презимена, а неки пут уз имена и ближих података о саставу домаћинстава, па и о пореклу. Па ни у једној истој повељи нису људи из свих катуна пописани на исти начин. Тако се у Душановој хрисовуљи 1348. само наводе имена арбанашких катуна, а за влашке и породице са честим подацима о саставу. У дечанској хрисовуљи 1330. су пописани углавном на исти начин и власи и Арбанаси, а у Светостефанској (1318) су готово сва домаћинства великог катуна Смудирога пописана само по личном имену старешине; само први (Радул) је са децом, иза њега је домаћинство које чине Бољеслав и Негул, а у катуну Војсиловцу су људи пописани већином са презименом и с ознаком да ли су са децом или браћом. Ни модерна администрација није у том погледу у изради спискова увек доследна, па то не треба тражити ни од средњовековне. Настојаћу да на основи података из Светостефанске, Дечанске и Арханђеловске повеље утврдим стварне типове породица и сразмерне односе појединих врста домаћинстава.

Претходно је потребна још једна напомена. У списковима домаћина и људи у повељама за неког се каже да је са сином или синовима, и износе се често њихова имена, а за неке — да су са децом (»с детију«). Новаковић је схватио да »син« значи пунолетног, одраслог, сина, а кад је писано »с детију« — да се мислило на нејаку, непунолетну децу[2]). Међутим, такво објашњење, иако примамљиво, није оправдано. Речи »син« и »дете« су синоними, као што се и данас у неким крајевима говори »дете« у значењу »син«. Средњовековна наша администрација узимала је у обзир само мушкарце, као што спискови у повељама сасвим јасно показују. Наиме, у повељама су поједини писари употребљавали поменуте речи како је који волео. Тако у Дечанској повељи у попису арбанашких катуна употребљен је термин »с децом«, а у попису влашких катуна редовно »син«. Особит је случај Тудоричева домаћинства, које је на челу влаха Тудоричеваца: 1330. пописани су поименце сви »синови« Тудо-

[2]) Нав. дело 240.

рица и његова брата, а у Душановој потврди те повеље вели се да су у домаћинству Тудориц »с детију« и брат му »с детију«. Приликом Душанове потврде Дечанске повеље, Тудоричеви и синови и синовци били су неколико година старији него 1330, и, ако су онда били малолетни, могао је неки постати и пунолетан. Али, док су они 1330. били »синови«, после су постали »деца«. Тако исто и у попису Пагарушана, којих нема у првој Дечанској повељи (1330), него само у другој (око 1336), употребљен је термин деца. Арханђеловска повеља употребљава термин »син«, сем у попису катуна Драгољеваца, у ком су оба термина (»з детију« и »син«).

Новаковић је нашао да је било »јачих« задруга, тј. таквих које су се састојале најмање од три брата по властелинствима и катунима:

Властелинство	Катун	Број домаћинстава	Број »јачих« задруга
БАЊСКО (Св. Стефан) (1318)	Пијаинц	52	14
	Шишатовц	97	12
	Бугарски	39	7
	Барељевски	65	14
	Проиловци	9	2
	Урсуловц	46	6
	Бобојевц	38	—
	Смудирог	105	—
	Војсиљц	53	3
		504	58
ДЕЧАНСКО (1330)	Ратишевци	17	3
	Сушичани	29	6
	Вардиштани	12	—
	Лепчиновци	18	8
	Тудоричевци	29	11
	Ђурашевци I	16	4
	Ђурашевци II	20	5
	Арбанашки катун*	29	11
		170	48
СВ. АРХАНЂЕЛИ (1348)	Блатчани	87	63
	Гунцати	75	42
	Јанчишта	32	13
	Голубовци	36	3
	Кострчани	68	35
	Синаинци	33	17
	Пинушинци	36	22
	Драгољевци	80	15
		447	210[3])

Међу 1.121 домаћинством било је, дакле, бројчано јачих задруга 316, или 28,2%.

[3]) Нав. дело 235—236, 239.

* Новаковић није обрачунао Световрачане.

Ако се пак не узме за критериј само број него се гледа на унутрашњу структуру домаћинства, добиће се вернија слика о учесталости и значају задруге у оквиру катуна и у то време уопште. Да би се односи приказали што једноставније, у категорију задруга које се састоје од браће уносим и она домаћинства у којима је био домаћин са својим братанцима или синовцима, те домаћин са шуром, а у категорију обичних или једноставних (»инокосних«) домаћинстава и она у којима је зет (претпостављајући да је то кћерин муж, који се у кући изједначује са сином), као и она у којима су пасторци. Домаћинства са женом старешином, веома ретка уосталом, сврставао сам у категорију братских задруга, ако је јасно да је жена имала више »деце« (синова), као и она која су уписана само као »деца« тога и тога.

Властелинство	Катун	Свега домаћинстава	Домаћинстава без синова	Домаћинстава са синовима (децом)	Домаћинстава од браће
БАЊСКО (Св. СТЕФАН)	Пијавац	53	1	36	16
	Шишатовац	97	14	36	47
	Бугарски	39	1	29	9
	Берељевски	60	41	6	13
	Проиловци	10	6	—	4
	Урсуловц	46	20	8	18
	Бобојевц	31	24	1	6
	Смудирог	105	102	1	2
	Војсилц	55	3	43	9
		496	212	160	124
ДЕЧАНСКО (1330)	Арбанашки катун	29	4	6	19
	Ратишевци	18	1	9	8
	Сушичани	29	3	7	19
	Вардиштани	12	1	9	2
	Лепчиновци	18	1	3	14
	Тудоричевци	29	4	7	18
	Говнечије	35	11	9	15
	Ђурашевски I	16	4	3	9
	Ђурашевски II	20	5	6	9
		206	34	59	113
Св. АРХАНЂЕЛИ (1348)	Блатчани	87	4	23*	60
	Гунцати	82	1	28	43
	Јанчишта	32	2	7	23
	Голубовци	36	1	15	20
	Кострчани	66	7	18**	51
	Синајинци	30	—	14	16
	Пинушинци	34	—	12	22
	Драгољевци	80	18	22***	40
		447	33	139	275
ДЕЧАНСКО (око 1336)	Пагарушани	29	3	11	15
	Укупно:	1178	282	369	527

* У једном домаћинству отац са синовима и сестричићима
** Русин са сестричићима
*** Бољеша са сестричићима

Постоје два пописа дечанског властелинства: 1330. и око 1336. Пошто се по другом не може да утврди тачан број домаћинстава, јер је текст оштећен на неким местима, узет је за основу текст из 1330, а посебно су додани и подаци о власима Пагарушанима, који су поменути само 1336. Број домаћинстава на појединим катунима како сам га ја утврдио не слаже се увек с оним како га је утврдио Ст. Новаковић. Разлике су незнатне и лако објашњиве кад се узме у обзир да се у списковима само ређају имена, и то са доста недоследности у начину исписивања и интерпункцији.

Било је, дакле, на три прилично савремена властелинства (разлика износи 30 година) 1.178 домаћинстава. Међу њима је било 282, или 23,9%, дакле скоро свако четврто, у којима није било синова. Међутим, тај број није тачан: није могућно да су у катуну Смудирогу са 105 домаћинстава 102 била без синова, а у катуну Војсилцу, на истом властелинству и у исто време, да само у 3 домаћинства од 55 није било синова! Тако исто непоуздани су у том погледу и подаци за катуне Барељевски, Проиловце, Урсуловац и Бобојевац. То се може објаснити тим да писари нису обраћали пажњу на појединости.

Домаћинстава у којима је био само отац са синовима (и у три случаја сестрићи) било је 369, или 31,3%. Таква домаћинства у крајевима где постоји установа задруге зовемо очинским задругама и то су потенцијалне праве задруге: умре ли отац, то постаје братска, права задруга. Међу власима било је већ тада да се син одвајао од жива оца (в. даље).

Домаћинстава од двојице или више браће (или од брата и синоваца и сл.) било је 527, или 44,7%. Дакле, близу једна половина домаћинстава имала је карактер праве задруге, а то значи, особито кад се још узму у обзир очинске задруге, да је задруга у то време код катунског становништва, и поред свих неповољних утицаја, била главни облик породичног живота: у више него 3/4 домаћинстава (тачно: у 76%) владали су задружни односи. Узму ли се у обзир недостаци у пописима катуна на бањском властелинству, ти односи су још повољнији за задругу. Многочељадне задруге су биле ретке, али су такве задруге биле изузеци и у познијим временима, кад су прилике за установу задруге биле много повољније.

Односи нису били једнаки на свим властелинствима: и кад се узму недостаци у попису бањских катуна, опет изгледа да је задруга на том властелинству била најмање заступљена: коректуре тешко да би могле број очинских и братских задруга (77,2%) изједначити с бројем на дечанском (83,4%) и на арханђеловском (92,5%) властелинству.

Иако феудални друштвени поредак није био нимало повољан за установу задруге, она је, као што је показано, код тзв. влаха, односно у катуну уопште, била веома у обичају. Није, додуше, било много задруга са великим бројем чељади. Били су, дакле, неки чиниоци који су ишли на руку њеном одржавању, а који су били јачи од законодавства и од настојања феудалаца. Мислим

да је феудални поредак ипак посредно и ненамерно доприносио одржавању установе задруге. Јер, иако су држава и феудалци ишли за тим да буде што више домаћинстава, да би вукли што веће приходе у готову новцу и што већу натуралну ренту, пошто су се дажбине распоређивале по кућама, баш да би се домаћинство одржавало, морале су бити проширене породице, већа домаћинства. Свако сеоско домаћинство, па и оно у катуну, морало је да располаже са довољно мушке радне снаге, пре свега ради свог сопственог одржавања, а онда ради обављања разних обавеза у радној снази. Тзв. власи, који су вршили војничке, пастирске и транспортне послове за рачун владара или властелина, могли су да се одржавају успешно само ако је у кући било више мушких радних снага. Једна мушка радна снага тешко да је могла успешно одговарати свим тим обавезама. Ту је онда објашњење што се у појединим домаћинствима сусрећу шуре, сестрићи и зетови, па чак и кад у кући има синова.

Пописи људи са катуна у немањићкој Србији нису рађени по одређеном обрасцу, нити доследно у истом документу. Иако непотпуни, са нашег гледишта, они пружају ипак драгоцене податке и о унутрашњој структури домаћинстава, односно породица у катуну.

Једно развијеније домаћинство чинили су агнати трију генерација: дед, синови, унуци; могла је бити заступљена и четврта генерација, ако је који унук био ожењен, али о томе нема писмених потврда (као што има за домаћинства међу »Србљима«). Иначе, често су у кући сама браћа или брат, односно стриц и синови. То је сасвим обична појава. Значајније је каквих је све других сродника, сем агната, било у влашким кућама.

Пасторци се помињу веома ретко: само у по једном домаћинству у Шишатовцу и бугарском катуну на бањском властелинству. Тешко је веровати да пасторака није било и у другим кућама.

Не може се рећи како су члановима домаћинстава постајале шуре: да ли је домаћин био дошао у кућу као зет па он преузео временом старешинство или је шура накнадно ушао у такво домаћинство због своје инокосности и самохраности. У бугарском катуну (39 дом.) поп Кустодија је био заједно са тастом и шурама, Литрокос је био са својим синовима, зетом и шурама, а Стефан са шурама; два прва су врло вероватно били домазети. На дечанском властелинству уписан је шура само на једном домаћинству међу Тудоричевцима (Дедослав са сином и шуром). Нема помена о присуству шура по влашким домаћинствима на арханђеловском домаћинству.

Зет као члан породице је чешћи, али се не зна да ли је то зет домаћину по сестри или кћерци. На бањском властелинству јавља се зет код влаха 12 пута: 1 у Шишатовцу, 10 у бугарском катуну (где су у Литрокоса били у кући још и шуре му), 1 у Урсуловцу (али је домаћин Рубац имао и синова) — дакле само у нешто јаче од 2% домаћинстава. Карактеристично је да је у бугарском катуну са 39 домаћинстава било 10 домаћинстава са

зетовима. Свакако да је било зетова и у другим катунима, које писари нису тако пажљиво пописали. На арханђеловском властелинству међу Блатчанима у три домаћинства су браћа са зетом, а међу Драгољевцима домаћин Сладоје са својим синовима и зет му Балдовин са синовима — дакле у непун 1% домаћинстава; на дечанском властелинству није уписан ниједан зет.

На арханђеловском властелинству има примера да су чланови куће сестричићи: у катуну Блатчана 2 случаја (домаћин Крајмир Болиновић са браћом и сестричићима, домаћин Преде Укопа са синовима и сестричићима), 1 у катуну Кострчана (Русин са сетричићима) и 1 у катуну Драгољевцима (Бољеша и сестричић му Брзота). Ти су сестричићи доспели у та домаћинства или по смрти оца који је био домазет у кући или тако што су ујаци превели себи сирочад своје умрле сестре.

Појава зетова који су у домаћинству са тастом или шурама заслужује особиту пажњу, јер има и тога да се зет јавља у кући и са шуром или шурама. А то значи да до уласка зета у кућу није дошло стога што су родитељи имали само кћери, па су једну »оженили«, како се то ради код нас у наше време. Зет, за разлику од посинка, обично задржава своје презиме и припадност свом роду и његово потомство рачуна порекло опет у мушкој лози по њему. Подаци из средњовековних извора не дају могућности да се одговори на питање да ли су зетови код влаха у катуну улазили у род свога таста или су сами били оснивачи нових родова, или су продужавали лозу рода из ког су били.

Према свему што се могло извести на основи писаних извора, породица катунског становништва била је патрилокална и патрилинеална. Док је рачунање сродства и лозе било строго патрилинеално, правило о резиденцији није било без изузетака: било је домазета, иако у сасвим незнатном броју, што значи да је било и уксорилокалних (»матрилокалних«) бракова, односно породица, а врло је вероватно да су од дошљака настајале и неолокалне породице. Подаци из катунских спискова не упућују на то да би положај зетова који су дошли у тастову или шурину кућу био непсвољан или презрен, а забране да се »Срби« жене у влаха и прелазе у влахе упућују чак на то да је такав брак доносио извесна преимућства зету. На то, тј. да зетови стичу имање и положај у друштву по тасту, упућују нас и неки подаци из Повеље краља Милутина 1300. манастиру св. Ђорђа-Горга код Споља: казнац Драгослав приложио је Милутиновој задужбини једно виноградиште од своје »тастнине«. Манота, зет Драготин (пошто се показало да Драготино место у Речицама није његова баштина, него је царска проније), предао се цркви да би држао тазбину и да ради цркви »у војнички закон«, а тако се и Хранча по својој тазбини приклонио цркви да буде црквени војник[1]). И чињеница да је било зетова по кућама са више синова говори за то да је то домазетство имало друкчији карактер него домазетство у нашем сеоском друштву 19. века. Засада, у недостатку потпуни-

[1]) А л. С о л о в ј е в: Одабрани споменици... 72, 75, 80.

јих обавештења из савремених извора, задовољићемо се само тим констатацијама.

Пописи домаћинстава по катунима откривају нам, посредно, и једну веома значајну карактеристику породичног, односно задружног живота у катуну, а наиме — да су старешине били само људи у пуној снази, сем ретких изузетака кад се жене помињу као носиоци домаћинства или домаћинство сачињавају нечија деца, а то онда нису ни била нормална домаћинства, него домаћинства привремено без стварног старешине. Т. Тарановски је сматрао да је Ст. Новаковић грешио што је у број чељади по кућама у средњовековном селу уносио и деда кад се он помиње на крају списка чланова једног домаћинства и што је таквог деда сматрао старешином задруге, те да број чланова таквих задруга треба смањити за један[5]). Новаковић је имао право кад је и те дедове урачунавао у број чељади, али ти дедови нису били старешине.

Спискови влаха прављени су на тај начин да су уписивана само имена домаћина, евентуално с презименом или надимком, или: да су исписивана имена свих мушких чланова у домаћинству, или је за поједине старије речено да су с децом, синовима, браћом, братанима, нпр.: Продан з детију, Воихна Зоричић з детију, Владимир и син му Марин, Окоје а брат му Костица а синове им Пружен и Рајан и Глкош, итд. Очигледно је да су уписивани само живи и стварно присутни. (Иначе, у другим списковима се може наћи ко је б и о отац или дед). У случају извесног броја влашких домаћинстава на дечанском властелинству на крају је име оца или деда. Пошто се имена мртвих наводе само изузетно и у придевском облику (нпр. Радова деца) и пошто се истиче ко ј е отац или дед, а не ко је био, очигледно је да се подразумевају увек жива лица, како је то схватио и Ст. Новаковић. Неки пут је јасно из списка да је домаћин отац: кад се после домаћина наводе синови. Али, у списковима са дечанског властелинства бива да се наводе имена домаћина и других чланова, а на крају се каже ко им је отац, односно дед. Такви су примери за оца: међу Ратишевцима »Бероје а брат му Стрезимир а отац им Радомир« и »Радослав, Радомир и Хране, отац Леш«; међу Сушичанима »Хрсчор а брат му Раде а отац му Пилип« и »Богде а брат му Градоје а отац им Будислав«, »Предило а брат му Волица а отац им Десиш«. Тога има и међу Вардиштанима, Лепчиновцима, Говнечијама и Пагарушанима. Примери за деда: међу Ратишевцима »Рајко а син му Дмитар а дед им Шорић«, »Ђурђ а син му Станко и Добрчин а дед им Ратиш«; међу Сушичанима »Капор а син му Балдовин а брат му Буцкат и Ненад а дед им Трошан«; па још четири таква примера међу Сушичанима, два међу Вардиштанима, четири међу Лепчиновцима, седам међу Тудоричевцима и три међу Говнечијама[6]). Најлепши је пример кућа самог Тудорица: »Тудориц и син му Хотило и Степан и Бун а син му Никола и Тврдо и Тврде. А Тудорицу брат Рађ а син

[5]) Т. Тарановски: Историја српског права III—IV (1935). 52—53.
[6]) Деч. хр. 49—53, 126—127.

му Војсил и Волица и Богослав и Воихна а дед им Бач«[7]). Тудориц је не само старешина куће него и читавог катуна! Он има бројне одрасле синове. Његов отац Бач је дед по годинама и дед читавој кући. Мислим да такво помињање деда и оца значи само да су то лица која су престарела или иначе била неспособна за вршење домаћинске (старешинске) дужности, за коју су прилике тражиле људе у пуној физичкој и духовној снази. Тиме се уједно објашњава што се на такав начин помиње дед чешће него отац, јер су многи очеви поменути као стварни домаћини. Престарелих очева и дедова било је, свакако, по катунима и на другим властелинствима, па једноставно нису ни уношени у спискове, као што често нису уношени ни други чланови сем домаћина.

Сасвим су ретки примери у катунима, односно међу власима, да је жена старешина домаћинства. Свакако да су то била привремена стања, тј. да су те жене биле домаћини само док им синови одрасту. Таква су била, вероватно, само 2 домаћинства међу 219 домаћинстава жичких влаха (1220). Наиме, у попису тих влаха, пописаних само навођењем личног имена и где се само у 5 случајева каже »са децом«, била је Гостимира мати (при чему није јасно да ли је то био Гостимир с мајком, па би то био особит случај теконимије, или се мати звала Гостимира), а после Тихомира наводи се »т'шта му и с детију«. Била је и »удовица Драгуша и Тус и с материју«[8]). Међу власима цркве св. Петра на Лиму (списак између 1254—1264) уопште нема таквих домаћинстава. Међу власима (107) које наводи краљ Стефан Урош (око 1302) у Повељи манастиру Хиландару поуздано су две жене домаћини: сестра Хранишина с децом и удовица Тајна; ако је то женско име, онда је била и трећа: Десимирја са децом; у групама од 29 домаћинстава (није јасно да ли су влашка), па међу 15 и у 4 влашка домаћинства нема таквих[9]). У 496 домаћинстава на катунима Бањске била су (1318) само три домаћинства са женама на челу: Велислава с децом, Калана с децом, Јањева жена с децом[10]). Међу грачаничким власима (око 25 домаћинстава) једно домаћинство чинила је Гојшина жена са децом; карактеристично је да је једно друго домаћинство чинио Дубровац са братом и сестром[11]). Та је, вероватно, била удовица. На дечанском властелинству (1330) у арбанашком катуну су сви домаћини мушкарци, а тако исто и у свим влашким катунима са укупно преко 200 домаћинстава, као и у свим влашким катунима (око 450 домаћинстава) на властелинству Светих арханђела (1348). Можда је на тим властелинствима организација била строжија и није трпела жене на челу домаћинстава, јер су све обавезе биле на мушкарцима.

Жене су, дакле, биле сасвим ретко на челу домаћинстава. Било их је, међутим, и на челу катуна, иако, свакако, још ређе (в. стр. 88—89). За положај жене је значајно и оно што сам већ

---

[7]) Деч. хр. 51—52.
[8]) Ал. Соловјев: Нав. дело 19.
[9]) F. Miklosich: Нав. дело 59—61.
[10]) Споменик IV, 8—9.
[11]) Ал. Соловјев: нав. дело 103.

поменуо: да се увек чак не зову својим личним именом него се записују по мужу, сину, па и брату! Тако исто је значајно да међу презименима влаха у Србији нема уопште презимена изведених од женских имена; можда је такво презиме Зоричић (Воихна Зоричић у катуну Шишатовцу, 1318)[12]), али је питање да ли је тада постојало такво женско име. У Босни је само једно такво презиме: Кујавићи. Ни међу земаљским људима (Србима) на дечанском властелинству — преко 2.000 домаћинстава — није било друкчије: само су два презимена за која се може веровати да су изведена од женских имена: Марић и Цецилић[13]).

Задруга средњовековних влаха у Србији била је прилично ограничена како у погледу броја генерација тако и у погледу њеног обима, броја чланова, па је стога чешће долазило до деобе. Стојан Новаковић је изнео више примера из катуна на бањском властелинству и из списка хиландарских влаха у Повељи краља Милутина, где се помињу браћа која воде посебна домаћинства[14]). Таквих примера има и у другим повељама, а особито у попису влаха Драгољевачког катуна на арханђеловском властелинству, где је било најмање седам родова (Радотићи, Буниловићи, Радослалићи, Строислалићи, Жебељевићи, Младеновићи, Будислалићи) са по 2-4 дома. Поменућу посебно примере који показују да су се синови делили од оца за његова живота. Међу власима Блатчанима (арханђеловско властелинство) једно домаћинство чинили су »Укопа и Воихна синови и з братиом«, а одмах следеће чини »Преде Укопа и синови с сестричићима«[15]). На челу катуна Драгољеваца био је премићур Граде, а у заједници са синовима, братом Брајшом и његовим синовима; одмах иза њега уписано је домаћинство које су чинили Предислав Градетић са децом и браћом Смиљем и Дмитром са децом[16]).

Немамо о томе нарочитих писмених извора, али не може бити сумње да је и код наших народа у средњем веку владала сталешка ендогамија. С друге стране, црква, која је била веома утицајан фактор у животу народа, својим прописима о браку ишла је на руку родовској егзогамији, моногамији са сталношћу брака и патрилинеалном рачунању сродства[17]). То се види донекле и из одредаба о браку у Жичкој повељи 1220: Краљ Стеван Првовенчани строго забрањује развод брака; строжија је казна за жену која напусти мужа него за мужа који напусти жену; муж који је пустио жену може се оженити другом, а жена која је оставила мужа не може поћи за другога![17]) Државна власт у немањићкој држави оличена у краљу, који је уједно био и представник тадашњег феудалног поретка, настојала је да утиче и на брак, али из разлога који нису иначе имали никакве везе са

[12]) Споменик IV, 8.
[13]) Деч. хр. 7. и 23.
[14]) Ст. Новаковић: нав. дело 241—246.
[15]) Гласник XV, 289.
[16]) Гласник XV, 297.
[17]) Ал. Соловјев: нав. дело 21—22.

схватањима о браку, него ради својих економских интереса. У времену од двадесетак година, између 1318. и отприлике 1336, трипут је, што се зна, објављена једна таква законска наредба која се посредно тиче и влаха.

Светостефанска повеља садржи и одредбу: »Србин да се не жени у власех. Ако ли се ожени у невест игумнову да се ограби и свеже и он влах от кога се буде женил и да се врати без воље на отчино место а који буду старинници и не взмогу се повратити ни један да не војник н вси ћелатори«[18]). Краљ Дечански наређује за људе на територији његове велике задужбине: »Србин да се не жени у влаха. Ако се ожени, да је води у меропхе«[19]). Потврђујући ту повељу свог оца, око 1336. краљ Душан радикално мења ту одредбу: ако се Србин ожени од влаха, да је ћелатор[20]). Наши историчари видели су у тим одредбама само меру да се спречи одлажење тежака у пастире или влахе[21]), што је она стварно и била, али те одредбе бацају много светлости на тадашњи живот на селу.

Бањска повеља говори о »Србима« који су се оженили од влаха, постали међу њима старинници, те више не могу да се врате, па их оставља међу власима с тим да не могу бити војници, него само ћелатори. То значи да је већ много пре тога било честих женидбених веза између »Срба« и влаха и да су на тај начин многи из реда Срба постали власи, па и војници међу њима. Речи »без знања игуманова« као да говоре да је поданицима феудалаца ипак требало неко одобрење од феудалних господара приликом ступања у брак и да се »Србин« могао оженити од влаха и прећи у њихов ред по одобрењу игумана, односно феудалног господара. Дечански је сасвим кратак: Србин да се не жени у влаха, а ако се ожени, да жену води у меропхе, тј. може се оженити од влаха, али не да прелази да живи међу власима и ступа у њихов ред. Само коју годину после тога, краљ Душан из основа мења те одредбе и санкционише стварно стање: ако се Србин ожени од влаха, он постаје ћелатор, тј. слободно му је женити се од влаха и прећи међу влахе. Ово и са своје стране потврђује да катуни нису били родовске заједнице, а уједно да је прелажење младића у насеље из ког је била невеста било тада добро позната и допуштена појава, иако, свакако, не веома честа. Најзад, те одредбе показују да између Срба и влаха и није било других разлика сем разлика у њиховим обавезама према владару и феудалном господару и да су »земаљски људи« тежили за тим да пређу у влахе, јер су влашке обавезе биле сношљивије.

---

[18]) Споменик IV, 6.

[19]) Деч. хр. 62.

[20]) Нав. дело 134.

[21]) Ст. Новаковић: Село 39; — Стара српска војска (Београд, 1893) 131—132; К. Јиречек: Историја Срба III (Београд, 1923). 115; Т. Тарановски: Историја српског права III—IV (1935), 46.

V

ДРУШТВЕНА ПОДЕЛА У ОКВИРУ КАТУНА ИЛИ ВЛАХА

Катуни су се састојали од једне па до неколико десетина домаћинстава: највећи су имали око 100 димаћинстава, али су тако велики катуни били реткост. У малим групама, које су се за време лета, кад се ишло на летње паше по планинама, разбијале на још мање групе, не могу се ни очекивати велике друштвене разлике. Писани извори обично и говоре уопштено о власима као једној категорији становништва, а у списковима припадника појединих катуна нигде није назначено, сем код главара и ретких других изузетака, да који домаћин има друкчији друштвени положај неголи његов сусед. Изузеци су, можда, само два занатлије (по један стргун и ковач) и неколики попови и поповићи: они су се, свакако, нешто издвајали као и такви људи међу »земаљским људима«. Али о поповима и занатлијама у катуну извори не казују ништа: њих је уопште било врло мало и вероватно да су се на њих аналогно примењивале одредбе о поповима и занатлијама међу »земаљским људима«.

Иначе, као што је познато, власи су се стварно делили на двоје: на војнике и ћелаторе, како се обично зову. Већ по имену јасно је, бар донекле, шта су били војници. Дуго се није знало шта значи реч ћелатор. Стојан Новаковић се домишљао да је то име у вези са речи ћелар (у данашњем нашем језику ћилер), од грчког κελλάρι, у значењу стаја, зграда за успрем или оставу, па да су ћелатори као неке слуге одређене да чувају и да се брину о успремима, јер су се они иначе бавили преносом, имајући за то спремну стоку, и у војевању били одређени да носе комору за војском[1]). Јиречек је сматрао да је реч непознатог порекла, али је упућивао на етимологију коју је дао Puscariu, Ethymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache I (Heidelberg, 1905): s. v. călа (лат. callis), пут, стаза[2]). Данас се сматра да је та реч постала од румунског călător, путник, а у даљем пореклу — ид латинског callis[3]). Та је етимологија врло вероватна већ и по томе што грчки извори знају за ὁδίτης код влаха, кирилија, што потпуно одговара по значењу речи călător[4]).

Писари и редактори докумената из средњег века нису давали дефиниције какве су данас нама потребне: они су износили само обавезе разних категорија поданика, пошто су њима и њиховим савременицима били потпуно јасни називи влах, војник, меропах и. др., па им није било потребно да објашњавају оно што су сматрали да је опште познато и разумљиво само по себи. Војници се помињу први пут 1220, у Жичкој повељи. Стога се

[1]) Ст. Новаковић: Село (Београд, 1891) 54; — Стара Српска војска (Београд, 1893) 131—132.

[2]) К. Јиречек: Историја Срба III (Београд, 1923), 116.

[3]) S. Dragomir: Vlahii Nordul Peninsulei Balcanice in Evul mediu (Bucureşti, 1959), 111.

[4]) M. Gyóni: La transhumance ... 38—39

о власима војницима и ћелаторима ретко говори. Позније повеље се обично позивају на ранији »закон« влашки, а као најранији »закон влахом« помиње се у Повељи краља Милутина из 1300. манастиру св. Ђорђа-Горга код Скопља »закон светог Симеона и светаго Сави« милешевским и студеничким власима који треба да важи и за влахе на властелинству тог манастира. Цитирају се из тог закона једна одредба о обвези влаха да ору и косе и одредбе о војницима[4]), али тај закон није у целини сачуван. Врло је вероватно да се »закон« за милешевске и студеничке влахе није много разликовао од жичког који је млађи само за коју годину.

Нису само власи били војници, али свакако да њихове обавезе нису биле друкчије од обавеза осталих војника. А какве су биле обавезе војника, сазнајемо баш из поменуте Повеље краља Милутина, 1300. Помиње се у Повељи неки Хранча, који је, по тазбини, зажелео да буде црквени војник »у закон светаго Симеона и светаго Савви и да им се кони не товаре и товара да не буде«[6]). Тако се и Драгота у Речицама (у Пологу), да би остао на тазбини, предао цркви да ради цркви »у војнички закон, да му се коњ не товари и товара да не води«. Сам краљ је дао Калогоргију с децом и баштином св. Ђорђу »у војнички закон а да им се коњ не товари ни товара да воде«[7]). Према томе, сасвим је јасан положај војника: њихови коњи не долазе у обзир да се употребљавају за пренос разних терета, а сами војници — да иду као коњоводи. Ћелатори су, онда, они који су обвезани да на својим коњима преносе товаре и да они иду уз те коње. Томе сасвим одговара и то њихово име, па било да је настало од румунског cal (коњ) или călător (путник). Светостефанска повеља набраја најпре опште влашке обавезе, у које спада и преношење соли за потребе манастира, па и сношење сира с планине. Војник не треба да ради о манастирској вуни, али има да даје окрољу; ћелатор има да пасе (овце) и вуну стриже, а војник да пасе пастухе[8]). Повеља краља Душана (између 1334—1346), којом се потврђују Маљушатови прилози манастиру Хиландару, има такође »закон влахом«. Разликују се војници, с обавезом да о Митрову дану дају црвени »покров«, и »прочи власи«, чија је обавеза да раде о вуни[9]). Ти остали су, очигледно, ћелатори. Тако исто биће да се ради о ћелаторима и војницима и у даљој одредби за влахе да и »пешц и коник« чувају кобиле кад се пастух упушта међу њих и да иду с игуманом и икономом куда им он нареди и да носе со и друге манастирске потребе[10]).

Ћелатори и војници могу се сматрати као две комплементарне групе у оквиру влаха као целине. У невољи, пак, и ћелатори и војници су морали да иду на одбрану: »а у зло време и

---

[4]) Р. Грујић: Три хиландарске повеље. Зборник за историју Јужне Србије... I (Скопље, 1936), 21; Ал. Соловјев: нав. дело 80.
[5]) А. Соловјев: На озн. месту.
[6]) Р. Грујић: Пом. дело 15—16; А. Соловјев: пом. дело 76.
[7]) Ал. Соловјев: Нав. дело 97.
[8]) Ст. Новаковић: Законски споменици 414.
[9]) На озн. месту.

војник и ћелатор да греде к овцам«, каже се у Светостефанској повељи[11]).

Вероватно да неке друге разлике није ни било. Можда су војници били уопште и имућнији*, али су и ћелатори као поносници и трговци могли да стекну знатно имање, и разлике у имању су у катуну доводиле до оштријих друштвених разлика, које се само наслућују. Разни су извори богаћењу. Војници су у ратним походима долазили до пљачке. Поносници су зарађивали новац својим радом, а помало и тргујући. Од њих су се регрутовали крамари, који су морали располагати великим капиталом у готову новцу (в. 88—91), а који су много и зарађивали, јер су узимали плату за сваког коња у каравану. Виши главари, који су се бавили тим истим пословима, имали су још удео у глобама и дажбинама које су плаћали њихови потчињени власи, а глобе су биле врло високе и за данашње прилике (често је глоба стотину перпера). Готово у свим изворима у којима је више речи о власима реч је о готовом новцу.

Само неколико података о влашкој трговини ради илустрације. Власи и Арбанаси на властелинству манастира Дечана имали су обавезу да преносе со која је припадала држави од њеног дохотка у Св. Срђу у приморју. Од онога што донесу више — половина је припадала цркви а половина њима. И ту другу половину, ако је хтела, црква је могла откупити[12]). То је била, дакле, чиста зарада њихова. Дубровачко Мало веће решило је, 6. јула 1347, да се сваком влаху и Србину (quilibet Vlacus slavus) и сваком другом човеку који у град у времену до следећег празника св. Мартина донесе товар новога жита дадну од општине четири товара соли[13]). То је била висока цена, а са том сољу се могло много зарадити. Угарско-хрватски краљ Сигисмунд наредио је 14. јануара 1412, да док трају смутње његови трговци, како власи тако и Хрвати, са робом иду само у Шибеник[14]),а 1419. кнез шибенички тражио је од млетачке Владе да му се пошаље новаца, пошто град нема новаца, јер због епидемије нико не долази у Шибеник: власи, који су били извор готово читавог прихода градске благајне по роби коју су доносили и соли коју су куповали, не долазе . . .[15]). Иако су се Дубровчани и Млечићи стално жалили на влахе због њихове пљачке, разбојништава и пољских штета, нису штедели напора да их привуку да долазе у њихове градове са својом робом и да ту купују со. Та влашка трговина за сопствени рачун требало би да буде предмет посебног проучавања.

Имовне разлике међу власима долазиле су до изражаја и у унутрашњости, а, вероватно, још више међу онима који су били ближе Дубровнику и око трговачких путова. Има томе трага и

---

[11]) Ал. Соловјев: на озн. месту.

* Краљ Ст. Првовенчани у Жичкој повели (1220) разликује властелу, остале војнике и »убоге људе« (Ал. Соловјев: Одабрани споменици . . . 21).

[12]) Деч. хр. 63, 134.

[13]) Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium X (1879), 267.

[14]) Monumenta sp. h. Sl. mer. IX (1878), 213.

[15]) Monumenta sp. h. Sl. mer. XII (1882), 285.

у повељама. Краљ Дечански се вајка, 1330, што је Дечанима приложио мало влаха, »и то убого«[16]), а цар Душан у Арханђеловској хрисовуљи разликује три категорије влаха, од којих свакој одређује друкчије посебне обавезе, поред општих обавеза које имају сви власи, сразмерно њиховом имовном стању и угледу. На првом су месту »поклоньници«, који имају привилегију приликом давања обавеза да се сами десеткују, да дају о јесени покрове и у пролеће по два јалова брава; затим се помињу власи који су »убози« (сиромашни), који ће прерађивати вуну црквену како им нареди игуман. Најзад су »ини власи« (остали), који имају читав низ посебних обавеза: да дају окроје и клашње, да преносе со, да у зимиштима косе сено кобилама, да раде на прављењу градова, да граде јагњила, да чувају пастухе, да носе жито и товар с игуманом[17]). Поклоници су почашћени смањивањем радних обавеза. Убоги су, како се види, они који немају коња и људских радних снага, па су ослобођени од радова који се обављају коњима и на коњима; вероватно да су они слали женску чељад на рад око вуне.

Имовне разлике међу власима и улогу богатих катунара живо је оцртао анонимни дубровачки летописац, а по њему и Ј. Рањина. Истина, летопис, чији је најстарији део писао, како се мисли, неки фратар у 15. веку, досељавање влаха у Дубровник ставља у годину 743. и 744. Иако је такво датовање сасвим без основа (власи се помињу у дубровачким изворима тек од 1305), садржина није измишљена и она се, врло вероватно, односи на 14. век. По казивању летописца, у Дубровник (тј. на територију Дубровачке Републике) су се склонили Власи са доње Неретве, многи катунари са једним врховним главаром, па неки људи из Доњих влаха, међу којима је било много катунара, од којих се сваки сматрао као да је кнез. Сваки је имао своје »наредбенике«, од којих су се неки старали о коњима, неки о крупној стоци, неки о ситној, неки о свињама, а неки о реду у кући. Изнад свих је био велики катунар, који је био пастирског порекла. Били су врло богати стоком. Њихове слуге су биле из Влашке[18]). По том истом летопису, угледни дубровачки род Picurari је тобоже дошао у Дубровник 1411. из Хума у Влашкој (di Chelmo in Murlachia). То презиме се јавља у Дубровнику већ 1253, када се помињу као функционари Палма и Марин Пикураревићи[19]). Род се помиње и доцније. Њихово презиме (румунски pîcurar = пастир) одаје да су стварно сточарског порекла и показује да је казивање летописца у суштини тачно.

Путем богатства и војничких заслуга истакнути људи су постајали и властела. Године 1365. хрватско-далматински бан Никола Сеч даровао је, као награду за верну службу, Прибану, Ратку, Дудану, Воихни и Младену, синовима Силана, власима краљевским, пусто краљевско село Видче Село између Кегела и

[16]) Деч. хр. 61.
[17]) Ал. Соловјев: Нав. дело 142; Гласник XV, 309—310.
[18]) S. Nodilo: Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina. Mon. sp. h. Slavorum meridional. XIV (1883), стр. VIII, 8—9, 180—181.
[19]) F. Miklosich: Нав. дело 39—40.

Зрмање с тим да га сни населе људима, који ће, онда, служити тим власима, а ти власи бану, односно краљу и његовим наследницима, служити »onore armigerorum et woytanis[20]). Октобра 1405. наградио је угарско-хрватски краљ Сигисмунд, за његову верну службу, Бутка Бранковића, војводу влашког у Хрватској и Далмацији, тиме што је дао њему и његовом потомству у посед села Ервеник и Сахачу у области Книна[21]). Бан Ханж Франкапан дао је, 1436, као награду за верну службу кнезу Вигњу Дубравчићу, брату му Гргуру и синовцу Миклоушу два поседа у Цетини, а бан Петар Таловац дао им 1443. зимиште Копривно и планину Прведрину и Штирну Пољану[22]). Према томе, сасвим је вероватно што дубровачки историчар Лукари каже, да је српски кнез Лазар био првобитно катунар[23]), а познато је добро да је и бугарски цар Асен био влашког порекла.

Било је, међу власима, и ропства, али су вести о томе веома оскудне. Засада познате вести су само из године 1285. па би се могло узети као да је убрзо после тога међу власима нестало робова, односно робиња. Добрачин, син Братославов, влах из катуна Јалове, продао је у Дубровнику, 18. VIII 1285, нотару Томасину своју робињу Милост из Босне, а 14. октобра исте године влах Драгослав Богданов продао је једном другом Дубровчанину своју робињу Богдану из Сане[24]). Пошто се ради о продаји робиња из Босне, рекао бих да су ти власи пре били трговци и посредници у трговини робљем, а не да су они сами држали робље.

Општи правни положај влаха у немањићкој Србији био је једнак положају зависних сељака меропаха, као што је утврдио већ и Т. Тарановски[25]). Такав је њихов положај био, изгледа, и у земљама изван немањићке Србије. По Пољичком статуту, »влашић« је потпуно изједначен са »кметићем«. Чл. 23. а(17) тог Статута, који предвиђа казне за оне који би ратовали на страни Турака или мартолоза, предвиђа разне казне за припаднике разних друштвених редова, па каже: »... а кметић и влашић ки би се наша ди с Турци војује или с мартолоси да се има ухитити и обисити а имања његова половина општини а половина г(оспо)дну негову«[26]).

Писани извори, особито они законског карактера, противстављају једне другима влахе и »земаљске људе«, који су великом већином меропси. Питање је у чему је стварна разлика између њих и кад су се етнички разликовали и кад су престали да се

---

[20]) T. Smičiklas: Codex diplomaticus XIII (1915), 425—426; Vj. Klaić: Acta Keglevichiana. Monumenta sp. historiam Slavorum meridionalium XLII (1917), 3—4.

[21]) F. Šišić: Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća. Starine XXXIX (Zagreb, 1938), 256.

[22]) Monumenta historico-juridica Slavorum meridion. VI (1898), 138—139.

[23]) Luccari: Copioso ristreto... (Дубровник, 1790) 99.

[24]) Г. Чремошник: Канцелариски и нотарски списи 1278—1301 (Београд, 1932), 110—111, 115.

[25]) Т. Тарановски: Историја српског права I (Београд, 1931), 72—74.

[26]) Monum. hist.-jur. Slavorum meridionalium IV (1890), 36—37.

етнички разликују. Јер, није довољно инсистирати на томе да су власи пастири. Пастира је било и међу не-власима и пре доласка Влаха. Ако су се меропси и кметићи бавили земљорадњом, па тим су се бавили и власи: они продају жито у Дубровник, они имају обавезе да ору итд. Па, најзад, и они су јели хлеб, а нигде трага о куповини жита с њихове стране. Они држе и чувају стоку: коње, овце, говеда и свиње и организују сточарске покрете, а то све раде и не-власи, и то не само на селу него и становници приморских градова.

Мислим да је основна разлика између њих у томе што су власи држали у већем броју коње и њихова специјална занимања била у вези с коњем: они су професионални (и плаћени) чувари ергела, они су војници (и то коњаници!), они су поносници-кириције; тежацима је од стоке после овце главно говече, јер воловима ору и преносе на колима терете у селу. Власи су у ствари коњари (у средњем веку коњуси) и они су власи дотле док раде с коњима и док су у зависности од својих коња. Дошавши у јужнословенске земље, они нису толико тражили планине за своје овце, јер је паше мање-више било свуда; они су тражили где ће се запослити као држаоци, одгајивачи и корисници коња. Стога их видимо у служби краљева и великаша и на великим црквеним имањима и стога их видимо окупљене у позније време око великих трговачких друмова, где, под покровитељством својих феудалних господара, раде и као поносници, крамари и трговци за свој лични рачун.

Један средњовековни законски споменик даје посредно документарну потврду моме мишљењу. То је Жичка повеља из 1220. краља Стевана Првовенчаног. У општим одредбама те Повеље предвиђају се казне за оне који се огреше о неку одредбу: ако се огреши властелин, узеће му се на име глобе у краљеву корист 6 коња, ако буде ко од осталих војника (»от иних војник«), узеће му се два коња, а ако буде од убогих, два вола. Преступи против прописа о браку не сматрају се тако тешким и кажњавају се мањом глобом, и то углавном у воловима[27]).

VI

СТАРЕШИНЕ КАТУНА

Прва вест која даје податке о организацији влаха у склопу српских и хрватских земаља је у Повељи Стевана Немање из 1198—1199, када је он дао манастиру Хиландару , поред осталога, »и од влах Радово судство и Ђурђево, а всеге влах 170«[1]). У познатим писаним изворима из доба средњовековних српских држава термин судство се више уопште не помиње; значајно је да се установа судија јавља понова у писаним изворима много доцније, и то на другој страни, тј. на хрватском тлу (в. даље).

[27]) Ал. Соловјев: Нав. дело 21—23.
[1]) F. Miklosich: нав. дело 4—6.

Треба одмах истаћи да сам назив судство није влашки, него српски, те не знамо да ли су ти власи с краја 12. века имали своју и какву организацију, или је то била организација која им је наметнута од државе. Пошто се ради о две сразмерно малене групе влаха — свега 170 домаћинстава — од којих је ипак свака, под претпоставком да су биле подједнаке, била већа него што су и у позније време били поједини катуни (в. на стр. 47—50), врло је вероватно да су Рад и Ђурађ били старешине не појединих катуна, него сваки — групама влаха које су се састојале од више катуна, и да су били представници државне власти. Пошто Немања изричито вели да »од влаха« даје та два судства, јасно је да је у његовој држави било више влаха и да су они били подељени, односно организовани, у судства. Ст. Новаковићу већ је пало у очи да се тај помен влаха не везује за земљу и да се не помињу седишта тих влаха[2]). На жалост, ми не знамо да ли су та судства била територијалне или само организационе јединице, тј. да ли су Рад и Ђурађ били судије за поједине групе или одреде, који нису били увек на истој територији. Тарановски је био мишљења да се у том помену у Немањиној повељи ради у ствари о сталешком суду који да су имали власи и да се под »судством« Ђурђевим и Радовим разуме, несумњиво, јурисдикција влашких старешина, који су иначе стајали под патримонијалном влашћу господара земље. Истиче, међутим, да о тој јурисдикцији нема више никаквих података[3]).

Судије или »судци« јављају се међу власима понова у писаним вестима тек у 15. веку, и то на хрватском тлу, али је положај тих судија јасан. У једном документу, писаном глагољицом у Лици 1433, главари влаха у тој области дају повластице (»слобошћину«) цркви св. Ивана на Велебиту. Документ почиње: »Ми Антон Туковић и Иван Херендић, кнези,владики, Павал воивода и судци влашки, по имени . . .[4]) Год. 1436. хрватски бан Ханж Франкапан, кнез крчки, модрушки, цетински и клишки, потврдио је власима њихове обичајне законе, па међу осталим и ове одредбе: »(10) И да им е питание подав Синем и на них питание да не сида ниедан Хрватин, нер них кнез и суци них. (11) И да има них кнез суци два крат у годишће по власих поити, по всих едино више речених... (14) И од всакога осуда да им се третина остала а суцима десето гре од осудов . . .« У документу се помињу, поред кнеза и судаца, још и катунари и војвода влашки[5]). А 1465. у Омишљу на Крку кнез Иван, одређујући међе власима на Крку, помиње влашке судије (»судац Мурлаков Герг Бодолић и судац Вид Менковић«)[6]). Ради се, очигледно, о већим групама влаха са потпуно уређеном и међусобно одвојеном влашћу, односно организацијом управном, војном и судском. Али, те »судце«

---

[2]) Ст. Новаковић: Село (Београд, 1891) 32.
[3]) Т. Тарановски: нав. дело 147.
[4]) Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium VI (Zagreb, 1898), 132—133.
[5]) Рад. Лопашић: Бихаћ и Бихаћка крајина (Загреб, 1890) 296—298.
[6]) Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium VI (Zagreb, 1898), 244—245.

деле од судија Рада и Ђурђа из Немањине повеље око два и по столећа, велико просторно растојање и, што је најважније, друкчије друштвене прилике и положај влаха, па не изгледа вероватно да су Рад и Ђурај били такве исте судије, него старешине нижега ранга, који су вршили и управну и судску власт.

Општа и главна друштвена и организациона јединица средњовековних влаха (и Арбанаса у немањићкој држави) је к а т у н, који се састојао обично од неколико десетина домаћинстава. Катуни су имали своје старешине, који су били и одговорни представници катуна код власти. У српски и хрватски, као и у латински писаним изворима, старешина катуна се назива различитим терминима. Међутим, нема нигде никаква податка како су сами власи називали старешине катуна: вероватно су их и они звали као и њихова околина.

Ст. Новаковић и К. Јиречек, који су се бавили средњовековним катуном, задржали су се на томе само да истакну да су село и катун у средњовековној Србији имали различиту организацију и да су катуни имали своје старешине који су носили различите називе. Стојан Новаковић је своја излагања о томе завршио негативном констатацијом: да се не може дати одређен одговор на питања о томе од чега је зависило кад ће се које име за старешину села и катуна употребити, да ли су све старешине биле једнаке, да ли су старешине биле биране или постављане[7]). Јиречек је сматрао да је назив судија из Немањине повеље 1198—1199. био старији назив за старешину »пастира«, да се у 13. веку јавља назив »к н е з«, који је у 14. веку замењен на југоистоку са п р и м и ћ у р, да се доцније јављају и називи ч е л н и к и к а т у н а р[8]). У даља разматрања о старешинству у катуну није ни улазио.

Нема основа да се термин судија из 12. века сматра као синониман с осталим поменутим; термин судац из 15. века поуздано значи нешто друго, тј. судију у правом смислу.

У повељама владара из династије Немањића употребљавају се као називи за старешине катуна и влаха називи к н е з и п р е м и ћ у р — п р и м и ћ у р. На први поглед изгледа да су ти називи синоними. У прилог таквог схватања говорила би, нпр., и чињеница да се оба назива употребљавају истовремено у Душановој арханђеловској повељи (1348), али се назив премићур употребљава чешће (четири пута) него кнез (једанпут)[9]). Старешина катуна Псодераца био је премићур Болеслав (између 1334—1346, у Повељи краља Душана манастиру Хиландару)[10]).

Назив кнез међу власима јавља се у писаним изворима и нешто раније. Стеван Првовенчани обдарио је, 1220, своју задужбину Жичу и групом од преко 200 домаћинстава влаха, који су набројани сви само навођењем личног имена, а на челу им је

---

[7]) Ст. Новаковић: нав. дело 109.

[8]) К. Јиречек: Историја Срба III (Београд, 1923), 115—116.

[9]) Гласник XV, 289 и д.

[10]) Ст. Новаковић: Законски споменици... 414.

Грд кнез[11]). С обзиром да се тади о тако великој групи и да су то »Власи вси сије краљевске државе«, да се уопште не помињу места где они живе, врло је вероватно да се и не ради о локалном катунском старешини, него о старешини свих влаха или веће групе влаха у држави. Слично је и у другој општој Повељи краља Милутина Хиландару из 1302—1309. Помиње се најпре једна група од око 107 домаћинстава влаха на челу с кнезом Воихном, а поред тих још једна мања група, коју је краљ накнадно приложио[12]). Карактеристично је да се у првој Дечанској повељи из 1330. уопште не помиње ниједан термин за старешину катуна него се тек у Душановој потврди те повеље, неколико година касније, као старешина катуна Сремљана јавља Ђурађ кнез Бранислалић[13]).

Назив кнез за старешину катуна не јавља се изван поменутих писаних извора и области. Истина, он се сусреће и на западу, али у ширем значењу, а тек за време Турака његова употреба ће се уопштити, уз назив премићур, у свим областима под Турцима у којима је било влаха.

Као што сам истакао, назив није специфичан: тако су се код Срба и Хрвата у средњем веку, па и доцније, називали главари различитог ранга: од старешине села, па до владара области и државе (сеоски, нахијски и обласни кнезови, па владари: кнез Лазар, кнежевина Србија и Црна Гора у 19. веку).

Кнезови су, дакле, били стварно старешине група влашких разнога ранга, с тим да је кнез био уједно и старешина свога катуна тј. онога коме је он сам припадао, док су обичне старешине појединих катуна били у југоисточним областима премићури. Зато се премићур и помиње чешће у повељи од 1348. Да називи к н е з и п р е м и ћ у р нису синоними, има и писаних потврда, додуше из турског доба. Али, пошто се ради о установи коју су Турци преузели од балканских Словена и о подацима из раног турског доба — средина 15. века — могу се узети да вреде и за нешто раније време. По турским законима к н е з и п р е м и ћ у р нису једно исто; премићури су подређени кнезовима[14]).

Као ни назив кнез, ни назив премићур не сусреће се као назив за старешину катуна у западним балканским областима, иако је тај назив пореклом са запада. Као што тврди Јиречек, назив премићур, који се јавља у 14. веку код Срба на југоистоку, је термин црквене јерархије (πρωτοχήριος), али римског порекла, и том речи је означаван први човек на личном списку који је био начињен на вештаној табли (primus in cera)[15]). У средњовековној Србији примићуром је називан и старешина села. Назив је иначе био познат и у употреби на западу, али у односу на друге

[11]) Ал. Соловјев: Одабрани споменици српског права (Београд, 1926), 19—20.

[12]) F. Miklosich: нав. дело (1858), 59—60.

[13]) М. С. Милојевић: Дечанске хрисовуље (Београд, 1880) 125

[14]) Б. Ђурђев: Нешто о влашким старешинама под турском управом. Гласник Зем. музеја XLII (Сарајево, 1940), 49—55; Х. Иналџик: Од Ст. Душана до Османског царства. Прилози за оријенталну филологију III—IV (Сарајево, 1953), 34—35.

старешине: 1263. помиње се у Трогиру Gervasius primicerius као прокуратор цркве св. Лаврентија и као викар епископа Колумбана[16]).

У чл. 146. Душанова законика наводе се, узгред, разни називи сеоских и катунских старешина: кнезови, премићури, предстајници и челници. Назив предстајник не сусреће се више ни у једном очуваном писаном споменику из средњег века, а нема му, колико је засада познато, трага ни у народу. Ни назив челник не сусреће се у писаним изворима из средњег века као назив за старешину катуна на територији државе Немањића, али се сусреће у тадашњој Босни: 1420. помиње се један челник са пастирима и стоком босанског краља[17]). Не треба ни сумњати да је назив челник за старешину катуна постојао и у централним деловима Балкана, јер он у тим странама постоји и данас у том значењу: старешина групе домаћинстава сточарских Аромуна зове се у Македонији и у 19. веку челник (по грчким крајевима на Пинду и Олимпу челингас), поред речи ћехаја[18]). Назив челник је у том значењу у употреби и у наше дане код западних Македонаца, а познат и Власима у Македонији. Очигледно је да су романски Власи примили тај назив од Словена још у току своје ране симбиозе с њима: доказ за то је његова употреба у области око Пинда и крајевима данас чисто грчким.

Као ни већ размотрени називи кнез и премићур, ни назив челник није био у употреби само за старешину катуна или села: и тај назив је употребљаван за ознаку разних главара, али никада и за највишег, за владара. У средњовековној Србији тако су називани, сем старешина села, и високи државни функционари ранга данашњих министара: на двору деспота Ђурђа Бранковића помињу се челник ризнички и велики челник. Челником су називане и старешине нижега реда, надзорници: краљ Душан је око 1336. приложио Дечанима неке људе у Загори којима је било стављено у дужност да чувају град, а ко од њих буде подесан, да га игуман постави челником над коњима[19]). Назив челник био је у средњем веку одомаћен и у нашим приморским градовима, и то углавном као назив за главног пастира или старешину пастира, па и за пастира уопште. Чл. 84. Корчуланског статута, донет 1214, прописује казне за прекршаје које би учинио који »celnich, polschich, pudarius, nec alter officialis, qui nunc est, uel in futurum erit supra bravarios, vel pastores...[20]) Тај статут је допуњаван доцније, па се и у 15. веку помиње такав celnich[21]). За челника као старешину пастира знају и Трогирски статут (1322) и Сплитски (14. век), с тим што га Трогирски зове и бра-

[16]) К. Јиречек: Историја Срба III (Београд, 1923), 115.
[17]) F. Rački: Notae Joannis Lucii. Starine XIII (Zagreb, 1881), 212, 213.
[18]) К. Јиречек: Историја Срба III, 116, бел. 1.
[19]) Ст. Новаковић: Село 23, 108—109.
[19]) Деч. хр. 131.
[20]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium I (Zagreb, 1877 47—48.
[21]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium I (Zagreb, 1877 80, 84, 119—120.

варом (тј. онај који чува браве). Занимљиве су њихове одредбе: по Трогирском статуту, челнику се верује кад се ради о кривици пастира као да су ствар доказали легални сведоци[22]), а међу одредбама о стоци и пастирима у Сплитском статуту има и та (чл. 38) да пастири не смеју оставити стада (тј. напустити своју службу) пре него што челник нађе друге пастире[23]). Ту се не ради о власима или Власима пастирима, којих је тада иначе било у околини Трогира (и који су по допуни Трогирског статута из 1402. могли боравити у околини Трогира само ако су имали на чувању стоке трогирских грађана), него о домаћим професионалним пастирима — челницима и браварима — који су морали становати унутра, у граду трогирском[24]).

Остаје још да се размотри назив катунар. То је једини назив за старешину катуна који би могао да буде пореклом из говора самих влаха, односно Влаха, али за то нема никаквих доказа. Против таквог порекла говори чињеница да се тај назив употребљавао само у западним крајевима Балканског полуострва. За разлику од раније поменутих назива, који се употребљавају и за друге врсте старешина или главара, и изван катуна, назив катунар је једини који се може сматрати као специфичан назив за старешину катуна. Додуше катунарима су могли да се називају и власи уопште, али је то реткост: 20. јануара 1261. Општина трогирска решила је да се упути један племић као посланик у место Босилину ut Vlachi sive catunarii exeant de territorio[25]). Нарочито је назив катунар за старешину катуна употребљаван у Дубровнику, где се у средњем веку, у писаним споменицима, као најобичнији назив за старешину катуна сусреће, почев од 1369, у облику catunarius (његова жена catunara), а тумачи се као caput cathoni, caporalis cathoni[26]). У дубровачким изворима се помињу по имену многи катунари, али обично тако да катунар има свој катун, нпр. Вукац Вигњевић et sua catuna, 1436, Бранко Гојсалић из катуна Новака Мириловића 1393, итд.[27]). Назив је био у употреби и у приморју изван Дубровника: год. 1436. бан Иван (Ханж) Франкапан потврђује власима њихове старе »законе«, па наводи имена »добрих влаха« (тј. главара), које после назива катунарима (»више речени мужи вси добри катунари«, »добри мужи катунари«)[28]); те исте године бан Матко Таловац обраћа се писмом из Бихаћа »universis et singulis catonariis seu capitaneis Volacorum« у Хрватској[29]). Назив је био познат

---

[22]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium X (Zagreb, 1915), 91—93.

[23]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium II (Zagreb, 1873), 221.

[24]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium X (Zagreb, 1915), 190—193

[25]) F. Rački: Notae Joannis Lucii. Starine XIII (Zagreb, 1885), 235.

[26]) К. Јиречек: Историја Срба III (1923), 116.

[27]) П. Скок: пом. рад 308.

[28]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium VI (Zagreb, 1898), 434.

[29]) Monum. spectantia historiam Slavorum meridionalium XXI (1890), (1890) 89.

и у унутрашњости: 1461. херцег Степан даје Дубровчанима слободу трговине по својој земљи и заповеда војводама, кнезовима, жупанима, цариницима, глобарима, катунарима и свим осталим »слугама« његовим да не сметају дубровачким трговцима и њиховим слугама[30]; у тој традицији и херцеговачки санџак-бег Ајас упућује 1481—1482. писмо војводама, кнезовима, катунарима, кметовићима, као и људима сваке друге врсте, власима и Србима, свима великим и малим[31]).

У писаним изворима из средњег века нема никаквих непосредних података о томе како су постајали старешине катуна, тј. да ли су они бирани или постављани, ко их је бирао, односно постављао, и на који начин. Иако не одлучно, али се на та питања ипак може одговорити са великом вероватноћом кад се размотри оних неколико старешина о којима је забележен неки податак више а кад се узме у обзир како су постајале ћаје или челници у наше време; уопште — како постају главари у народу.

Иако је у појединим катунима бивало и већих домаћинстава од њихових, познате старешине катуна су редовно из јачих, а то значи, из богатијих домаћинстава. Тако је на дечанском властелинству међу власима Вардиштанима на првом месту уписан (1330), а то значи да је старешина, Бујан с децом, али се у Душановој потврди Повеље помиње потпуније: Бујан и синови му Тврткo и Милиан и браћа му Мојша, Прибил и Хране. Лепчиновцима је на челу Лепчин, чије је домаћинство по броју мушких највеће у том катуну: три сина, брат са два сина и дед. На челу Влаха Тудоричеваца је Тудориц, који има три сина и три унука од једног сина, брата са четири сина и оца, односно деда, у кући; то је најјаче домаћинство у катуну. У мањем катуну Говнечијама, или — у Душановој потврди Повеље — Световрачанима, на челу је Синадин, чије домаћинство има три мушкарца (а у читаву катуну само једно домаћинство је по томе јаче: свега пет мушкараца). У првом катуну Ђурашеваца је више јачих домаћинстава (до шест мушкараца), али је јако и домаћинство старешине Костадина (с њим четири одрасла мушкарца); у Душановој потврди Повеље оба катуна Ђурашеваца помињу се као катун Сремљана са кнезом Ђурђем Бранислалићем са децом, а иза њега се помиње Костадин са својом чељади, као и 1330[32]). Значајно је да тог Ђурђа Бранислалића уопште није било међу људима ниједног од два Ђурашевска катуна 1330. То значи да је он после 1330, а пре 1336, дошао однекле и објединио два мања катуна. Можда је с њим дошло и оних 9 или 10 нових домаћинстава која се не помињу 1330, него само у Душановој потврди, или су се два мала катуна Ђурашевска прикључила његову катуну, можда катуну Сремљана, који је накнадно дошао на властелинство, а Ђурађ, као угледнији и способнији, постао старешина новообразованог, већег катуна. Тек у Душановој по-

---

[30]) F. Miclosich: нав. дело 485.

[31]) Гласник Земаљског музеја XXIII (Сарајево, 1911), 67; Љ. Стојановић: Старе српске повеље и писма I/2 (Београд—Срем. Карловци, 1934), 349—350.

[32]) Деч. хр. 49—54 и 121—126.

тврди помиње се и катун Пагарушана, на челу с Обрадом Лепотићем, који је имао и децу и браћу, дакле јачу кућу; сва остала домаћинства изгледа да су била мања (домаћин с децом или с братом, односно браћом)[33]).

У попису катуна које је цар Душан дао 1348. манастиру Светих арханђела код Призрена не износе се имена појединих одраслих мушких чланова домаћинства, него се само вели да је домаћин с децом или браћом, ако их има. На челу катуна Блачана је премићур Бајслав, који има браћу и синове. Тако и у катуну Добросшинцима — Јанчиштима је премићур Воихна с браћом и синовима, у Голубовцима — кнез Ђурађ с браћом и синовима, у Кострцу — премићур Богдан с браћом и синовима, у Драгољевцима — премићур Граде с братом Браишом и синовима[34]).

Према тим подацима, старешине катуна су били само домаћини јачих (и имућнијих) домаћинстава. Врло је вероватно да њих није нико ни бирао ни постављао, него да су се око таквих богатих, угледних и искусних људи (односно домаћинстава) скупљали остали, тј. да их је њихова околина једноставно признавала старешинама. Слично ономе како и на савременим бачијама аутоматски постаје старешина бачије онај ко има највише своје стоке на бачији. И савремени Власи у Македонији договарају се са којим ће ћехајом (доскора су говорили челник) ући у тајфу (групу), и то обично за шест месеци, тј. за летовиште или зимовиште. Поједине породице су потпуно слободне да се опредељују с ким ће и куд ће на планину, па поједине породице не буду сваке године у истој тајфи и на истој планини, нити су породице од истог рода на окупу, него растурене у разним тајфама[35]). Челник или ћехаја је имућнији и способнији домаћин око кога се окупљају други. Да додам да све до недавно по селима у Србији, Босни и Херцеговини није ни вршен формалан избор сеоских старешина: старешином је постајао обично »избором без избора« представник богате и угледне куће, који је и сам био честит и угледан, па је често та част остајала у тој кући и генерацијама, ако се њено имање и углед нису умањили. У Босни је било тзв. тежакбаша, тежачких првака, који се такође нису бирали, него, обично, то постајали прећутним признавањем[36]).

Од особитог је интереса да је и жена могла бити старешина катуна, катунара. Истина, у писаним изворима се помиње само једна таква: старешина катуна Враговића у близини Дубровника била је 1443. catunara Jelena[37]). По свој прилици да ти власи Враговићи нису били једини влашки катун коме је жена неко време била старешина. Наиме, год. 1406. помињу се у Босни власи Кујавићи, власи босанског краља Твртка II. Њихово име је изве-

---

[33]) Деч. хр. 126—127.
[34]) Гласник XV, 288, 291—295.
[35]) Мил. С. Филиповић: Номадски Цинцари на Ограждену. Гласник Географског друштва XXIV (Београд, 1938), 63, 66.
[36]) Мил. С. Филиповић: Установе еснафског карактера на селу. Научно друштво СР БиХ, Радови XVIII (Сарајево, 1961). 134.
[37]) К. Јиречек: Споменици српски. Споменик Српске краљевске академије XI, 84.

дено од женског имена Кујава, а то значи и да је некадашњи старешина или оснивач тог катуна била жена Кујава.

Јелена није била старешина катуна због немања мушкараца у катуну, јер се у вести о њој помињу и људи из тог катуна. Она је била, врло вероватно, у тој функцији само намесник, регент, каква је била још једна жена у позније време код правих Влаха: »челникоања« у великом аромунском селу (око 150 кућа) Кучобини или Манјани, на коју је наишао 1890. Г. Вајганд, а која је управљала селом наместо сина и док јој он не одрасте[38]). То је било могућно по томе што се част катунског старешине држала имућних и угледних домаћинстава. Вајганд помиње како код Аромуна на северу најближи мушки сродник преузима дужност челника док син бившег челника не постане пунолетан[39]).

Катунари су уопште били имућни људи. Има један писани извор који живо описује катунаре, а преко кога су наши историчари једноставно прелазили. То је казивање о досељавању влаха у Дубровник у дубровачким летописима неког анонима и Николе Рањине. Летописи писани, односно редиговани, под крај средњег века стављају у године 743. и 744. досељавање великог броја имућних људи из тадашње Босне у Дубровник. Та хронологија је сасвим без основе, али зато садржина казивања није за одбацивање и потцењивање: то је уопште веома вредан приказ живота средњовековних влаха. Казивање о катунарима може да се односи само на 14. век. Казивање летописа односи се стварно, врло вероватно, на један догађај из 1332: тада се радило на томе да у Дубровник пређе око 50 катуна влаха, под извесним условима, и дубровачко Велико веће је било пристало[40]). По тим летописима, у Дубровник је дошло, поред осталих, и Морлака из равнице изнад Неретве (»sopra Narente«), вероватно с десне стране Неретве; код Рањине стоји да је дошло из Морлачке низије преко Неретве: »da basso de Murlachi, sopra Nerente«, још више катунара, међу којима је био један главар над свим осталим. Дошли су са много стоке (код Рањине: са више од 1.300) и дата им је планина Св. Срђ за пасиште. Од доласка тих људи из Доњих Влаха почело је у Дубровнику раслојавање. Јер, ти власи су дошли богати имањем, златом, сребром, стоком и др. Међу њима је било много катунара од којих се сваки сматрао као »conte« (кнез, гроф) и сваки имао своје »наредбенике« (naredbenizi). Поједини од тих наредбеника били су над коњима, над крупном стоком, свињама и за послове у кући, и такав је заповедао осталим поменутим слугама (Н. Рањина вели како је сваки катунар имао мајордома, који се звао протовестијар и који је био над осталом послугом). А био је и велики катунар (cathunar grande) који је био изнад свих. Он је био од пастирског рода. Тако су се звали по племству, јер су били богати стоком, понајвише бравима[41]).

[38]) G. Weigand: Die Aromunen I (Leizig, 1895), 193—194.

[39]) На ози. месту.

[40]) Monum. sp. historiam Slavorum meridionalium XXIX (1897)), 354—355.

[41]) S. Nodilo: Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina. Monum. sp. historiam Slavorum meridionalium XIV (Zagreb, 1883). 8—9, 180.

Врло су штуре вести о томе каква су била права и дужности катунара: врло вероватно да су они били одређени у првом реду обичајима, који су били устаљени и свима добро познати, па их стога у писаним изворима нико не помиње. Катунари су, очигледно, били регулатори унутрашњих односа и рада у катуну и његови представници код државних власти и других власти, а врло вероватно да су руководили и економским животом катуна, тј. да су они руководили кретањима са стоком, изналазили и закупљивали производе из свог катуна, а набављали су и друге потребе својим људима и да су баш тим путем и долазили до имања и угледа. Катунари су често бивали и крамари (в. стр. 95—97).

Да ли су премићури, кнезови или катунари предводили и војнике из свог катуна у борбу или на обезбеђење каравана, не може се рећи на основи расположиве грађе. Али су, како показује један случај, предводили своје катуњане у тучи са другим катуном: 1398. Брајак Меручић (Brayk Merucich), влах Павла, сина крбавског кнеза Карла, навалио је са својим катуном на Ивана Траничића, краљевског влаха, и на његов катун. У сукобу тешко је рањено шест људи и једна жена из катуна Траничића, убијена им два коња, однето 17 оваца и један мач[12]).

Већ помињани члан 154. Душанова законика помиње и сврстава, у погледу њихове одговорности, у једну категорију старешине села и катуна и наређује да се сви они казне онако исто како је у чл. 153. прописано да се казни господар села у ком се нашао какав крадљивац или разбојник, тј. да се такав доведе везан на царски двор, да надокнади штету коју је починио онај крадљивац (тат) или разбојник и да се казни као што би био кажњен разбојник или крадљивац. Ако је старешина села или катуна обавестио господара села, онда само господар одговара (чл. 155)[13]). Старешина катуна, као и старешина села, био је, дакле, обавезан да се, под строгом одговорношћу, стара о безбедности у катуну. Уз тако велику одговорност, старешина катуна је морао имати и одговарајућа права. На жалост, извори не пружају о томе ближих обавештења. Један податак показује веома речито какви су били углед и моћ једног старешине катуна, а уједно и његове дужности: 1443. били су у Дубровнику затворени неки власи осумњичени да су извршили једно разбојство. Један сведок изнео је како је, код кнежеве палате, чуо двојицу влаха да говоре да не желе да страдају поштени људи и да ће они отићи својој кући и учинити све да се даде дванаест кумстава и да се Јелена, њихова катунара, закуне да осумњичени нису криви[14]). Заклетва старешине катуна требало је да буде, дакле, и за власти друге државе довољна гаранција.

Которски статут имао је једну овакву одредбу, донету 1419: за случај да неки грађанин или поданик Котора (»noster civilis, comitativus et districtualis ac acola«) буде опљачкан или да му се

---

[12]) Vj. Klaić: Acta Keglevichiana... Monum. sp. historiam Slavorum meridionalium XLII (Zagreb, 1917) 109—111.

[13]) Ст. Новаковић: Село (1891) 193—104.

[14]) К. Јиречек: Споменици српски. Споменик СКА XI, 84.

не плати дуг, послаће се из Котора неко онима који су на челу односног града (castro), трга, села, катуна или места да надокнаде штету кредитору. Ако то не учине, ко год из тог града, трга, села, катуна или места дође у Котор и которску територију биће принуђен да да ту накнаду[45]).

Дубровачка Република је чинила одговорним старешине катуна за случај да би со, продана њима, доспела непријатељима Републике: Велико веће решило је 11. маја 1362. да она три службеника која су одређена да пазе да се со не односи непријатељима треба да имају два писара који ће уписивати имена свих оних старешина катуна и људи којим се буде давала со[46]).

На крају још један податак о дужности примићура. Истина, не помињу се власи, али је очигледно да су такве одредбе важиле и за влашке примићуре. Српска царица Евдокија приложила је 1379. неколико села Хиландару. Међу општим одредбама о обавезама сељака (да ору и сређују жито за манастир и да раде у винограду), била је и та да примићури по селима прате с коњима игумана, како он хоће, а остали да доносе црквени понос (товар) на Струму и да примићури црквени посао обављају са коњима (»посл же црквни примикјурије на коних да испраљају«)[47]).

VII

НИЖИ ОРГАНИ У КАТУНУ

Према казивању дубровачких летописаца с краја средњег века, катунари који су се населили у Дубровнику имали су бројно особље за разне службе у кући и око појединих врста стоке, па се чак главни надзорник домаћинства звао протовестијар[1]). Макар како било претерано то казивање, сигурно је да су катунари имали своје људе који су им радили и помагали у њихову приватном домаћинству и трговачким пословима, па им помагали и у вршењу њихових главарских функција.

Пошто су људи у катунима имали разне обавезе, чије је вршење захтевало и нарочиту организацију, морало је и у оквиру појединих катуна бити и разних нижих старешина и службеника, како бисмо ми рекли, или, како су Дубровчани говорили, наредбеника. Друкчије није могло ни да буде. На жалост, вести су о томе врло оскудне. Али их има. Непосредних и посредних.

Често се помињу мањи пљачкашки походи влаха и њихова учешћа у сукобима и борбама на зимовиштима и др. То опет све значи да је међу власима у појединим катунима морало да буде и војничких чинова или људи са већим војничким и ратничким искуством који су били на челу мањих одреда састављених од људи из појединих катуна, који су заповедали групи стражара

---

[45]) Ст. Новаковић: Законски споменици... 2—3.
[46]) Monum. sp. historiam Slavorum meridionalium XXVII (Zagreb, 1895), 188.
[47]) F. Miklosich: нав. дело 191—192.
[1]) N. Nodilo: на озн. месту.

и сл. Тако нпр. они власи који су почетком 1412. били заузели и опљачкали град Островицу у близини Задра, на срамоту Млетачке Републике[2]), морали су располагати и добром војничком организацијом и војничким старешинама. Многобројне В а р д е и В а р д и ш т а по нашим земљама су успомена на ту нижу војничку организацију. Војнички поредак био је и у турмама (в. даље).

Треба још имати на уму да су у средњем веку сви слободни људи носили оружје, којим су морали да умеју руковати, па је у свакој групи морало бити и таквих који су се одликовали способношћу да у путу, уз стоку, у разним сукобима могу да предводе и заповедају мањим одредима. Власи су под оружјем долазили и у Дубровник, па им је забрањивано да по граду носе оружје; нпр. 1318. и 1319. решава Мало веће да никакав странац, како Србин тако и влах, без обзира чији је поданик, не сме носити оружје по граду[3]).

Међу дворским звањима у средњовековној Србији помиње се краљев л а г а т о р (грч. ἀλλαγάτωρ), у Бугарској а л а г а т о р. Јиречек се домишљао да би то могао бити старешина весника или гласоноша[4]). Врло вероватно да су лагатори и у средњовековној Србији били оно што су били и позније код Турака, који су преузели установу »војнука«, што значи: нижи војни чин, нижи старешина над неколико — над 2—57 — »војнука« (коњаника)[5]).

Сем своје стоке, власи су чували, као професионални пастири, и стоку својих господара. Пошто су поједини манастири, а, несумњиво, и краљеви и други великаши који су имали влахе, имали велика крда разне стоке, за чуваре те стоке требало је по више пастира, па је и тај посао изискивао какву-такву организацију, макар надзорнике или старешине над пастирима. Властелинство манастира Дечана имало је толико стоке да су људи из појединих катуна одређивани за чување појединих врста стоке: власи Костадиновци и Гојловци су имали обавезу да пасу лакимију (ергелу) кобила, а другу лакимију — Тудоричевци и Сушичани; Ратишевци и Световрачани су имали да пасу овце, Вардиштани — говеда, а Лепчиновци — свиње (1330). У време Душанове потврде Дечанске повеље (око 1336) извршене су неке измене: Тудоричевци и Гојловци да пасу кобиле, Ратишевци, Световрачани, Пагарушани и Сушичани — овце, Вардиштани — говеда. Они што чувају овце за тај рад примају и посебну награду, белег (од 100 оваца годишње, на Ђурђевдан, овцу с јагњетом), а сви примају храну месечином[6]). Костадиновци и Гојловци, који се 1330. помињу с обавезом да чувају кобиле, су у ствари

[2]) S. Ljubić: Listine VI. Monum. sp. historiam Slavorum meridionalium IX (Загреб, 1878), 240; Г. Шафарик: Српски историски споменици млетачког архива. Гласник Друштва српске словесности XV (Београд, 1860), 332—333.

[3]) Monumenta sp. historiam Slavorum meridionalium XIII (1882), 313; XXIX (1897), 117.

[4]) Ј и р е ч е к-Р а д о н и ћ: Ист. Срба III (1923), 28.

[5]) Х а л и л И н а л ц и к: пом. рад 33—33, 35; Б. Ђ у р ђ е в: О војнуцима. Гласник Зем. музеја, N. s. II (Сарајево, 1947), 101.

[6]) Деч. хр. 62 и 134.

идентични са два Ђурашевска катуна, како се и зову у списку катуна на другом месту у истој Повељи. Године 1330. не каже се које су дужности влаха Пагарушана. Место две лакимије које чувају пастири из четири катуна, у Душановој потврди се помиње само чување кобила као обавеза два катуна, тј. Тудоричеваца и Гојловаца (Костадиновци се не помињу, а Сушичани су добили да чувају овце); док су по тексту Повеље из 1330. овце имали да чувају само Ратишевци и Световрачани, у Потврди Душановој ту обавезу добијају још и Пагарушани и Сушичани; Вардиштани су у Потврди задржали исту дужност, тј. чување говеда, док се у Потврди не помиње обавеза Лепчиноваца да чувају свиње: нема помена ни њих ни чувања свиња (можда је и случајно то изостало). Те промене су настале или услед промена у бројном стању стоке на властелинству или реорганизације пастирских дужности. Те су промене извршене у року од неколико година (можда шест). Какве ли су тек промене које су вршене у већим временским размацима?

Где је било тако много стоке да су стотине домаћинстава ангажовање за њено чување, ту је морало бити и нарочите организације људи који су били запослени на томе. Вероватно да је било и одређено радно време пастирима, да су вршене смене, а на пасишту и код стаја морало је бити неких које су остали, млађи, пастири морали да слушају. И заиста, у Дечанској повељи помињу се неки људи у Загори (истина, не каже се да су власи) којима је било стављено у дужност да чувају град, а онога који од њих буде подесан да игуман постави челником над коњима[7]).

Не знамо на који су начин власи чували и искоришћавали своју стоку, тј. да ли индивидуално или колективно. У сваком случају, с обзиром на већи број стоке код имућнијих катунара, била је и ту потребна нека организација. И о њој налазимо неке посредне вести. У Арханђеловској повељи цара Душана (1348) међу људима обавезним на давање воска манастиру помиње се Марко Фечор[8]). Фечор у румунском значи: син, момак, слуга, а на бачијама у Македонији и сада се тако назива помагач бачев. И савремени термин бач (старешина бачије) несумњиво је од средњовековних влаха.

Важно занимање влаха било је кирицијање. Најстарија вест о томе је из 976. године, када су, по казивању византијског писца Ј. Скилице, неке влашке кирицијe (δδῖται), на пола пута између Костура и Преспе, убиле Давида, брата цара Самуила[9]).

Пошто су доспели у наше земље и населили се око путова који су спајали приморске градове и унутрашњост Балкана, и ту је важно занимање (и обавеза) влаха из средњовековних катуна био »понос«, преношење робе или ствари на коњима, кирицијање, што пак не значи да су се тим послом бавили само власи и да тога није било у западним областима и пре појаве влаха. Тај

[7]) Деч. хр. 131.
[8]) Гласник XV, 272.
[9]) Према наводу код M. Gyóni: La transhumance... 38.

посао, у оно доба пун тегоба и одговорности, захтевао је и нарочиту организацију: сваки караван морао је да има предводника, старешину, који је не само био искусан у транспорту него и вешт у организовању потребне одбране. Напредак континенталне трговине Котора и Дубровника зависио је умногоме од ефикасности, брзине и безбедности каравanског саобраћаја. Пошто су се власи намножили у западном делу Балканског полуострва, они су имали готово монопол на транспорт робе, поред тога што су обавезно морали да транспортују терете за рачун својих феудалних господара. На тај посао упућивало је влахе, поред потребе и жеље за зарадом, њихово располагање коњима, којима се требало што боље користити током целе године, а препоручивали су их њихова војничка организација и искуство. Пада у очи да се, све до доласка Турака у наше земље, један одред поносника (кирицију) називао латинском речи т у р м а (turma), како се у римској и византијској војсци називао већи одред војске[10]). Назив к а р а в а н а јавља се у Дубровнику 1359[11]), а назив к и р и ц и ј а у Задру 1414 (»quando vende sal a Morlachi o a chirisia«)[12]). Власи су, врло вероватно, војнички најпре и искоришћавани у Византији.

Мих. Динић толико цени улогу влаха поносника у средњовековној дубровачкој трговини да помишља да су они могли да буду један од узрока караванске трговине; а свакако да су у знатној мери утицали на њен процват и да су јој они давали нешто специфично балканско[13]). Дубровачка трговина је старија од појаве влаха у дубровачком залеђу, а караванске трговине је било и у земљама где нема Влаха, као нпр. на Блиском Истоку и даље по Азији и Африци, па и по Европи.

Статут града Котора имао је и нарочите одредбе о турмама које су преносиле робу из града у унутрашњост Србије. Одредбе су важиле само за грађане Котора, а не и за странце. Пошто је било честих притужби и штета због рђавог управљања турмама, одређено је да ниједна турма не сме да иде без капетана (capitaneus turmae). Свакој турми за одлазак и повратак капетана ће одредити судије, а сваки капетан ће положити заклетву да ће поштено (bona fide et sine fraude) управљати турмом и снабдевати је оним што је потребно за њено добро. Сви поносници морају, под претњом глобе, да слушају капетана. Даље су одредбе о томе како ће капетан турме поступити са товаром ако неки коњ пропадне у путу; како ће турма прелазити преко реке; како ће се извршити накнада ономе из турме који у путу буде, где устреба, дао на дар нешто од вина или друге робе коју преноси и како ће турма цела надокнађивати штету која настане услед разбојништва, те о ноћној и дневној стражи и одговорности стра-

[10]) С т. Н о в а к о в и ћ: Стара српска војска (Београд, 1893), 35—36.

[11]) Monumenta sp. historiam Slavorum meridionalium III (1872), 280.

[12]) Пом. рад 122, 134—135.

[13]) М и х. Д и н и ћ: Дубровачка средњевековна каравanска трговина. Југословенски историски часопис III (Љубљана—Загреб—Београд, 1937), 119—145.

жара за случај какве штете или разбојништва[14]). Потребно је нарочито истаћи тај војнички поредак у турми (капетан, страже). То је било потребно не само ради безбедности људи, коња и робе, него и ради дисциплине међу поносницима, којих је редовно у једној турми било више, покоја десетина, пошто се свака састојала обично од неколико десетина коња, а било их је и са више коња: мали проценат каравана бројао је више од 50 коња, а каравани с оловом били су прилично велики, 80—200 товара[15]). Изузетно било је и већих. Поред сваког коња није, можда, морао да буде и поносник, али је било да је у каравану било и више људи него товара. Тако нпр. један караван од 72 коња који је путовао из Дубровника на Лим пратило је 200 влаха[16]). Тако велик број људи и са задатком да брани караван морао је бити вичан оружју и војнички организован. Ноћивање на путу под шаторима имало је такође чисто војнички изглед, јер су биле потребне straже.

За разлику од Которског, Дубровачки статут нема никаквих одредаба о поносницима и копненом транспорту, док има много одредаба о поморском транспорту. Али, пракса, о којој има много података, показује да је и у Дубровнику било у том погледу исто стање. Није било законског прописа, али су и у Дубровнику »secundum consuetudinem civitatis« бирали капетане турме како за транспорт на копну тако и по мору, па је,нпр., за капетана једне турме која иде у Босну и Угарску Мало веће изабрало, 21. маја 1332, Теодора де Петрана и Фелича де Пасква де Граде[17]). 1302. Мало веће је одредило Луку сина Михаила де Склависа за капетана турме која је ишла у Брсково. Тај капетан је са собом носио »povegliam« господина краља са краљевим потписом о миру и слози краља и Дубровчана ради користи и безбедности свих трговаца[18]). Такви капетани су постављани само крајем 13. и у току првих деценија 14. века (последњи помен из 1332, и то увек из реда властеле. Динић мисли да је улогу капетана преузео трговац који је склапао уговор са крамарима, али да је влада и даље вршила надзор над караванима. Капетан се поново јавља 1464, али под турским називом к а р а в а н-б а ш а[19]).

Ти капетани нису елеменат домаће организације турмара: њих намеће државна власт, и то, како се чини, у тежим временима када су безбедност путовања и дисциплина међу поносницима пољуљане (престоне кризе и борбе у Србији, надирање Турака). У нормалним временима турме иду без тих капетана из редова властеле, иду под руководством својих старешина.

Прави старешина поносника или турме био је п р и м и ћ у р или к р а м а р. Оба назива су позната у средњем веку. Прими-

---

[14]) Ст. Н о в а к о в и ћ: Законски споменици... 2, 11—12; И. С и н д и к: Комунално уређење Котора (Београд, 1950) 71—72.
[15]) М и х. Д и н и ћ: пом. рад 143—144.
[16]) Пом. рад 140.
[17]) Monumenta sp. historiam Slavorum meridionalium XXIX (1897), 350—351.
[18]) Нав. дело 41.
[19]) М и х. Д и н и ћ: пом. рад 132—133.

ћуром је називан старешина катуна, па је тај назив пренет на старешину поносника, као што је утврдио М. Динић. Назив крамар, немачког порекла, биће, несумњиво, позајмица од саских рудара[20]).

М. Динић је нашао у дубровачком архиву око 300 уговора са власима о преносу робе. У примерима које је саопштио има и таквих где се изричито наводи да се уговор склапа са старешином катуна: Дурман из Бурмаза, capud catonis, са још тројицом Бурмаза преноси 1343. у Милешево 100 товара соли; 1407—1408. као крамар помиње се Прибац Николић, влах из катуна Бурмаза, Moroblachus et catonarius, 1406. Влатко Бунислалић, cathonarius[21]). Ипак, већина познатих крамара из тог времена, који су преносили робу дубровачких трговаца, нису били катунари, ма да је могућно да је био катунар и неки од оних за које се једноставно вели да је влах из тог и тог катуна[22]). Треба имати у виду да су сви ти крамари који се помињу у дубровачким изворима, као што је већ запазио и М. Динић[23]), били из данашње источне Херцеговине, као и оних делова Херцеговине који су сада у склопу Црне Горе (Никшић, Дробњаци, Бањани), а крамара је, свакако, било и из других крајева (за саобраћај са Котором, Сплитом и др.): по једном уговору између Градског већа у Задру и Млетачке Републике о продаји соли произведене у задарским соланама, та со продаваће се Републици с изузетком 12.000 модија, који ће остати за употребу града и градског дистрикта, као и за извоз копненим путом, који врше власи и други[24]).

На основи грађе до које је дошао у дубровачком архиву, М. Динић је дошао до закључка да је крамар био душа каравана: он је склапао уговор са трговцем за пренос робе и одговарао за извршење уговора. Крамар је организовао и водио караван. Поносници су били његови људи који су путем њега долазили у контакт са трговцима. Крамар и поносници који се помињу у дубровачким архивским књигама били су сви одреда »власи«. Крамар је био обавезан да у уговореном року доведе одређени број способних коња. У уговорима је захтевано да караван иде најкраћим путом и специјално забрањивано да се »власи« дуже задржавају у својим катунима. Крамар је преузимао пуну одговорност за поверену му робу. Стога је морао да има и посебне људе (»влахе«) који ће пратити караван. Једино је истакнути крамар Хлапац Станковић могао послати место себе старијег брата. Награда за транспорт била је у новцу, а само у случају транспорта соли — in natura. Био је обичај да се крамару поред уговорене награде даде и посебна награда (у једном уговору названа примирурина). У случају неизвршења уговора, крамар је плаћао казну: поред накнаде штете власнику робе, плаћао

---

[20]) Пом. рад 133—134.

[21]) Пом. рад 122, 134—135.

[22]) На озн. месту.

[23]) Пом. рад 134—135.

[24]) S. Ljubić: Listine... III. Monum. sp. historiam Slavorum meridion. III (1872), 237.

је казну свом феудалном господару (Динић је нашао три случаја да је предвиђена таква казна, и то врло висока: 100 дуката)[2*]).

Очигледно је, према томе, да су крамари могли бити само људи из врло богатих кућа и лично врло способни, енергични и поштени, и ауторитативни. Само богати људи могли су се подухватати тако ризичних послова у оно доба, а за такве послове тражена је и добра награда. С друге стране, тај предузимачки посао био је врста добре зараде и пут за богаћење њих лично и њихових кућа, а уједно и за стварање друштвених разлика у оквиру катуна и међу самим власима. Сиромашнији, који се нису могли бавити самостално тим пословима, ступали су у ствари у најам код тих богатих крамара.

VIII

ВИША, НАТКАТУНСКА ОРГАНИЗАЦИЈА

Најстарије вести о балканским Власима или власима приказују их онаквим какви су они били и столећима доцније, па су делимично такви и данас: по једној писаној вести из 8 (?) века, чељад и стока влаха у тесалској Великој Влашкој од априла до септембра бораве по високим горама и по хладним местима[1]). Узгред да поменем да по истраживањима совјетске историчарке, у Византији тога времена — средина 8. века — после словенске колонизације, сточарство уопште није доминирало у привреди[2]). Сточарска кретања влаха у Византији помињу се често и доцније[3]).

Зна се да је 986. године било сељења Влаха из Ларисе у унутрашњост Бугарске, где ступају у војску. Њих је употребљавао цар Самуило у борби против Византије[4]).

Године 1066, у јуну, дошло је у Тесалији до побуне Грка, Бугара и Влаха против тешког пореског режима цара Константина X Дуке. Никулица, стратег теме Хеладе, имао је састанак са представницима побуњених влаха у Лариси, у кући Влаха Беривоја (значајно је да он носи словенско име! М. С. Ф.); стада и жене тих влаха били су у тај мах у бугарским планинама[5]). Иначе, Власи су, као византијски војници, учествовали у многим биткама: против сицилских Сарацена 1027, против Нормана 1082, против Кумана и Печењега 1091. и 1095, против Мађара 1166[6]).

Византијску војску сачињавали су у првом реду војници стратиоти, коњаници, који су били великим делом пореклом од

[2*]) Мих. Динић: пом. рад 134—141.

[1]) Е. Липшиц: Византийское крестянство и славянская колонизация. Византийский сборник (Москва, 1945) 116.

[2]) На озн. месту.

[3]) M. Gyóni: La transhumance de Vlaques balkaniques au Moyen Age. Byzantinoslavica XII (Prague, 1951), 29—42.

[4]) П. Скок: пом. рад 313—314.

[5]) M. Gyóni: пом. рад 33—34.

[6]) П. Скок: пом. рад 314; F. Rački: Hrvatska prije XII vieka... Rad LVII (1881), 138—139.

слободних сељака. Првобитно су стратиоти узимани од разних народности које су живеле у империји: Кумана, Бугара и др. Међу тесалским војницима, који су пристајали уз Кантакузена против владе у Цариграду (1343), било је много Арбанаса и Влаха. У боју против Каталана код Апри цар Михаило IX имао је и влаха. Сем Влаха по Пинду и Тесалији у 13. веку, под крај тог века Власи се помињу и у околини Визе, одакле их је Андроник многе преселио у Малу Азију[7]). Влаха је било у Тесалији у великом броју и почетком 14. века, како износи један анонимни католички свештеник[8]). Крсташи, који су заузели Цариград и основали Латинско Царство, водили су тешке борбе са Јованом (Калојаном), за кога историчар тог доба, Вилардуен, каже да је био Влах и да се начинио моћним краљем »Влахије« (земље око Хемуса и Родопа) и Бугарске; он са својим Власима, Бугарима и Куманима нанеси тешке губитке крсташима у току 1203—1207[9]). Анри де Валансјен, настављач Вилардуенов, уопште не помиње Бугаре, него само Влахе и уз њих Кумане; код њега се Бугарска зове Влашка[10]). Бугарски историчар Ив. Дујчев, приказујући то издање, иако придаје велику вредност Валансјену, сматра да назив Власи код њега, као и код других савременика, треба тумачити као назив за Бугаре[11]). Да није у Калојановој земљи и војсци било и Влаха у знатном броју, не би га ти савременици, међу њима и папа Иноћентије III, звали краљем Влаха и Бугара. Па ако је назив Влах и употребљен место Бугара, и то је само доказ о великом војном и политичком значају Влаха у том делу Балкана.

На жалост, не зна се ништа о томе каква је била организација тих група: влашки стратиоти у византијској војсци били су, свакако, организовани као уопште византијска војска, док су Власи као група и политички чинилац у Бугарској морали имати и своју посебну организацију. Власи у војсци велике империје Византије нису могли имати већи удео и већи значај с обзиром на то да су били сразмерно мала народна група а велика византијска војска регрутована од разних народности империје. Али, утолико већи значај су могли имати Власи као целина и влашки одреди у другим мањим политичким формацијама на Балкану.

Освајањима Стевана Немање и његових наследника захватила је немањићка држава и крајеве у којима је било влаха, и они се врло често помињу у писаним српским изворима од краја 12. века. Али, са те територије су сачувани углавном само извори који говоре детално о власима на црквеним валстелинствима и

---

[7]) П. Мутафчиев: Войнишки земи и войници в Византия прѣз XIII—XIV в. Отделѣн отпечатък от Списание на Българска академия, кн. XXVII (София, 1923), 11, 76—78.

[8]) Dr. Olgierd Górka: Anonymi descriptio Europae orientalis (Cracoviae, 1916), 12—14.

[9]) Henri de Valenciennes: Histoire de la conquête de Constantinople par Geoffroi de Ville-Hardouin (издање M. Natalis de Wailly; Paris: Libraire Hachette et Cie, 1887) 73—74, 132—144, 153—157, 187—188, 198—203.

[10]) Henri de Valenciennes: Histoire de l'Empereur Henri de Constantinople. Publié par J. Longnon (Paris, 1948), §§ 504—505.

[11]) Byzantinoslavica XII (Prague, 1951), 258—261.

о обавезама тих влаха; из тих извора сазнајемо да је било влаха војника и ћелатора и да је било великожупанских, краљевских и царских влаха.

К. Јиречек је сматрао, сасвим оправдано, да су у немањићкој држави сви власи, без изузетака, по свој прилици, били непосредни поданици владара, па да су тек поклоном владара постали својина манастира[12]). Сви власи који се помињу у манастирским повељама су били власи које су владари одвојили од својих влаха, ослободили их од обавеза према владару и предали манастирима да раде за њих. Последњи Немањић, цар Урош, 1361. говори о својим власима: »катуни царства ми«[13]). Има помена да је и у немањићкој држави било властеле која је имала своје влахе: између 1334—1336. краљ Душан потврдио је дар свог властелина Маљушата манастиру Хиландару. Поред осталога, Маљушат је био даровао и катун влаха Псодераца (39 домаћинстава)[14]).

Власи на манастирским имањима представљали су посебне групе, потчињене у свему игуманима, а иначе у оквиру властелинстава су били организовани по појединим катунима са примићурима и кнезовима на челу. Нема изричитог помена да су ти катуни имали какве заједничке своје старешине, али је очигледно да су и над појединим групама манастирских влаха, над више катуна, били к н е з о в и (в. стр. 83—84). Иначе општи старешина влаха на појединим манастирским властелинствима био је игуман датог манастира.

Не зна се како су били организовани краљевски (царски) и властелински власи у средњовековној Србији. Мало се зна и о њиховим обавезама. Врло је вероватно да су они били у првом реду војници и ћелатори и да су имали војничку организацију. Краљ Милутин у својој Хиландарској повељи (између 1293—1302) дао је са своје стране Хиландару неке влахе, којима је дао да пасу црквене кобиле без плате, па их је ослободио од свих великих и малих работа краљу: да не врше никакав понос, да не прате ни коње, ни псе, ни поклисара нити икаквог краљевског чиновника, да се не упућују силом у Св. Гору[15]). Према природи тих обавеза, ти су власи били ћелатори. Војничке обавезе влаха војника вероватно су биле исте или сличне обавезама војника влаха у Цетини из 1436 (в. стр. 104—105).

Нема никаква помена о томе да су власи у немањићкој Србији уопште били и једна организациона целина и имали своје домаће главаре више од кнезова, примићура или катунара и да им је краљ односно цар постављао каквог општег војводу. Изгледа да ти власи у немањићкој Србији, иако су били војници и иако их је било у знатном броју, ипак нису били од већег политичког значаја и нису били групно организовани: у изворима нема никаква посредног ни непосредног помена о томе. Који су били војници могли су имати само своје војничке команданте. Вероватно с тога у првом реду што су већ етнички били асимиловани,

[12]) К. Јиречек: Историја Срба III (1923), 115.
[13]) Ст. Новаковић: Законски споменици... 437.
[14]) Ал. Соловјев: Повеља краља Душана... Прилози... VII, 112.
[15]) F. Miklosich: нав. дело 61.

а затим стога што су Немањићи располагали војском од домаће властеле и војника као и знатним одредима плаћеника. Тек из времена после Немањића а пред крај деспотовине, тј. из 1452, има помена о војсци деспотовој у операцијама код Котора коју предводи војвода Алтоман а у којој су његови људи и власи[16]).

Насупрот томе, у Босни и Херцеговини било је влаха који су припадали краљевима и феудалцима и о њиховој наткатунској организацији смо боље обавештени; било је и у Хрватској црквених влаха, али ретко и само појединачно, што је разумљиво с обзиром на чињеницу да тамо није било онаквих задужбина и црквених властелинстава као у немањићкој Србији. Год. 1468. крез Мартин Франкапан даровао је цркви св. Марије у Цриквеници влаха Микулу, који је био његов »особсини«, и дао га је с обавезама које је имао према њему (»са всу ону службу«), тј. да служи цркви као што је служио и њему[17]), а 1470. тај исти кнез даровао је, поред осталога, цркви св. Марије на Оспи код Новога и једнога влаха манастиру за кмета и за пастира »са всу плну и целу службу, ка пристои од нега куће«.[18]).

Влахе су у 14. и 15. веку имали босански банови и краљеви, па крупна босанска властела, као Радослав Павловић, Сандаљ Хранић, Хрвоје Вукчић, угарско-хрватски краљеви и њихови банови, као и поједини великаши: кнезови Нелипићи, крбавски кнезови и др. Херцега Стјепана млетачки Сенат у једном акту назива влашким војводом: »Murlachorum illustris ducis Stephani«[19]). Власи у служби тих владара и властеле су првенствено војници, а у исто време им користе као поносници и даваоци разних дажбина и радне снаге. Год. 1378. било је неких преговора да краљ Твртко пошаље Дубровчанима у помоћ 300 наоружаних људи у Дубровник и влахе у Стон[20]).

Према својим господарима ти власи имају извесних обавеза, а тако исто и њихови господари према њима. Поред тачно одређених војничких обавеза, о којима говоре извори из Хрватске, а које су, несумњиво, биле свуда на првом месту, свакако да су они имали и обавеза у раду (пренос товара, рад на имању), које нису писмено ни утврђиване, онако како је то било и са чивчијама још у 19. веку у Босни. За влахе крбавских кнезова каже се у једном акту млетачке Владе из 1455. како су ти власи обавезни да служе својим господарима (»sono obligadi servir de certe regalie deputade ali diti signori«) и, будући да су њихови робови, schiavi de maxena, не могу без одобрења својих господара напуштати њихову територију. Пошто су почели да беже, крбавски кнезови трпе због тога велику штету[21]).

---

[16]) S. Ljubić: Listine... Monum. sp. hist. Slavorum meridionalium XXI (1890), 436.

[17]) Monum. historico-juridica Slavorum meridionalium VI (1898), 253—254.

[18]) Нав. дело 257—258.

[19]) S. Ljubić: Listine... X. Monumenta sp. hist. Slavorum meridionalium XXII (1891), 308.

[20]) C. Jireček: Die Wlachen... Зборник К. Јиречека I, 203.

[21]) S. Ljubić: Listine... X. Monumenta sp. hist. Slavorum meridionalium XXII (1891), 49.

Иако су власи имали знатне повластице, ипак су били подвргнути извесним ограничењима. Њихова кретања са стоком, која су у крајевима у којима би се они појавили реметила дотадашње устаљене односе, изазивала су сукобе са мештанима, о чему је безброј помена у актима приморских градова, као и о разним разбојништвима и пљачкама, због чега су се онда оштећени жалбама и тражењем накнаде обраћали феудалним господарима влаха, према тадашњим правним схватањима и пракси да владар, односно господар, одговара трећим лицима за своје поданике, тј. да одговара за штете које би његови поданици нанели странцима на његовој територији или прелазећи на туђу територију. Тако су 1403. Дубровчани од босанског краља тражили накнаду за стоку коју су покрали »краљеви власи«[22]).

Често су стога, тј. да спрече сукобе и да не дају накнаде, господари влаха издавали наредбе својим власима којима им забрањују силазак у одређене територије, као нпр. у територију Шибеника и Трогира. На молбу Трогирана да власима забрани да пасу стоку на њихову подручју, Никола Сеч (de Zeech), бан хрватско-далматински, одговорио им је 25. III 1362. да због велике суше и мале јагњади тадашње стање треба да остане до наредног Ђурђевдана, а унапред неће никоме краљевском и другом влаху бити допуштено да се задржава у хатару Трогира, односно да тамо напаса или напаја своју стоку[23]). Господари одређују својим власима куда ће ићи ради набавке соли или им забрањују одлажење у нека места, што је редовно зависило од политичких прилика и интереса приморских градова, с једне, а крупних феудалаца, с друге стране. Тако нпр. херцег Стјепан је писао 13. XI 1462. млетачкој Влади како је својој властели и власима (Murlachi) строго заповедио да не смеју узимати соли ни у Дубровнику ни на дубровачкој територији, него једино у Котору, Новом, Неретви, Сплиту и у другим млетачким градовима[24]). Млетачка Влада је 15. X 1457. одговорила на молбе крбавског кнеза Томе да ће наредити управницима Задра да му враћају све његове влахе који пребегавају у град и на територију града Задра а за које утврди да су »servos de maxenada« (као што су такви и млетачки поданици сељаци на острву Криту), који беже због својих дугова, а они који то нису, да буду слободни и сигурни . . .[25]).

Међутим, феудални господари влаха били су добро обезбеђени на тај начин што су од влаха вукли велике користи и приходе, па су могли да плаћају накнаде за штете које почине њихови поданици, ако су већ морали да то чине. Власи су им пре свега служили као војници, па тако доприносили чувању и увећавању њихових поседа и имовине. Власи су им обављали и послове транспорта и чувања стоке, и, врло вероватно, и разне пољопривредне послове. Влах пастир који је својом непажњом довео до тога да страда нека глава стоке морао је штету да надокнади, влах поносник морао је да надокнађује робу која би се

[22]) N. Iorga: Notes et extraits II (1899), 91.
[23]) T. Smičiklas: Codex diplomaticus XIII (1915), 211—213
[24]) S. Ljubić: нав. дело 228.
[25]) Нав. дело 117.

упропастила његовом кривицом. А поред свега тога, тј. поред услуга и прихода in natura, као и осигуране накнаде за штету коју би они нанели феудалчеву имању, од влаха су феудалци имали врло знатне приходе у готову новцу. То су биле редовне дажбине у новцу и глобе.

Редовно давање у новцу било је у томе што је свако домаћинство (»дим«) давало годишње одређену суму новца свом врховном господару. Та обавеза, добро позната из раног турског доба, ретко се помиње у изворима из средњег века. Али, она је стварно постојала. Год. 1452. потчинили су се млетачкој власти неки катуни у околини Котора: они су раније плаћали годишње по један перпер од дима, дома (fuogo), али је кнез которски уговорио с њима да плаћају годишње по један златни дукат од дима[26]). Због чега су се све плаћале глобе и како су оне биле високе, нека покажу следећи примери. Пошто су власи краљевски и власи кнеза Ивана Нелипића починили Шибеничанима велика зла правећи штете и вршећи пљачке и убиства у околини (дистрикту) тога града, угарска краљица Јелисавета упућује 1383. прекор своме бану и наређује му да све влахе — како краљевске тако и Нелипићеве — истера и уклони и да наплати глобе, од којих половина да припадне њему, а половина шибеничкој Општини[27]). У том акту се не каже колике су те глобе, јер се знало колике су. Врло вероватно су онолике колике су биле и двадесетак година доцније. Год. 1402, у име босанског краља Остоје, војвода Хрвоје и кнез цетински Иван Нелипић потврдили су граду Шибенику његова права и повластице, а војвода Хрвоје истога дана и у име напуљског краља Владислава. Међу осталим било је забрањено да ма чији власи, а особито краљеви и њихови, смеју силазити на територију Шибеника и тамо напасати стоку, под претњом казне од 200 златних дуката, од којих ће једна стотина припасти господару влаха, а друга стотина општини шибеничкој; колико год пута прекрше ту забрану, толико пута да плате ту глобу[28]). Исте одредбе и исте глобе су предвиђене и у Повељи граду Трогиру коју су истог дана у име босанског краља издали Хрвоје и кнез Нелипић[29]). Од глоба цетинских влаха, по Повељи бана Ивана Франкапана из 1436, једна трећина је припадала њихову кнезу, а једна десетина суцима[30]). Остатак је, вероватно, ишао оштећеном и бану.

Глобе које су морали да плаћају власи за своје прекршаје биле су заиста велике, а поготову кад се узме у обзир тадашња вредност новца. Те глобе су онда ишле знатним делом у корист њихових господара, и кад они нису били непосредно погођени кажњивим поступком својих влаха.

---

[26]) S. Ljubić: Listine... Monumenta sp. hist. Slavorum meridionalium XXI (1890), 436.

[27]) I. Kukuljević: Jura... 149—150.

[28]) F. Šišić: Nekoliko isprava... 186; S. Ljubić: Listine... IV, 461.

[29]) J. Strohal: Statut i reformacije grada Trogira. Monumenta hist.-juridica Slavorum meridionalium X (1915), s. LXXXIX-XC.

[30]) Р. Лопашић: Бихаћ и бихаћка крајина (Загреб, 1890), 296—298.

Тако високе глобе доказ су, с једне стране, знатне економске снаге влаха. С друге стране, пошто су они, према савременим изворима, исувише често правили поменуте штете, те глобе су биле знатан извор прихода за њихове господаре и домаће главаре.

Неке влашке групе поуздано су имале своју вишу наткатунску организацију, независно од приказиваних односа према феудалном господару. Та организација је била са тачно подељеном влашћу на управну, војничку и судску.

Најстарија вест, на жалост врло штура, која поуздано говори о једном општем старешини влаха је из 1376, када се помиње Петар Мартић, кнез (»гроф«) Книна и влаха[31]). Најзначајнији доказ о постојању општих старешина за веће групе влаха је у податку који је нашла Д. Ковачевић и који се први пут објављује у овој књизи: 1482, у време краља Твртка, био је кнез (comes), »свих влаха господина краља Рашке и Босне« Вукосав Плешчић[31a]).

Год. 1433, документом писаним глагољицом, главари хрватских влаха у Лици дају »слобошћину« (повластице) имању цркве св. Ивана на Велебиту. Ти главари су били Антон Туковић и Иван Херендић, »кнези, владики«, Павал »војвода« и »суци« (четворица који се наводе по имену), два »пристава стола влашкога«, па девет влаха без ознаке звања или части и »вси добри власи в хрватих« (тј. сви угледни власи, прваци). Дали су цркви обавезу написмено да ниједан влах »ки су в наших општинах« неће наносити никакву штету имању те цркве и њених кметова па одређују казну од 50 либара за оног влаха који би нанео какво зло или штету имању цркве св. Ивана[32]). То су, дакле, општи или заједнички главари једне групе влашких »општина«, које су, према тексту те исправе, имале приличну аутономију. Није потребно нарочито објашњавати функције поменутих главара, јер су оне јасне: ту су кнезови, који су управни и политички представници влаха, затим војвода, који је, очигледно, војни старешина, и ту су њихови »судци«. Војводама су се у средњовековној Србији називале војне старешине, али се дешавало да је војвода вршио и мирнодопске управне функције[33]). Језик (чакавски) и имена тих влаха, као и старање о једној католичкој цркви, показују да су сви католици и увелико похрваћени, што значи да су они у том крају настањени најмање већ неколико деценија. Међутим, презиме Аладинић упућује на њихово порекло из Херцеговине: једно село код Стоца зове се и данас Аладинићи.

Ниједан други документ из средњег века са јужнословенске територије не даје тако јасну и исцрпну слику наткатунске организације једне групе влаха, али се и у другим документима спо-

[31]) L. Thalloczy: Illyrisch-albanische Forschungen I, 497.

[31a]) Д. Ковачевић: Средњовековни катун по дубровачким изворима — у овој књизи, стр. 134.

[32]) Monum. hist.-juridica Slav. merid. VI (1898), 132—133.

[33]) Ст. Новаковић: Стара српска војска (Београд, 1893) 65—66; Т. Тарановски: Историја српског права... I (Београд, 1931), 151, 199—201, 204.

мињу њени елементи, тј. кнезови, војводе и суци. Почетком 15. века помиње се један војвода краљевских влаха у Хрватској и Далмацији. То је војвода Бутко Бранковић (»... Bwthk filii Branck, Wolahorum nostrorum regalium in regnis nostris Dalmatie et Crvatie pretacti et existentium wayvode ...«), кога је угарско-хрватски краљ Сигисмунд за верну службу наградио 1405. тиме што му је дао два села, што је потврдио и 1412[34]).

На острву Крку било је дошло 1465. до спора између мештана и влаха или мурлака на Красу код Омишља око међа, а спор су решили крчки кнез Иван и два влашка »суца«[35]). На челу влаха (»Мурлаков«) који су »сада«, тј. 1468, дошли на Крк, били су »капи« (главари): први судац Видо Зеневрић, Иван и Гргур Будулић и Петар[36]). Овде се ради, очигледно, о мањим групама влаха, којима су на челу суци, баш као што је било и у време Немањино далеко на југоистоку. Врло вероватно да код мањих група влашких и није била доследно спроведена подела власти на три гране, него да је једна иста личност, кнез или судија, вршила неколике функције.

Само три године после оног акта, који су издали главари личких влаха, тј. 1436, издат је један други документ који такође приказује, на исти начин, организацију влаха и у средњој Далмацији: и они имају кнезове, војводу и суце. Тај документ има шири значај, јер детаљно износи војне обавезе влаха и њихову наткатунску организацију, а све су то у ствари старе одредбе које су они донели, па је потребно приказати га опширније.

Документ је издао у Клису, 18. III 1436, Иван (Ханж) Франкапан, бан хрватски, кнез крчки, модрушки, цетински и клишки. Пред њега су дошли »бивше вирне и праве слуге бана Иваниша Ивановића вси добри власи: Вигањ Дубравчић, Ниноје Санковић, Томаш Рочевић, Матијаш Вукчић, Милић Остојић, Драгић Продановић, Блаж Кочић, Хреља Голешевић, Вукат Војиновић, Иваниш Гробачић, Будан Грубшић, Билосав Дражевић, Јеловац Драживојевић, Радивој Витковић, Булат Кустражић, Иван Познановић и ини вси добри власи« (за њих се у даљем тексту вели да су катунари, дакле представници једне велике групе влаха, М. С. Ф.) и тражили да им он потврди њихове законе које су имали за време бившег бана Иваниша Ивановића и за његова оца Ивана. Бан им је потврдио њихове »законе«:

... најпри да ни над ними кнеза посионога с нами се зговарае кнез, ки би им мрзак, да га су волни проминити;

ки влах има село да служи с унчом, а ки нема села тај на кони шћитом и с мачем али стрилами и с мачем;

ки не иде на воиску, а запови му се, шест либар плаћа, от тогај гре војводи влашкому десето;

да им се не узме кон војнички у подсаду (depositum) ни за ниједну кривину;

а да не војују од Стипана дне до Мартина;

[34]) F. Šišić: Nekoliko isprava ... 256.
[35]) Monum. hist.-jurid. Slav. merid. VI (1898) 244—245.
[36]) Monum. hist.-jurid. Slav. merid. VI (1898), 254—255.

а када греду на војску, два дила војникова да гре, а трети дио да је (тј. њих) напрала брашном и кобилами;

и да ни над ними ниједан Хрватин војвода, нер један измеу них на је војвода над ними, ки ним заповида с нашим се кнезом договарае;

и да им је питание подав Синем, а на них питание да не сида ни један Хрватин нер них кнез и суци них;

и да има них кнез и суци двакрат у годишћу по власих поити по всих једино више речених;

и да ни меу ними оплиника затиском (пљењеника под силу, Р. Л.), нер што би кога права правда допитала;

и од всакога осуда да им се третина остала, а суцем десето гре од осудов;

а от нашега дохотка кнезу десето ли от осудов;

и тко би досуда допал да му се узме овца за либру а крава за шест либар и да му се има рок учинити до двадесет дан, а ако се дотле не искупи, да је згибло;

да има дати всаки стан о Јурјевој овна или овцу, а овна приходника тер сир, а тко ли је толи убог, тер сира нима, а он врвцу*;

тер подимни дукат по них закону седамдесетичетири боланче;

тко има клусе и тридесет брав, а тко је убожији и да дукат али имри (ἰμπρ:χ:ον . имбрих, арапска реч, нека врста новца, Р. Л.);

и јесени о Мартиној да имају давати по всом закону от всакога клусета динар, дале катунари и дворников;

а у Цетини да не дају нигдир трговине;

и да ни от них обишеника ни за једну кривину;

и да више речени мужи вси добри катунари от всих луди пол доходак себи да усталају дукатов, како но им је било за них бившега гна бана Иваниша;

и да не море отдати влах на влаха сто либар ки сам нема сто либар;

и да не море отдати најамник (плаћеник, mercenarius, Р. Л.) ни ловас на господара;

и Србљин да не море отдати на влаха ни влах на Србљина;

и да ни меу ними ку. а став . . . овић ни свидок ни поротник ни нитког от них да ни часник ни да је вирован мимо четири боланче;

и да не дају травнине на планини у зимишћих ни инди, гди нису давали за бана Иваниша, када је након себе оставил;

и да не држе Хрвати влахов мимо једнога бравара«.

Даље, »кнез влашки и вси више писани добри мужи вси катунари . . . мужи катунари својом браћом и својими катунами и својими опћинами« заклели су се и обвезали да ће верно служити кнезу (бану) и његову потомству, а он њима даје отворени лист[37]).

* Р. Лопашић је читао в р в ч у, што му је остало неразумљиво, па је помишљао да је тако писано, можда, место у н ч а.

[37]) R. L o p a š i ć: на озн. месту.

Синињским и цетинским власима потврђени су »закони« које су они имали и под два претходна бана, тј. и пре смрти бана Ивана. Пошто се не помињу и ранији банови, односно влашки господари, вероватно је да су ти власи и дошли тек за време бана Ивана, уколико не и раније. Влаха је било у средњој Далмацији већ много пре тога; они се помињу у тој области већ од 1322[38]), а власи у Цетини, у околини Сиња, као поданици — поред Хрвата — кнеза Ивана Нелипића 1345[39]). Нека њихова имена и презимена (Вигањ Дубравчић, Хреља, Гробачић, Витковић) су веома карактеристична за источну Херцеговину, па је врло вероватно да су они одатле и прешли у Цетину. На то упућује донекле и оно помињање Србљана: као да је тај »закон« преписиван са некога донетог текста, па прилагођен новим приликама. Све нас то упућује да можемо сматрати као врло вероватно, ако не и сасвим поуздано, да је такво уређење било и код влаха у Херцеговини, односно у босанској и немањићкој држави, још у раније време. Има неких података који посредно говоре да је заиста тако било. Тако се 1332. радило о томе да у Дубровник (односно на територију Дубровачке Републике) пређе око 50 катуна влаха, и Мало веће је било пристало[40]). Не зна се да ли је та сеоба заиста извршена. Али, преговоре Дубровчани, сигурно, нису водили са сваким од тих катуна понаособ, него са њиховим општим, заједничким, старешинама. Турци су коначно освојили данашњу Херцеговину 1482. На тој територији и даље живе и раде власи. Већ 1483. помиње се као општи старешина Доњих Влаха кнез Херак Владислалић, а 1484. војвода Доњих Влаха и Драчевице, сви већ у служби Турака. Од 1502. њихов старешина је муслиман са титулом војводе[41]). Кнез и војвода су установе које су Турци затекли и свакако да су и групе влаха у тој области и пре Турака имале своје кнезове и војводе.

Сењски и цетински власи су војници, којима су тачно одређене дужности и права. И одредбу да Хрвати не могу држати више него по једног пастира од влаха треба схватити, свакако, као меру да се спречи смањивање војног ефектива тих влаха, а тај карактер имају и одредбе о заштити њихових економских интереса, па и о другим повластицама (да од њих не може нико бити обешен). Најзначајније је да документ јасно показује да је та већа група имала катунаре као локалне старешине, а као више старешине — кнеза, војводу, који је — како се то јасно види из документа — њихов војнички командант, и нарочите суце. У том документу није јасно речено ко им поставља кнеза, ма да је речено да им се насилно не може наметнути кнез: да ли га они бирају или га поставља бан у својству клишког кнеза. Али, ако с кнезом нису задовољни, власи га могу, у споразуму с баном, променити. Међутим, један знатно познији документ даје одређен одговор на то питање, а уједно показује да је описана аутономија трајала и дуго после 1436: четрдесет година

[38]) Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae (izd. Schwandtner III) 327.
[39]) T. Smičiklas: Codex diplomaticus XI (Zagreb, 1913), 249—250.
[40]) Monum. sp. hist. Slav. merid. XXIX (1897), 354—355.
[41]) П. Скок: пом. рад 305—306.

доцније, тј. 1476, тадашњи кнез цетински и клишки поставио је и потврдио, да га награди за верну службу, Миклоуша Дехојевића за »кнеза влашкога стране влашке по закону влашком онако како су га власи обрали«; кнез треба Лацку да служи право и верно »по закону влашкому«[42]).

Поменута кратка вест из 1332. године из Дубровника о преговорима за сеобу влаха показује да су влашке групе, или неке влашке групе, имале права да саме собом располажу: да воде преговоре о својој сеоби и о свом будућем положају. А то значи да су они били у бољем положају него остали тежаци. Неки други извори још боље илуструју тај положај влаха и њихов однос према феудалцима. Бан хрватско-славонско-далматински Матко Таловац обавештава посебним писмом царске и краљевске катунаре и влахе по Хрватској да је склопљено примирје између краља Сигисмунда и Млетачке Републике и да га се строго држе. Власи су, дакле, издвојена група становника и поданика, са којом се и у таквој прилици поступа на посебан начин[43]). Слично томе и угарски краљ Матија обраћа се 1468. бановима Далмације и Хрватске, као и катунарима и кнезовима влашким (»katunariis et comitibus valahorum«)[44]), чиме се не показује само та организација влаха са кнезовима и катунарима него опет и њихов посебан положај, тј. да они нису сасвим подложни краљевским намесницима, да су они у повлашћеном положају.

Власи у западним крајевима, као групе, издвајају се од осталих поданика својих господара по томе што они уговорима уређују своје односе с њима, па често задржавају знатну слободу акције, иако су према својим територијалним феудалним господарима обавезни на давање одређених дажбина и вршење службе и на извесну дисциплину према суседима својих господара. Они нису њима потчињени нити од њих зависни у оној мери као обични сељаци.

Год. 1363. дубровачко Мало веће је решило да се пошаљу два човека да преговарају са власима да би они долазили у Дубровник[45]). Такав положај задржавају, изгледа, власи и у почетку својих односа са Турцима: 21. III 1416, дубровачко Мало веће одлучује да упути једног пучанина у Слано као изасланика старешинама турске и влашке војске[46]). Дубровчани су сматрали 1430. да би војвода Сандаљ требало да допусти својим власима да узму учешћа у рату с Турцима. Међутим, те исте године напали су неки непријатељи уз помоћ поданика кнеза Гргура и Сандаљевих влаха, који су се враћали са сољу из Дубровника, Дубровчане који су се враћали из Требиња[47]). За то, сигурно, нису тражили одобрење од Сандаља. Год. 1452. у току борби око Котора, када је Ст. Црнојевић помагао Которане, односно Млечане, против војске деспотове, којом је командовао војвода Алто-

[42]) Monum. hist.-juridica Slav. merid. VI (1898), 280.
[43]) S. Ljubić: Listine... Monum. sp. hist. Slav. merid. XXI (1890), 89.
[44]) Monum. Hung. hist., 38, p. XXX.
[45]) Monum. sp. hist. Slav. meridion. XXVII (1895), 282.
[46]) М. Пуциħ: Споменици српски I (Београд, 1858), Примħдбе, с. XV.
[47]) N. Iorga: нав. дело 273—274.

ман (а у којој је било и влаха), сви главари катуна у околини признали су млетачку власт и кнез је успео те су они пристали да убудуће плаћају од сваког дима по један златан дукат годишње место по један перпер, колико су плаћали раније[48]). Старешине катуна (»i predicti de sopra catuni«) иступали су и водили преговоре у име читаве групе. У Крбави је било, како се сазнаје из једног документа из 1455, влаха који су били потпуно слободни да располажу собом и таквих који су били поданици крбавских кнезова као schiavi de maxena и који нису могли да одлазе из свог краја без нарочите дозволе својих господара (били су обвезани да им обављају извесне службе), али они од пре неког времена беже од својих господара, и многи су отишли у околину Задра и Нина[49]). И доцније (1469) се говори о власима из области на северу од млетачког поседа у Далмацији који су били слободни и својом вољом прелазили у млетачко поданство[50]).

Као што власи као појава и установа представљају континуитет у току много столећа, иако не увек на истој територији, него у разним деловима Балкана, тако и влашко уређење и положај, »закон влашки«, писани и неписани, представља континуитет своје врсте, јер он надживљава пропале и улази у нове државне и друштвене формације: појавио се у немањићкој Србији (уколико га и она није преузела од Византинаца или Бугара), склонио се после у Хрватску, да васкрсне у пуној снази и на читавој јужнословенској територији под Турцима, пошто су Турци овладали нашим земљама и увели влахе у своју службу.

Традиција о њиховој војничкој служби и о њиховом слободнијем положају у средњем веку била је и код познијих влаха врло јака, и, као што је познато, власи на аустријској страни у току 16. и 17. века радо су пристајали да ратују за Аустрију, али никако нису пристајали и борили су се против потчињавања католичкој цркви и феудалцима.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

DIE STRUKTUR UND ORGANISATION DES MITTELALTERLICHEN KATUNS

ZUSAMMENFASSUNG

Im Mittelalter lebte in den südslawischen Ländern ein Teil der Bevölkerung in Katunen organisiert, und so hießen auch ihre Ansiedlungen. Die Bewohner der Katune wurden in den Quellen Wlachen genannt (es werden nur einige albanische Katune erwähnt); mit dem Namen Wlachen wurden ursprünglich die Bewohner romanischer Abstammung und Spra-

[48]) S. Ljubić: Listine... IX. Monum. sp. hist. Slav. merid XXI (1890), 436

[49]) S. Ljubić: Listine...X. Monum. sp. hist. Slav. merid. XXII (1891), 49.

[50]) Nav. delo 451.

che bezeichnet, aber schon während des Mittelalters wurden mit diesem Namen auch die Slawen genannt, die sich mit Viezucht befaßten und in Katunen lebten.

Nach den urkundlichen Angaben varierte die Große der Katune im Staat der Nemanjiden des 14. Jh. zwischen 10 und cca 105 Familien; sonst hatten die meisten Katune unter 50 Familien. (Die Türken haben später die Größe auf 50 Haushalte festgesetzt). Es gibt keine Angaben über die Größe der sonst zahlreichen Katune, die in den westlichen Gebieten des Balkans erwähnt werden. Indessen war der Stand der Haushalte in den Katunen veränderlich, und es gab auch größere Veränderungen in der inneren Einrichtung der einzelnen Katune.

Schon die ersten schriftlichen Nachrichten (Ende des 12. Jhs) über die Wlachen unter Südslawen zeigen, daß sie schon damals in vollem Gange slawisiert waren; andererseits gibt es eine Menge Personen-, Familien- und auch Ortsnamen und Viehzuchtausdrücke, die in den Urkunden und ebenfalls überall in den serbischen und kroatischen Ländern zu finden sind; sie sind ein Bewies für den ursprünglich romanischen völkischen Charakter der Wlachen. So ist hinsichtlich der ethnischen Strukner der Katune festgestellt worden, daß nicht nur romanische und slawisierte Wlachen die Katune bildeten, sondern daß es in den Katunen sowohl Albaner (aber es waren auch einige albanische Katune vorhanden) als auch Serben gegeben hat; diese in Katunen lebenden Serben wurden auch Wlachen genannt wegen ihrer Beschäftigung und Verpflichtungen. Andererseits gab es Wlachen unter den Landbewohnern.

Im Abschnitt über die Struktur der Katune ihrer Herkunft nach hebt der Verfasser hervor, daß der Katun, der ethnisch nicht einheitlich war, auch keine Sippeneinheit war: in einzelnen Katunen gab es von außen eingewanderte Familien, auch aus entfernten Gebieten, es gab eingeheiratete Schwiegersöhne usw. Es kam sogar vor, daß aus 2 verschhiedenen Katunen zwischen 1330 und 1336 ein Katun wurde und zwar mit Zugabe von weiteren zehn Familien irgendwo von außen. Es ist sehr wahrscheinlich, daß auch die kleinen Katune in der Ost-Herzegowina genealogisch nicht einheitlich waren, obwohl sie patronymische Benennungen tragen, da verschiedene Leute aus demselben Katun oft verschiedene Zunamen haben.

Besondere Aufmerksamkeit ist der Familie und der Zadruga (Hausgemeinschaft) im Katun gewidmet. Der Verfasser hat festgestellt, daß es Zadrugas im Katun öfter gegeben hat, als das St. Novaković glaubte, dessen Hauptkriterium, ob ein Haushalt eine Zadruga sei, die Anzahl der Brüder war und nicht die Struktur des Haushaltes überhaupt. Nach dem Kriterium von St. Novaković stellten in den Katunen auf drei großen Klostergütern (die Klöster Banjska, Dečani und Sv. Arhandjel) 28,2% der Haushalte stärkere Hausgemeinschaften vor; der Verfasser fand dagegen, daß 31,3% der Haushalte sgn. väterliche Hausgemeinschaften waren (der Vater mit den Söhnen), und 44,7% echte Hausgemeinschaften (eine Hausgemeinschaft von zwei oder mehreren Brüdern oder von Brüdern und Neffen u. a.). Also beinahe eine Hälfte der Haushalte in den Katunen hatte den Charakter einer echten Hausgemeinschaft, und in mehr als 3/4 (genau 76%) herrschten hausgemeinschaftliche Beziehungen. Vielköpfige Hausgemeinschaft bestand aus Agnaten aus drei Genera-

tionen; vielleicht gab es auch Fälle, daß auch die vierte Generation vertreten war (wenn ein Enkel verheiratet war). Außer den Agnaten werden als Mitglieder eines Haushaltes Stiefkinder, Schwäger, Schwiegersöhne und Schwesteröhne erwähnt. Die Hausherren waren in der Regel Männer im besten Mannesalter; selten gab es Frauen an der Spitze eines Haushaltes. Für die gesellschaftliche Lage der Frau ist es charakteristisch, daß sie Oberhaupt des Katuns sein konnte.

Die Nemanjiden vor Dušan beschränkten die ehelichen Verbindungen zwischen Serben und Wlachen, um den Übertritt der Serben in den Stand der Wlachen zu verhindern; Zar Dušan änderte das und erlaubt es unter der Bedingung, daß solch ein zu den Wlachen übertretender Serbe in deren Klasse der ćelatori einzureihen sei.

Es gab auch eine gesellschaftliche Einteilung im Rahmen des Katuns oder Wlachen. Die Katune stellten kleine Gruppen vor und in ihnen gab es keine großen gesellschaftlichen Unterschiede, aber es gab doch welche. Vor allem unterscheiden die Urkunden unter den Wlachen vojnici (Soldaten) und sgn. ćelatoren, mit verschiedenen Verpflichtungen. Die Soldaten hatten in erster Reihe militärische Pflichten und waren nicht verpflichtet auf ihren Pferden Frachten für ihre Feudalherren zu transportieren; die ćelatoren dagegen waren verpflichtet, Frachten zu transportieren und neben den Pferden zu gehen. Vielleicht waren die Soldaten auch begüterter, doch konnten auch die ćelatoren als Karawanenbegleiter und Kaufleute ein erhebliches Vermögen erwerben, und die Unterschiede im Vermögen führten noch zu schärferen sozialen Unterschieden im Katun. Karawanenführer konnten nur diejenigen sein, die über ein erhebliches Kapital verfügten und sie verdienten auch viel; die höheren Oberhäupter, die sich mit den gleichen Geschäften befaßten, hatten noch Anteil an den Abgaben und den Strafen, die ihnen die untertanen Wlachen zu zahlen hatten. Die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Unterschiede unter den Wlachen kommen auch in den Urkunden der serbischen Herrscher des 14. Jh. zum Ausdruck, und lebhaft beschrieben sind sie auch in einer anonymen Chonik aus Dubrovnik. Reichtum und militärische Verdienste führten einzelne Wlachen in die Reihe der Adeligen.

Es gab besondere Vorsteher in den Katunen Der Katun war die allgemeine und hauptsächliche Organisation der mittelalterlichen Wlachen (ebenfalls der Albaner im Nemanjiden-Staat). Die Frage, wer die eigentlichen Oberhäupter der Katune waren, ist ziemlich schwierig. Das Oberhaupt eines Katuns im Serbien der Nemanjinden hieß premićur sowohl als auch ein Dorfschulze; in den Gebieten im Westen dagegen hieß er katunar (catunarius, caput catonis); in der Vergangenheit begegnen wir nur ausnahmsweise der Benennung čelnik (1420 in Bosnien), wie sonst im Mittelalter die Vorsteher der Hirten und verschiedene Funktionäre genannt wurden. Ein Knes war Vorsteher einer größeren Wlachengruppe oder mehrerer Katune; so ein Knes war dann gleichzeitig Oberhaupt jenes Katuns, aus dem er stammte.

Die Oberhäupter der Katune stammten, soweit es bekannt ist, regelmäßig aus stärkeren und reicheren Familien. Es ist sehr wahrscheinlich, daß sich um reiche. angeschene und erfahrene Leute bzw. Haushalte die übrigen versammelten. d. h. daß sie von ihrer Umgebung einfach als

Vorsteher anerkannt wurden. Es ist sehr merkwürdig, daß auch die Frau katunara sein konnte.

Sehr spärlich sind die Angaben über die Rechte und Pflichten der Vorsteher der Katune. Sie waren offensichtlich mit der Erhaltung der inneren Ordnung im Katun beauftragt, wie auch Vertreter ihrer Katune Sie waren sogar für die Taten der Mitglieder ihrer Katune verantwortlich. Anscheinend leiteten sie auch das wirtschaftliche Leben des Katuns, d. h. sie leiteten die Saisonwanderungen mit dem Vieh, machten Weideplätze ausfindig und pachtent sie, führten den Handel in der Weise, daß sie die Erzeugnisse ihres Katuns sammelten und verkauften, und Salz und andere Bedarfsartikel für ihre Leute verschafften; gerade auf diese Weise kamen sie zu Vermögen und Ansehen. Die Vorsteher der Katune waren oft auch Hauptfrachter.

Es gab auch niedrigere Ämter im Katun. Es bestehen keine unmittelbaren schriftlichen Nachrichten, aber zweifellos hat es im Rahmen des Katuns in erster Reihe auch niedrigere Militärränge gegeben oder Unteroffiziere, die Gruppen von Wachposten kommandierten, kleinere Abteilungen zum Kampf oder Plündern anführten und ähnliches. Die zahlreichen Ortsnamen Varda und Vardište sind Andenken an diese niedrigere militärische Organisation. Lagator oder alagator hieß anscheinend ein Anführer einiger Soldaten.

Die Wlachen hüteten außer ihrem auch das Vieh ihrer Herrschaften; oft waren das sehr große Herden, die auch mehrere Hirten erforderten, so daß diese Tätigkeit eine Organisation benötigte, wenigstens einen Aufseher oder Oberhirten. Es wird ein čelnik bei den Pferden erwähnt. Eine sehr wichtige Beschäftigung der mittelalterlichen Wlachen war das Karawanentreiben. Es ist bedeutsam, daß eine Gruppe von Karavanenbegleitern ursprünglich turma genannt wurde, wie in der römischen und byzantinischen Armee eine größere Militäreinheit hieß. Als Element der einheimischen Organisation der »turma« erscheint der »primićur« oder »kramar« (Hauptfrachter). Das Oberhaupt des Katuns wurde oft Hauptfrachter, meistens wurde er es aber nicht. Der Hauptfrachter beschloß den Vertrag mit dem Kaufmann über den Transport der Ware und war für die Ausführung des Vertrages verantwortlich. Er organisierte und führte die Karawane, indem er volle Verantwortung für die ihm anvertraute Ware übernahm.

Es gab auch eine höhere Organisation der Wlachen, die mehrere Katune bzw. alle Wlachen in einem Lande umfaßte. Man weiß nicht, wie die Organisation jener Wlachen ausgesehen hat, die im byzantischen und bulgarischen Heer dienten. Die Wlachen in Byzanz, da sie dort eine kleinere Volksgruppe waren, konnten keineswegs einen größeren Anteil end eine größere Bedeutung haben. Aber eine desto größere Bedeutung konnten die Wlachen und die wlachischen Soldatengruppen in anderen kleineren politischen Gebilden am Balkan haben. Im Staat der Nemanjiden gab es Wlachen, die dem Herrscher, und solche, die den Adeligen gehörten; eine besondere Kategorie von Wlachen stellten jene auf den Klostergütern vor. Die Oberhäupter der Wlachen auf den einzelnen Klostergütern waren die Äbte dieser Klöster, aber als Oberhäupter der einzelen Gruppen dieser Wlachen werden Knesen erwähnt, die selber Wlachen waren.

Es fehlen Angaben, wie im Serbien der Nemanjiden die königlichen oder die kaiserlichen Wlachen organisiert waren. In Bosnien und weiter nach Westen gab es den Königen und dem Adel angehörende Wlachen, und in Kroatien auh kirchliche Wlachen. Manche von diesen wlachischen Gruppen hatte nauch eine höhere Organisation, mit einer genau eingeteilten zivilen, militärischen und gerichtlichen Verwaltung. Als Oberhäupter solcher Gruppen werden Knesen erwähnt. Neben den Knesen gab es sowohl militärische Oberhäupter die »vojvode« genannt wurden, als auch besondere »suci« (Richter). Solch eine Einteilung war bei kleineren Gruppen nicht durchgeführt worden, so daß an ihrer Spitze nur »suci« (Richter) waren.

ДИСКУСИЈА

Павел Стојић: Проф. Филиповић је изнео да су презимена сигурнија за етничку идентификацију Влаха него лична имена. Ја сматрам да су исто тако важна и лична имена, као и презимена, и да лична имена у неким случајевима играју веома важну улогу. Подсетићу на историју Кијевске Кнежевине и на процес асимилације Варјага, односно Нормана, од стране Руса. Тамо се појављују, кроз известан период, дакле све од почетка XI века, кијевски кнезови са германским именима: Рјурик, Игор, Ољег итд. У XI веку овај низ германских имена се прекида и јавља се кнез са именом Владимир, а онда се наставља низ типично словенских владалачких имена. У историји се ово узима као чињеница која недвосмислено указује на то да се у периоду који је трајао више од једног столећа завршио процес асимилације германског елемента од стране словенског у Русији. Ово је била једна значајна индиција која показује колико су лична имена важна за етничку идентификацију, и не видим разлога да јој се не обрати пажња у нашем случају, ако је меродавна у руској историји.

У даљем излагању се наводи да у катуну није било само влашких елемената, да је било Арбанаса и других који су долазили са стране, па је влашки катун изгубио своје етничко обележје. Срби и Хрвати ступали су у катун и тада су постали власи, али не у етничком погледу, већ у економском. Ја мислим да би, ако су ступили у катун, пре они могли бити асимиловани, бар оне мање групације у оним мањим катунима, где је влашки елеменат био компактнији. Ово ми изгледа логичније. Слажем се с тим да »катун није био родовска заједница, већ заједница нехомогених породица«, тим више ако се то односи на веће групације, на веће катуне.

Пала ми је такође у очи једна интересантна опаска: Из економског разлога законик цара Душана и други законици забрањују брак између Срба и Влаха, односно забрањује се да Срби ступају у влашке заједнице из чисто економских разлога. С те тачке гледишта то је потпуно оправдано, али сама та забрана говори у прилог томе да је та пракса постојала раније и да се у току процеса феудализације хтело стати на пут појави да Срби меропси, пошто су Власи имали економске повластице у српској средњовековној држави, излазе испод надлежности тог или тог феудалца и ступају у другу заједницу. То би представљало чист економски губитак за властелу, али се онда намеће друго питање: нису ли та ограничења кочила асимилацију Влаха, није ли се то одразило негативно на етничку страну тог процеса?

У вези с наводом да се »старешине катуна не бирају, већ да су се чланови катуна окупљали око богатих домаћинстава«, сматрам да ако у оквиру катуна није постојала нека већа демократија, онда је морала постојати бар извесна доза демократије и да је постојала могућност да се старешине бирају или наметну у складу са пристанком осталих катунара чланова заједнице.

Када се говори о Власима као кирицијама, онда хоћу да подвучем да је овчарство створило услове да Власи држе коње. Коњ је у средњем

веку била драгоцена животиња, чији је одгој скупо стајао. Није, према томе, сваки сељак могао држати коња, то је била привилегија богатих, а многобројна стада оваца које су власи имали чинила су их баш таквима, створивши им услове да држе коње, према томе, да се баве кириџијским пословима. На тој материјалној основи неки су Власи стекли велики углед, на основу тога су се превели и у ред властелина. Неки, пак, постају грађани Дубровника, као што смо могли видети из цитираног дела.

Др Тврткo Канает: Искрено кажем да се никада нисам бавио проблемом средњовјековних катуна, али обилазећи наше планине гдје се налазе и данас остаци ранијих сточарских насеља, не знам ни сам како бих их назвао, наишао сам на потешкоће. Очекивао сам да ћу данас, напокон, чути шта је катун. То је за мене основни проблем, оно што мене највише интересује. Чули смо професора Ђурђева, који сматра да је катун племенска заједница. Видјели смо да је катун насељен не само једним родом него да су мијешани и Власи и Арбанаси, и Бугари итд., све у једном катуну. Ја сам налазио у нашим махалама највише таквих случајева — да у махали има више породица, па и из других села. Мислим да и од тога потиче штошта што нас кочи у даљем испитивању. Стога је потребно да се тим проблемом позабави и надаље Научно друштво, које је то и начело. Исто тако, као географ јако жалим да на овом симпозијуму нема лингвистичког реферата. То је за нас необично важно и интересантно. Ми наилазимо на многе називе, као катун, катуниште и др. Ти називи можда би нас упутили, кад бисмо имали једну такву добру расправу, на поријекло махала, које се појављују данас код нас на истим мјестима. Различити су називи за колибе, кошаре и друге господарске зграде. Исто тако испитивање поријекла становништва много би нам помогло у испитивању тих планинских катуна. Ја сам, нпр., на многе ствари о којима говори друг Филиповић наишао на терену. Нпр. — жене главари. Има жена главара — Пуце Саја — у махали Зелене Њиве, горе на Бјелашници. Њена кућа, па то су дверци. Тачно је, слажем се са другом Филиповићем, да је ту по сриједи најбогатија кућа и недостатак мушког становништва. С друге стране, када су у питању женидбе, мислим да се мора водити рачуна о томе да има нешто што отежава испитивање, а то је асимилација или губитак, односно промјена, презимена. Ја вјерујем да је тако било и у катуну. Конкретно: у махалу Хопине испод Вележи дошао је Маслеша из Хамзића. Он је сам себе звао Госто и његова дјеца послије његове смрти су остала Госте. Данас уопште нема трага о Маслеши. Јасно је да је у таквим случајевима тешко одредити је ли било долажења са стране, онога о чему је говорио проф. Филиповић, или није; то много отежава испитивање. Мислим да су ендогамији и изолацији узрок, понекад, вјерски обичаји. За мене је био проблем како су Хамзићи, 5—6 породица, остали у мору хрватских села крај Љубушког. Био је то чисто вјерски узрок, нису се женили католицима. Многи су Власи примили ислам и задржали су то, нема уопште женидбе припадницима друге вјере. Они су помијешани у селу, али нема женидбе. У Јесеницама сам нашао само један случај да је католикиња, Хрватица, прешла на ислам. То се установило на основу насљеђа земље коју је друго село тражило, у вези с том женидбом. Што се тиче демократизације у организацији, данас је на терену овако: да је главни не, можда, најбогатији, али, свакако, онај који се најјаче издигао и који може да поведе за собом оне остале. Ја сам нашао у Бањ Долу једног, кога су иначе сви звали адвокатом јер је заступао све, кога није нико бирао, а он је стварно био најутицајнији. Испитујући његово поријекло, нашао сам да је Ивањишевић из Црне Горе, стварно Црногорац, један који је одскочио од оних других. У тим насељима има сељака који памте своју традицију тамо до XVI вијека. Ја сам провјерио предања на основу докумената и нашао да је њихова традиција тачна, а, по свој прилици, то се односи на све те крајеве, тако да би то могло бити и у случају Влаха, јер ја опет, као и друг Шабановић, морам да дијелим Влахе и катуне и организацију катуна. Можда се ми ту разликујемо у схватању. Проф. Филиповић је нагласио, одмах у почетку, да ће говорити о етничкој, односно социјалној, структури катуна, дакле, о људима. Мислим да његово мишљење о војводи, о оном раслојавању на виша и нижа звања, стоји. Ја сам такође наишао, исто тако, на случај неког Госте из Бањ Дола — Гла-

ватичево — који је постао легендарни херој и имао своју чету. Мислим да је узрок да се он наметнуо за вођу то што је био јунак.

Павел Стојић: Сетио сам се једног податка онда када је проф. Канает споменуо недостатак лингвистичког реферата овдје. Румунски сељаци код нас у Банату употребљавају у изузетним приликама, када говоре о неком интимном склоништу или уточишту, термин катун, а то би било исто што је катун у нашем случају. Мени је то пало на памет и питам се да није тај термин настао приликом сеобе Словена и Авара, дакле приликом њихове провале на Балканско полуострво, када су Власи морали наћи себи уточиште на врховима планинских масива Балканског полуострва.

Др Б. Храбак: Реферат проф. Филиповића је говорио о много ствари, тако да ниједан дискутант не би могао да у својој дискусији обухвати све моменте реферата. Мени је веома жао што учесници у дискусији нису били у могућности да на неки начин, ако не баш цео реферат, бар консултују основне ставове пре дискусије; овако, мало је тешко саслушати извесне резултате и одмах на основу тога говорити. По мом мишљењу, већи део — или, можда, највећи део — онога што је проф. Филиповић изнео остаће, нарочито његове анализе организације катуна и структуре породице у катуну (састав катуна према пореклу, породица и задруга, друштвена подела у оквиру катуна). Само, у методолошком смислу, мислим да би требало усвојити примедбу коју је ставио сам проф. Филиповић: кад се ради о његовом реферату, бојим се да је ту било извесних уопштавања која су опасна с обзиром на то да још нисмо довољно аналитички проучили терен у читавом низу ствари. Пре свега, кад је реч о организацији катуна, мислим да је једна ситуација док се катуни нису територијализирали, а да је сасвим друго стање кад су се територијализирали; то су две разне историјске ситуације са различитим условима, иако не треба погрешно разумети појам територијализације.

С друге стране, питање је да ли су катуни категорија родовске организације или нису, да ли се ради о родовском катуну или не. Мислим када се говори о катунима у Херцеговини у XIV столећу — првих деценија XV столећа да се род ту среће као примаран. Чим се у једној већој скупини бележи посебно родовско име (на пример власи Жебићи у Бањанима, 70-их година XV века), ту се издвојио посебан катун, тј. неко братство, или огранак ранијег катуна, осамосталило се у посебан катун. Родовско име, с друге стране, задржало се и онда кад се неки катун, с обзиром на остајање дела катуна на летњим испашама, раздвојио на Доње и Горње, као у случају Мириловића. Можда ће то други Ђурђев утврдити и на основу турских података. На основу дубровачких докумената ми можемо ове појаве пратити тако рећи из дана у дан. Мислим да се може рећи сасвим сигурно, без икаквих ограда, да кад се ради о Херцеговини закључак проф. Филиповића не би могао да се одржи. Сасвим је друга ситуација у Србији и Македонији. Мене су мало фасцинирали компаративни подаци о броју породица 1330. и 1336. године, који говоре у прилог проф. Филиповића; но, то је само један случај, и то само са терена Србије, те мислим да се иако се ради о анализи података која је правилна он не сме уопштити за читаву проблематику наших катуна.

Посебно би питање, рецимо, било питање старешина; како долази до тога да поједине породице дају катунаре и кнезове и појединци у тим породицама то постају. Дубровачки подаци за Херцеговину у XIV и XV столећу показују принцип наслеђивања. Могао је, изгледа, да постоји само један изузетак: кад се природним размножавањем увећа катун, да се он не раздвоји на тај начин што ће два сина ранијег старешине катуна постати катунари, него ће се издвојити какво јаче братство, с каквим виђеним и отреситим човеком из тога братства на челу. Овај други начин био је прилично чест у бурним временима Херцеговине у XV веку до турског освајања. За ово има више примера. Глеђевиће је неки Глеђ првих година XV века издвојио из Бурмаза, те ће Радослав Глеђевић, можда његов син, бити први катунар који се помиње у новом катуну Глеђевића. У исто време или неколико година касније, неки Ненко је повукао за собом известан број породица из Бурмаза, те ће се отада помињати посебан катун Ненковића или, касније, Ненковаца. Братство Дудојевића почетком XV века издвојило се из Мириловића и образовало посебан катун. На сличан

начин од Журовића су се 30-их година XV века оделили Калођурђевићи, нешто касније Враничићи, а још нешто доцније Ненојевићи. Власи Перутиновићи су одвојено братство Малешеваца.

Динамични општи развитак прилика у Херцеговини у XV веку утицао је и на динамику у развоју и облицима живота влашких катуна. Ту динамичну и комплексну ситуацију у развитку катуна, као један многим моментима изукрштан процес, с новим појавама и променама које су се одразиле и на друштвене прилике у катуну, —можемо пратити једино уз помоћ интензивно искоришћене дубровачке архивске грађе, али и ту само за тадашњу централну и источну Херцеговину. Озбиљан је недостатак реферата што није могао да обухвати ову веома флексибилну ситуацију у погледу катуна у Херцеговини.

У случају етничке припадности влаха мислим да о једној ствари морамо водити рачуна. По дубровачким подацима за Херцеговину средином и крајем XV века, постоје појаве »влахизације«, тј. наметања имена влашке скупине људима који ни у ком случају нису Власи, али које Дубровчани почињу сматрати за Влахе. То је не само због војне организације и односа према турској држави, која даје повластице за статут влаха, него и због експанзије самих влаха, која, несумњиво, постоји у то време. Читаву Херцеговину Дубровчани у другој половини XV столећа зову »Мурлахија«. Ја ћу изнети један податак који је мене фрапирао. Дуго сам наилазио на место Плеске као на село. Но, 60-тих година XV века одједном се појављују власи Плеске, што би говорило или да су власи овладали дотадашњим селом и натурили му катунску организацију, а примили његово име као своје, или, много пре, да су се становници Плеске повлашили, инфилтрацијом влаха са стране. У сваком случају, етнички аспект влаха је такође прерано и претерано уопштен у реферату проф. Филиповића.

Има много таквих питања о којима би дискутанти могли да изнесу своја искуства, али овде за то нема могућности, пошто има врло много таквих момената, а при руци немамо своје исписе.

Сада о ономе о чему је говорио друг Стојни у вези с именима. Мислим да је он у праву. Постоји појава да се извесна имена, словенска или хришћанска, намећу Власима, али да та имена добијају влашки суфикс (ул). И данас у Србији путем цркве, а у средњем веку мислим да је тога било и путем државе, давала су се Власима српска имена. Међутим, Власи су таква српскохрватска имена повлашили, те смо добили Радул, Владул и сл. У Херцеговини тога нема у XV веку, а, вероватно, и столеће раније, осим, разуме се, сасвим изузетно. Од хришћанских имена код херцеговачких влаха срећу се само Стјепан и пословењено име Иван, у облику Иваниш. С презименима није такав случај, јер су презимена сталнија, али су она, ако нису патронимична, ретка; чак су и имена влашких скупина обично патронимична.

Интересантна је дискусија о начину сточарења. Она је за нас историчаре врло корисна, како бисмо дали прави смисао појавама које су на први поглед нејасне, или како бисмо из неких детаља извукли далеко више. Летња и зимска паша изгледа да се различито изводила у XV столећу и у самој Херцеговини, где је питање летње паше било пресудно. Корисна је мисао друга Стојнија о утицају овце, извора за богаћење и у XX веку, на постојање коња по катунима.

Др Б. Ђурђев: Предговорници су много тога рекли што ја не морам да понављам, између осталог — и о територијализацији и о нетериторијализираним Власима. Мој реферат је баш о томе и читаве странице су посвећене томе да се покаже какве све велике разлике у томе постоје. Ја то све нећу понављати, али хоћу да натласим да се кад се ради о Власима који су овде асимилирани ради о онима код којих је почела територијализација. А сада ћу да прочитам један турски документ који је врло интересантан. То је попис брдских и малисорских племена (Хота, Климената, Куча и Пипера). Има један попис из 1485, у њему су сви пописани у селима. Али попис из 1497. године показује да су стара села — тако да кажем — исечена катунима (објављено у Радовима Научног друштва II). Као што сте видели, овде су нови катуни и села, а видите да катун и село није једно исто. Ту је Куча два пута већи број, а Пипера скоро 100% већи. То је зато што су се населили нови елементи, односно катуни. А ти катуни

имају, очигледно, имена родовска и дали су родове. Постоје и катуни који имају више родова заједно. Како је то настало, то је друга ствар, али је катун у овом крају повезан са родовском организацијом. Као што видите, та ствар није нимало проста. А у средњем веку ти катуни се зову онако како је казао Јиречек. Материјал нам показује да је тако. И ови катуни имају називе који указују на родовско порекло. А сад да кажем оно што се тиче имена: Тудорић и Тудорче, то још није никакав доказ да се само по томе старешини добило име. На пример, Никшићи су добили име по родоначелнику, а Никша је у Никшићима било много и касније. Родоначелник је могао бити старији него старешина који се исто тако зове, али ако се ови називају патронимичким именима, преко тога се не може прећи, чак ни овде, где су се територијализирали. Шта је род, то је друго питање. Кад кажемо род, родовска организација и родовска заједница, не мислимо, не мора да буде и стварно родовска заједница. То је појава у родовским организацијама: стално се успоставља род и стално се тај род распада, то је стално превирање родовске организације. То је, сигурно, било до преласка Срба земљорадника у влахе: како би они ушли у род, ако се нису приженили. А када је реч о катуну Арбанаса, тада нема ниједног сестрића, ниједног зета. Тај катун Арбанаса се друкчије и показује. А и само то што су се Арбанаси очували јасно показује да су сачували више старобалканског него Власи. Ја сматрм да је та ствар тек начета, али ми још нисмо дошли до тога шта је то кад је реч о роду. Сигурно је катун првенствено организација рада на планини, а та организација рада се у основи разликује од сеоске. Није питање да ли је та институција постојала и код сељака који су се бавили и земљорадњом, него: да ли је та јединица била организована у катуну. Јер катун је специјална организација бачија. Све показује да су први били везани за планину, а да су привремена станишта била у долини.

Средњовековни катун је и друштвена организација и супротна селу организација, и организација невезана за територију. Катуни се не везују са територијом тако како се везује село.

Ово наше сточарство, о коме ми говоримо на овом нашем састанку, нарочито је важно, јер ту се догађају процеси које ми треба да објаснимо и на основу којих треба да донесемо извесне закључке. Ту ми треба да кажемо шта је са катуном и шта је катун. Што се тиче поделе рада у катуну, пре свега треба да кажемо да су војници коњушари; то можемо текстовима доказати. Ја сам у студији о војнуцима доказао да су то коњушари. Ћелатори се баве овцама, што је доказано текстовима. И једни и други морају да носе со. Потпуно је јасно да су војници привилеговани, јер се ћелатори зову власи убози, а они немају никакве привилегије. Ћелатори — шта значи, према румунском, то је још јако сумњиво, јер то се узело зато што се мислило да су ћелатори коњушари, али они нису коњушари, него су коњушари војници.

А сада ово да знамо. Тамо где је подељен рад, коњушари, односно војници, раде око коња, а ћелатори око оваца. Тако је подељен рад у самој организацији влаха, а има влаха који су Власи убози, као што су дечански. Тамо је владар одредио шта ће они да раде. У Повељи се каже: »Приложио сам Влахе и то све убого«. А знамо из Жичке повеље да су постојали властела, војници и убоги људи. Ту се законом изражава подела рада. Постоје, с друге стране, друкчије организације влаха где нису само власи убози. Тамо се унутрашња организација јавља као подела рада у самом катуну. Не може се влашка организација само посматрати са тог становишта како се односи према држави, какве све дажбине даје. Она има своју унутрашњу организацију и организацију рада на катунима и има друштвену и управну организацију, која је друкчија него у селу. Може се казати овако: жупска организација ту, на нашем терену, углавном потиче од словенске сеоске организације, а катунска организација са сачуваним родовима је старобалканска организација.

Сада још неке ситне ствари. Примићур је, сигурно, из влашке организације, јер турски документи то бележе онако како су нашли на терену. Изгледа да није сваки катунар био примићур, не смем то још сигурно да тврдим, али тако изгледа; као што ни сваки катунар није био кнез. Турски извори показују да се титуле преузимају по наследству, и то свуда где

су кнез и примићур. То је не само на једном месту него је то свуда наследна дужност. Ја из тога не тврдим да је то у средњем веку било наследно, већ тврдим ово: да из данашње ситуације не може да се објасни средњовековна, али то указује пре на то да је то онако како је било у 15. и 16. веку, а не како је данас.

Др Алојз Бенац: Оно што је проф. Филиповић покренуо, то је питање етничког састава Влаха. У овом погледу проф. Филиповић и други дискутанти кажу да су Власи у ствари поријеклом Романи, старобалканци. Мислим да читаву ствар онда треба довести до краја. Сматрам да се не ради о Романима у оном смислу у којем ми посматрамо Романе касне антике, тј. становнике наших приморских градова, него да се ради о романизираним Илирима и Трачанима на овом терену. У том смислу је за нас праисторичаре нарочито интересантно испитивање Влаха, како бисмо могли сагледати уназад организацију споменутих старобалканских народа. Мислим да је врло важно споменути да су Власи били наклоњени коњима, јер је то — чини ми се — један старобалкански елеменат. Морам споменути да трачки гробови обилују коњском опремом, да је трачко врховно божанство у ствари познати трачки коњаник, да је Румунија у старије и млађе жељезно доба пуна гробова са коњском опремом, да смо ми на илирском терену врло богати праистериским гробовима у којима има коњске опреме (нпр. на Гласинцу и сл.). Према томе, мислим да је ова појава врло старог поријекла, можда старобалканског, и да о томе треба водити рачуна. И даље, ако се ради о Илирима и Трачанима као етничкој подлози Влаха, онда је, можда, врло интересантно питање да ли постоји разлика између западнобалканских Влаха и источнобалканских Влаха. Ја сам наслутио из предавања проф. Филиповића да би ту могле постојати извјесне разлике. Чини ми се, када је ријеч о томе да ли је постојала родовска организација код Влаха, да је на западнобалканском простору постојао род, а на источном није постојао. То је једна видна разлика. Када је, даље, ријеч о старјешинама, ја сам из тога предавања отприлике закључио да у источном дијелу Балкана нема бирања старјешина, док у западном дијелу оно постоји. Према томе, постоји и ту извјесна разлика и није без интереса испитивати не ради ли се о разлици која се темељи на разликама између илирске и трачке старобалканске подлоге. Мислим да је мањак у свим овим подацима што недостају и резултати палеоетнолошких испитивања. За нас би било врло интересантно детаљно испитивање постојећих Влаха на нашем територију и реликата у њиховим обичајима, њиховим односима, јер би нам они указивали на организацију која је владала много ранје. Ја то не говорим ради етнологије, него зато што би нам ти подаци јако помогли у ретроспективи, да видимо организацију палеобалканских становника на терену Илира и Трачана, који су, с друге стране, имали утицај и на формирање, чини ми се, катуна као посебне организације Влаха. Када се ради о томе да је наш народ етногенетски комплексан, онда мислим да је ванредно важно питање Влаха, односно подлоге на којој су настали Власи, и када кажем да су наши народи етногенетски веома богати илиро-трачким елементима, сада је питање Влаха у томе битно, јер они указују на те илиро-трачке елементе, које су у себе усисали Словени када су касније дошли у ове крајеве.

Др Тврtко Капаеt: Мене је понукала претходна дискусија да изнесем своја спажања у дискусију у роду. Ја сам нашао да су у планинским насељима старинци тамо гдје су чисти родови, дакле, примаран би био род. Мислим да се ту ради о томе да су сточари и да су им насеља прилично удаљена једна од других, и зато су ту мањале потомака једне породице. Сточар не трпи близину, њему треба ширина. Најстарији старинци једног рода у Подвележју за који сигурно знам — утврдио сам то по предању и на основу докумената — потичу из времена 400 година уназад. Они су уписани у једном селу. Ја сам споменуо случај гдје се један прижењо у Госте, али је постао Госто. Тако су по презимену уписана четири насеља старинака. Остала села су мијешана: тамо су и досељеници из других села. Према томе би се могло закључити да су примарно родови, а послије би могло бити да је дошло до мијешања с другим породицама. Оне ипак живе у одвојеним насељима. Ја бих констатовао и то да Дубровчани, нарочито жупљани, кажу: »Идем у Требиње, у Влахе

кад иду да купују стоку; за њих је Влах чим пређе границу — сваки сточар. И данас Далматинци сматрају сточаре Загорским Власима. Постојање већег броја коња, мислим, да је због ранијег стања путова, када је коњ био једино средство транспорта.

Др Б. Ђурђев: Ми овде дискутујемо о катунској организацији, а не о Власима уопште. Овим је проблем само начет. Катунска организација није везана само за Влахе. Када се каже: старобалканска организација не мислим да се ради о романској организацији, него да се ради о старобалканској организацији, тај термин ја стално и употребљавам. Не ради се о Романима, већ о романизираним старобалканцима, од којих су Арбанаси.

Др Мил. С. Филиповић: Било је замерака на рачун организације овог посла. Друге су замерке на рачун мог реферата. Што се тиче организације, главна је замерка што нема и лингвистичке обраде катуна. Ја сам и приликом отварања свог симпозијума рекао да смо ми од тога рада очекивали много, али, на жалост, наш сарадник који је био веома позван за то није више међу живима, и то је отпало. Што се тиче лингвистичке стране тог питања, могу рећи да сам прилично упућен у то. Постоје многобројне теорије о самом пореклу речи катун, али ја нисам сматрао за потребно да у то улазим. Мени је жао што приликом отварања нисам рекао да ја нарочито желим, у име руководства, да ми на овом састанку расправимо неке опште ствари. Предлажем да на овом састанку донесемо дефиниције катуна и влаха. Не постоји још сагласност, али сви ми ипак радимо са извесним дефиницијама као радним претпоставкама. Рећи ћу вам како сам ја у свом раду узимао катун. Катун значи, у првом реду — а уверен сам да му је то и првобитно значење — једну групу људи од неколико породица или домаћинстава, окупљених око једног свог главара или вође, под чијим су руководством вршили своје обавезе према господарима, чији су били поданици или у чијој су били служби и обављали значајније привредне послове. Ја не сматрам да је то коначна дефиниција, али баш о томе треба да се расправља. И проф. Ђурђев ће изнети једну своју дефиницију.

А сада о оном што је упућено на моју адресу као референта. То је заиста била врло лепа дискусија, академска дискусија пуна садржине. Све је то необично важно и ја просто не знам шта је важније, шта је мање важно и шта бих изоставио. Ипак не могу на све одговорити, не зато што не бих умео или не бих хтео, већ због краткоће времена.

Проф. Стојни је умесно истакао значај коња код тих катунара, а ја ћу то још боље да допуним и објасним зашто. То је због транспорта шатора, ствари и осталога. Влаху треба коњ као и сваком номаду, иако он није прави номад. Тај коњ не треба целе године, он њему треба за здиг и издиг, а остало време он је мање-више неактиван, а он кошта, он тражи храну и друго, и онда га катунар у оно друго време користи, уколико није као војни обвезник у ратном походу, као поносник — кириција итд.

Велик недостатак мога реферата је у томе што он у ствари представља осам реферата. Ми то нисмо могли делити, јер смо располагали сасвим скромним средствима (и било би смешно када бих вам ја казао коликим), а нисмо ни могли ангажовати већи број сарадника, иако смо хтели да ипак обухватимо нешто више, и тако је то пало на мене. Веровао сам, пошто се 40 година интересујем за те Влахе, да ћу ја то моћи сам; међутим, када сам и ја загазио у то, видео сам, а и ви сви видите, колико је то све широко и колико је то сложено. Потпуно се слажем с оним што проф. Ђурђев стално говори, да ствари нису просте, а видим да се слажете и ви. А успоредите ово што смо ми данас изнели с оним што смо до сада знали!

Ја нисам ни прецењивао ни умањивао улогу Влаха у трговини Дубровника, она је велика, несумњиво, само ја сам истакао да греше они који узимају Влахе као једини фактор ту, јер трговине је било и пре појаве Влаха: знамо за трговачке уговоре између Дубровника и Кулина Бана, и Немање итд. Тада се Власи у тим крајевима још не јављају, а ако је било преноса робе, па неко је морао носити. Даље, још једна овако методска напомена, ја сам истакао и у почетку, одмах, да сам се држао

само објављених извора и само средњег века и да сам нарочито избегавао, до крајњих граница, да употребљавам материјал из турских докумената, или из познијег времена. То има својих и добрих и рђавих страна. Ја сам хтео да говорим о средњовековном катуну на основи споменика из средњег века. Куда бисмо отишли и колико би требало времена да сам се упуштао у тај други материјал?

Немогуће је говорити о катуну а не говорити о Власима, то је јасно. Сада је питање само мере, можда сам ту меру негде прешао, али углавном једно без другог не иде. То није потпуно идентично, али прилично се подудара. Ја нисам објашњавао све ове опште појмове, сматрао сам да ми који се бавимо тиме ипак тога много знамо, мада тога у тексту има, јер многе би напомене у дискусији отпале да сам ја саопштио сав текст. Моје је излагање донекле било дугачко.

Ја сам се са колегом Храбаком у много чему сложио. Целокупну историју катуна и Влаха ја посматрам као један дуготрајан процес који у ствари само значи стално прилагођавање, са сталним променама, средини и друштвеним приликама. О улози рода у катуну! Говорио сам о пореклу оних људи који чине катун; нисам могао говорити о родовској организацији, зато што нисам ни имао тога материјала. О томе би се дало засебно разговарати. Можда би била добра ствар када би нека институција, можда баш Институт друштвених наука, приредила један такав симпозијум о роду, да се то рашчисти. И ја мислим: да смо ми имали прилике да говоримо о томе, све би се ове несугласице лако изгладиле, све ово што је било, то је било привидно, лако бисмо ми дошли до заједничког језика. Тако исто и кретање катуна, то је све динамика, то је живот.

Проф. Ђурђев је говорио заиста опширно и ја не знам шта је ту важније, шта је мање важно, најбоље би било када бисмо могли опет о свему поразговарати, али биће још прилике. Ја се такође слажем да је било већ Влаха који су били потпуно сесилни, да је већ била извршена теритеријализација, онда тих прелазних, итд. Све је то тачно и све је то само један процес, и ми видимо увек нарочита стања тих Влаха, те сваке поједине групе; то је тешко подвести све под једну капу. У оваквим излагањима ми нужно морамо ићи за неким уопштавањима, или генерализацијом. Ја исто истичем, и покушао сам у својој дефиницији истицати ту организацију рада, и мислим да је то најважније, па ћемо ваљда доћи до нечега.

Војници, ћелатори итд. Проф. Ђурђев је написао велику расправу о војнуцима. Међутим, ја сам се морао задовољити да дам неколико општих напомена, за мене је главно било да покажем да Власи у средњем веку нису били тако хомогени као што обично изгледа, да је код њих било и поделе рада и друштвене неједнакости.

Проф. Бенац је о неким стварима говорио као да их ми не знамо. Основна је ствар коју сам ја и као студент учио да су ови Власи потомци поромањеног балканског становништва, али сам сматрао да није било потребно улазити још и у то у овој прилици, него да се може стартовати са Власима као романском етничком групом, као што се то обично чини. Иначе друге напомене проф. Бенца су биле заиста на месту, али и оне опет намећу нешто. Наша је жеља и намера да се у овом Институту проучавање Влаха продужи, и према искуству које смо стекли радећи на овоме мислимо да би Институт имао шта да ради 5—10 година. Свакако да би онда дошло на ред и ово питање старобалканског насљеђа. Проф. Бенац има потпуно право у овом проблему Трачана и Илира као супстрата и тих разлика. Има много тога код нас што се може тим путем објашњавати и треба објашњавати. Ја сада у то нисам могао улазити. А онда скрећем и ја пажњу на нешто друго: проф. Талоци написао је важну расправу у којој је говорио о организацији сточара, који потпуно одговарају нашим Власима, у јужној Италији у римско доба и у средњем веку, и који показују много заједничког са Власима. Кажем опет да ја нисам могао ићи

толико широко; и ово је било сувише. Допада ми се нарочито напомена о улози коња, и ја мислим да је то тачно (уосталом и ја сам се бавио мало тим трачким коњаником). Иначе, моје је дубоко убеђење да је у овом влашком и катунском много јаче то палеобалканско него ишта друго. Ако би Институт даље радио на овом, први посао којим бих се ја бавио био би постанак Влаха као етничке групе. По мом мишљењу, по мојој тако рећи радној претпоставци, ти Власи представљају остатке старога становништва делимично поромањеног. Језик су углавном прихватили, али не и културу; склонили су се у планину и примили у планини опет оно што су тамо затекли, а та планина је била »Rückzugsgebiet«, не само за то поромањено становништво него и за нека ранија становништва, тако да се ту заиста наслеђивало из веома давне и велике стрине. Ја мислим да ће детаљнија проучавања код нас открити много интересантности. Имамо ми етничких група на Балкану које, изгледа, вуку своје порекло још из тих времена.

ANU BiH АНУ БиХ